

Natira, uman e societad

Elements dal svilup da la competenzas

Champ da competenza

NUS.2 | Explorar e mantegnair animals, plantas e spazis da viver

Competenza

2. Las scolaras ed ils scolars san identifitgar l'importanza da sulegl, aria, aua, terren e crappa per creatiras, reflectar davart quell'importanza e declerar connexs.

renviaments
AS - Connexs e regularitads (5)
FSP - Ambient natiral e
resursas

Renviament

Basas natiralas per creatiras
Las scolaras ed ils scolars ...

Incumbensa dal 1. ciclus

NUS.2.2

1

Cumenzament en il decurs dal 1. ciclus

- a » san explorar influenzas da glisch, chalur, aria, aua, terren e crappa sin la creschientscha e la moda da viver da plantas e d'animals vi d'exempels dal mintgadi e preschentar e descriver ils resultats da questas exploraziuns.
- b » san far supposiziuns ed identifitgar tge importanza che sulegl/glisch, aria, aua, terren, crappa han per plantas, animals ed umans e tge ch'els dovrán per viver.

Stgalim da competenza

Incumbensa dal 2. ciclus

2

- c » san explorar e perscrutar vi d'exempels dals agens conturns adattaziuns da plantas e d'animals a las basas natiralas, ordinar sco era commentar resultats (p.ex. plantas temprivas, plantas da pionier en il mund autalpin, animals a ed en l'aua, plantas a differents lieus).
- d » san explorar caracteristicas tipicas e l'existenza da crappa, terren, aua en ils agens conturns, far cumparegliaziuns tranter lieus e spazis da viver specificis e documentar resultats (p.ex. ad auas, en ina chava da gera, en il quaud).
- e » san explorar influenzas da sulegl/glisch, aria, chalur, aua, terren sin la creschientscha e la moda da viver da plantas e d'animals, far observaziuns sur in temp pli lung, fixar e preschentar ils resultats da questas activitads.

Competenza da basa

Punct d'orientaziun

○

Incumbensa dal 3. ciclus

- f » san metter en relaziun e structurar differents fenomens e caracteristicas concernent sulegl/glisch, aria, chalur, aua, terren, crappa sco era declerar e classifitgar las enconuschientschas fatgas en quest connex. **Cuntegns obligatorics** fenomens e caracteristicas: glisch, radiazion da chalur, stgudament e sfradentada, svapuraziun e condensaziun; aua e cicc, stressas da terren
- g » san persequitar dumondas specificas davart influenzas e connexs da basas natiralas per la moda da viver dad animals, plantas ed umans, procurar infurmaziuns latiers, interrogar persunas dal fatg sco era ordinar, caracterisar e declerar resultats ed enconuschientschas.

► Competenza consecutiva: NT.9.1, NT.9.2, NT.9.3, STS.1.4, STS.3.1

Ulteriuras infurmaziuns davart ils elements dal svilup da las competenzas èn disponibilas en il chapitel *Survista*.

Impressum

Editura:

Departement d'educaziun, cultura e protecziun da l'ambient dal Grischun

Tar quest document:

Plan d'instrucziun 21

Ediziun dals 15-03-2016

Maletg da la cuverta:

luxiangjian4711/iStock/Thinkstock

Copyright:

Ils dretgs d'auturas e d'auturs ed ulteriurs dretgs da questa pagina d'internet ha la CDEP-T. Cun chargiar giu cuntegns (texts, maletgs, datotecas) da questa pagina d'internet na vegnan transferids nagins dretgs.

Internet:

gr-r.lehrplan.ch

Cuntegn

Davart il champ	3
Impurtanza e finamiras	4
Infurmaziuns didacticcas	7
Infurmaziuns davart la structura ed il cuntegn	17
Natira, uman e societad (NUS)	24
NUS.1 Identitad, corp, sanadad - s'enconuscher ed avair quità da sasez	25
NUS.2 Explorar e mantegnair animals, plantas e spazis da viver	28
NUS.3 Describer, examinar e duvrar materias, energia e moviments	32
NUS.4 Perscrutar e declarar fenomens da la natira viva e morta	35
NUS.5 Perscrutar, giuditgar ed applitgar svilups technics e realisaziuns	39
NUS.6 Lavur, producciun e consum - s'occupar da situaziuns respectivas	42
NUS.7 Perscrutar e cumparegliar modas da viver e spazis da viver d'umans	46
NUS.8 Umans nizzegian spazis - s'orientar e gidar a concepir	49
NUS.9 Chapir il temp, la durada e la midada - distinguer istorgia ed istorgias	53
NUS.10 Cuminanza e societad - concepir la convivenza e s'engaschar	56
NUS.11 Explorar e reflectar davart experientschas fundamentalas, valurs e normas	59
NUS.12 Scuntrar religiuns e vistas dal mund	61
Natira e tecnica	64
NT.1 Chapir la natira e l'impurtanza da las ciencias naturalas e da la tecnica	65
NT.2 Analisar e producir materias	67
NT.3 Perscrutar reacziuns chemicas	68
NT.4 Analisar e reflectar las transfurmaziuns da l'energia	71
NT.5 Analisar fenomens mecanics ed electriccs	73
NT.6 Perscrutar senns e signals	75
NT.7 Chapir funcziuns dal corp	77
NT.8 Analisar la reproducziun ed il svilup	79
NT.9 Explorar systems ecologics	81

Economia, lavur e tegnairchasa	83
ELT.1 Explorar ils munds da producziun e da lavur	84
ELT.2 Chapir ils martgads ed il commerzi - reflectar davart ils daners	86
ELT.3 Concepir il consum	88
ELT.4 Nutriment e sanadad - chapir ils connexs ed agir a moda reflectada	90
ELT.5 Far il tegnairchasa e concepir la convivenza	93
Spazis, temps e societads	95
STS.1 Examinar las basas naturalas da la terra	96
STS.2 Caracterisar modas da viver e spazis da viver	98
STS.3 Analisar las relaziuns tranter l'uman e l'ambient	101
STS.4 S'orientar en spazis	103
STS.5 Chapir la Svizra cun sias tradiziuns e midadas	105
STS.6 Declerar cuntinuitads e midadas da l'istorgia mundiala	107
STS.7 Analisar e duvrar la cultura da l'istorgia	109
STS.8 Chapir la democrazia ed ils dretgs umans e s'engaschar per tals	111
Exempel da planisaziun	113
Etica, religiuns, cuminanza	115
ERC.1 Reflectar davart experientschas fundamentalas existenzialas	116
ERC.2 Declerar valurs e normas e responsar decisiuns	117
ERC.3 Enconuscher fastizs e l'influenza da religiuns en la cultura ed en la societad	118
ERC.4 Sa fatschentar cun religiuns e cun vistas dal mund	119
ERC.5 Jau e la collectividat - concepir la vita e la convivenza	122

Davart il champ

Il champ "natira, uman e societad" (NUS) cumpiglia las quatter perspectivias tematicas "natira e tecnica" (NT), "economia, lavur e tegnaichasa" (ELT), "spazis, temps e societads" (STS) ed "etica, religiuns e cuminanza" (ERC). En il 1. e 2. ciclus èn las differentas perspectivias tematicas unidas en in champ. Cun "natira, uman e societad" vegnan perquai designads tant tut il champ dal 1. fin 3. ciclus, sco era il plan d'instrucziun dal champ en il 1. e 2. ciclus. En il 3. ciclus vegnan las quatter perspectivias preschentadas en ils roms, mintgamai cun lur direcziuns specificas. En ils chapitels introductivs vegnan mintgamai preschentadas l'emprim explicaziuns che valan per tut il champ NUS e sur tut ils trais ciclus. En la segunda part dal chapitel vegnan alura dadas infurmaziuns davart las quatter perspectivias tematicas NT, ELT, STS ed ERC.

Illustraziun 1: Survista dal champ Natira, uman e societad

1. ciclus	2. ciclus	3. ciclus
Scolina e 1./2. cl. stgalim primar	3. – 6. cl. stgalim primar	1. – 3. cl. stgalim secundar I

Natira, uman e societad (1./2. ciclus)
<p>Natira e tecnica (fisica, chemia, biologia)</p> <p>Economia, lavur e tegnaichasa (cun economia da chasa)</p> <p>Spazis, temps e societads (geografia ed istorgia)</p> <p>Etica, religiuns, cuminanza (cun dumondas da la vita)</p>

Impurtanza e finamiras

Occupaziun cun il mund

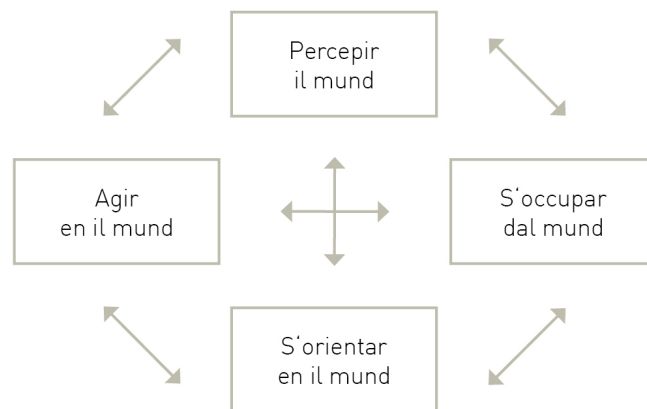
En il center da "natira, uman e societad" stat l'occupaziun da las scolaras e dals scolars cun il mund. Per pudair s'orientar en il mund, al pudair chapir, al concepir activamain e pudair agir en el cun responsabladad, s'acquistan ed approfundeschan els ina savida fundamentala ed abilitads generalas. Els amplifitgeschan lur experientschas e sviluppan novs interess.

Las scolaras ed ils scolars emprendan da s'occupar - or da differentas perspectives - da fenomens natirals, differentas modas da viver, progress socials e culturalas multifars. Els sviluppan in'atgna moda da vesair il mund, emprendan a dumagnar sfidas futuras sco era a profitar a moda persistente d'experientschas ed a duvrar strategias e resursas sco era a responsar lur agir. Ils puncts da partenza per l'emprender furman ideas, visiuns ed enconuschientschas gia existentas dal mund, ma era las experientschas dal mund che las scolaras ed ils scolars han fatg fin ussa. L'emprender en scola vegn collià cun experientschas d'ordaifer la scola.

Quatter aspects d'agir per sviluppar cumpetenzas

Sche uffants e giuvenils vegnan en contact cun il mund e s'occupan dad el, percepeschan els novs fenomens, novas chaussas e novas situaziuns. Els fan lur reflexiuns ed integreschan quellas en lur visiuns ed ideas dal mund. Uschia amplifitgeschan els lur orientaziun dal mund e cuntanschan in'abilitad d'agir. Tut quai pretenda savida ed abilitads, experientschas ed interess e capita en in process, en il qual èn colliads ils quatter aspects d'agir che substitueschan permanentamain l'in l'auter (illustraziun 2).

Illustraziun 2: Activitads da scolaras e scolars en il contact ed occupaziun cun il mund

Percepir il mund

Las scolaras ed ils scolars percepeschan quai ch'als circumdescha e tge effect che objects han sin els. Els expriman atgnas percepziuns, visiuns, ideas ed experientschas e sviluppan en quest connex mirveglias ed interess per il mund.

S'occupar dal mund

Las scolaras ed ils scolars s'occupan da situaziuns e fenomens socials, culturalas e natirals. Els tschentan dumondas, fan retschertgas ed exploreschan il mund or da differentas perspectives. Uschia amplifitgeschan els pass per pass lur enconuschientschas e lur experientschas.

S'orientar en il mund

Las scolaras ed ils scolars stgaffeschon connexs tranter fenomens, chaussas e situaziuns sco era impressiuns ed enconuschientschas. Els analyseschan e giuditgeschan situaziuns actualas e passadas e reflecteschon davart quellas. En quest connex structureschan ed appropundeschan els lur enconuschientschas e sviluppan concepts che sa refereschon a la chaussa. Lur orientaziun en il mund s'augmenta pass per pass e vegn drizzada sin sfidas actualas e futuras.

Agir en il mund

Las scolaras ed ils scolars prendan decisiuns ed ageschan a moda reflectada. Els realiseschan enconuschientschas a moda creativa e constructiva, concepeschan activamain lur conturns e surpiglian cunresponsabladad per sasezs, per la cuminanza e per la societad. En quest connex vegnan promovidas era l'indipendenza, l'abilitad da manar in dialog e la collavuraziun areguard in agir en il mund a moda cumpetenta ed orientada al futur.

Perspectivas tematicas sin il mund

Fenomens, situaziuns e chaussas natirals e culturalas, economicas, socialas ed istoricas stattan en il center dal champ "natira, uman e societad", en spezial era las interacziuns tranter ils umans e lur ambient natiral e social. Quests fenomens, questas situaziuns e chaussas pon vegnir contempladas e rendidas accessiblas or da differentas perspectivas tematicas e cun differentas modas e metodos d'access. En il champ "natira, uman e societad" vegnan questas differentas perspectivas tematicas unidas a quatter perspectivas. Entant che - en il 1. e 2. ciclus - tut las quatter perspectivas furman ensemen il champ "natira, uman e societad" ed entant ch'i vegn partì d'ina moda d'access per gronda part integranta, vegn preschentada en il 3. ciclus mintgina da questas quatter perspectivas en in agen champ. En quai che suonda vegnan descrittas questas quatter perspectivas tematicas.

Natira e tecnica

En la perspectiva "natira e tecnica" perscruteschan las scolaras ed ils scolars la natira viva e morta cun ses funcziunaments e cun sias reglas. En quest connex s'acquistan els tant cumpetenzas fisicalas, chemicas e biologicas sco era cumpetenzas generalas da las ciencias natirals e da la tecnica. Grazia a l'instrucziun en las ciencias natirals duain fenomens dal mintgadi e da la tecnica vegnir chapids meglier ed atgnas experientschas cun l'ambient pon vegnir decleradas. Cun s'occupar da fenomens e d'objects technics emprendan ils uffants e giuvenils ultra da quai modas d'agir tipicas: els observan, descrivan, dumondan, supponan, mesiran, examineschan, experimenteschon, construeschan e concludan. En quest connex èn impurtants tant l'inscunter direct cun ils fenomens e la decleraziun dals fenomens sco era l'utilisaziun da las enconuschientschas da las ciencias natirals per applicaziuns technicas. Questa colliaziun da las ciencias natirals e da la tecnica furma la basa per ina chapientscha da la tecnica amplifitgbla.

Economia, lavur e tegnairechasa

En la perspectiva "economia, lavur e tegnairechasa" sviluppan las scolaras ed ils scolars cumpetenzas per concepir il mund da viver ed in'orientaziun professiunala e sociala. Latiers tutgi ch'els s'occupian da dumondas da la garanzia da l'existenza, dal consum, da la producziun e da la distribuiziun da rauba sco era da l'agir en manaschis tenor principis d'interpresa. Las scolaras ed ils scolars sa fatschentan cun cundiziuns generalas, cun situaziuns e cun decisiuns en tegnairechasa, en munds da lavur e da professiun sco era cun dumondas davart la sanadad ed il nutriment e s'elavuran cumpetenzas en la preparaziun da mangiativa.

Partind da las atgnas experientschas perscruteschan els pliras perspectivas dals fatsgs da l'economia, da la lavur e dal tegnairechasa. Las scolaras ed ils scolars fan ponderaziuns davart valurs e davart conflicts d'interess e motiveschan decisiuns a moda pli e pli differenziada ed independenta. En quest connex s'acquistan els las cumpetenzas per concepir activamain e cun responsabladad in mund actual e futur per tuts.

Spazis, temps e societads

En la perspectiva "spazis, temps e societads" sviluppan ed amplifitgeschan las scholaras ed ils scolars lur competenzas concernent temas territorials, istorics, socials e politics. Els sa rendan conscients davart lur visiuns ed ideas pertutgant il spazis ed il temp, emprendan d'enconuscher novas modas da vesair il mund, chattan ed elavuran infurmaziuns correspudentas. Las scholaras ed ils scolars s'occupan da connexs e da relaziuns tranter fatgs natirals ed activitads socialas da differentas regiuns dal mund. Uschia pon els s'orientar territorialmain e tematicamain en il mund.

En l'occupaziun cun il temp social, la durada e la midada, il svilup d'umans e da societads emprendan ils uffants e giuvenils la differenza tranter l'istorgia e las istorgias e vegnan a savair che nus reconstruin chaussas passadas adina or dal temp preschent per survegnir l'orientaziun per il futur. Questa furmaziun dal senn capita en las dimensiuns pussanza, economia e cultura e cumpiglia perquai individuis e societads sco talas.

En questa moda emprendan ils uffants e giuvenils da s'orientar en il spazis, il temp, la societad e la relaziun d'umans cun lur ambient natiral e structurà. Els survegnan las competenzas da cooperar tar la concepziun ed il mantegniment da las basas da viver territorialas, d'agir en il temp preschent e da far ponderaziuns davart il futur sco era davart in svilup persistent sin plaun local, regional e global.

Etica, religiuns, cuminanza

En la perspectiva "etica, religiuns, cuminanza" sviluppan las scholaras ed ils scolars competenzas per viver ensemen cun differentas culturas, religiuns, ideologias e tenutas envers valurs. En ina societad pluralistica e democratica vali da chattar in'atgna identitad, esser tolerant e contribuir ad ina convivenza caracterisada da respect. Per quai fan las scholaras ed ils scolars ponderaziuns davart experientschas fundamentalas umanas e survegnan ina chapientscha per valurs e per princips etics. Els inscuntran tradiziuns ed ideas religiusas ed emprendan d'ir enturn cun respect e plain atgna confidenza cun diversas ideologias ed il patrimoni cultural. Quai gida a tolerar e renconuscher modas da viver religiusas e secularas e contribuescha uschia a la libertad da cretta e da conscienza che vala en ina societad democratica. En quest connex sa tracti d'ina instrucziun sur da religiuns e betg d'ina instrucziun en ina religiun. Quai è chausa dals geniturs sco era da las baselgias e las cuminanzas religiusas.

Las scholaras ed ils scolars emprovan pussaivladads per concepir la convivenza e dumagnar sfidas socialas e vegnan encuraschads da concepir independentamain lur vita e surpigliar responsabladad per la participaziun a la communitad.

Infurmaziuns didacticass

Las infurmaziuns didacticass qua sutvart per concepir l'instrucziun valan per tut il champ "natira, uman e societad" (NUS) sur tut ils trais ciclus. Alura vegnan inditgadas infurmaziuns cumplementaras ed explicitas davart las quatter perspectivass tematicass. Quellas valan era per tut ils trais ciclus.

Concepir l'instrucziun

<p>Experientschas e presavida sco puncts da partenza</p>	<p>Uffants e giuvenils vesan sasezs e lur conturns en ina moda multifara e differenta. Els portan en l'instrucziun experientschas multifaras, atgnas ideas e concepts subjectivs. Las personas d'instrucziun resguardan ed integreschan las experientschas e la savida preliminar da las scolaras e dals scolaras cun planisar e dar l'instrucziun. L'instrucziun s'orientescha vi da temas e cuntegns didactics, als quals las scolaras ed ils scolaras han in access u survegnan in access (connex cun il mintgadi, actualitads, pluriperspectivada) e ch'èn impurtants per il futur da las scolaras e dals scolaras e da la societad.</p>
<p>Creaziun da noziuns, approfondaziun ed ulteriur svilup da cumpetenzas</p>	<p>En il champ NUS approfundeschan, differenzieschan e midan las scolaras ed ils scolaras lur visiuns e lur concepts dal mund. Novas enconuschientschas vegnan acquistadas e novas noziuns vegnan stgaffidas e consolidadas. En l'instrucziun vegnan las scolaras ed ils scolaras rendids abels d'amplifitgar e d'approfondar lur savida e lur abilitads a moda pli e pli autonoma. L'acquist da cumpetenzas sco svilup da visiuns e concepts davart il mund vegn fatg a moda activa e sco barat en diversass furmas. Dialogs tranter la persona d'instrucziun e las scolaras ed ils scolaras ed il sustegn entras la persona d'instrucziun giogan ina rolla centrala en quest connex. En la lavur d'emprender vegnan las scolaras ed ils scolaras en contact ed experimenteschan cun differentass modass da pensar, lavurar ed agir. Scuntradas autenticass cun cuntegns signifitgants dal rom pussibileschan ad els da far experientschas ed chapir connexs.</p>
<p>Cumpetenzas linguisticas e furmaziun dal vocabulari</p>	<p>Ideas e concepts davart fenomens, chaussas e situaziuns dal mund sa sviluppan entras la lingua e la creaziun da noziuns. Tras la lingua exprimn nus nossas impressiuns, noss maletgs interns, nossas experientschas, aspectativas e tenutas, ans barattain e communitgain in cun l'auter. L'occupaziun da l'uman cun il mund capita tras la lingua. Las noziuns èn ils elements constitutivs da la savida che ston vegnir acquistads, ponderads e consolidads. La scuntrada directa cun objects e personas facilitescha en quest connex il process da furmar la lingua. En l'instrucziun duain las scolaras ed ils scolaras survegnir l'ocasiun d'exprimer en ina moda linguisticamain precisa observaziuns e patratgs e da communitgar quai ad auters. Cumpetenzas da la lingua e dal vocabulari sa sviluppan tar ils uffants dal concret a l'abstract. (Guardar era <i>Basas</i>, chapitel <i>Chapientscha da l'emprender e da l'instrucziun</i>.)</p>
<p>Ambients d'emprender</p>	<p>Ambients d'emprender cun in cuntegn attractiv ed in'organisaziun metodicamain ponderada porschan l'ocasiun per:</p> <ul style="list-style-type: none"> • explorar e sa fatschentar cun chaussas, situaziuns e process da noss conturns e da noss ambient natiral, cultural e social ed entrar en quest connex en in contact direct cun umans (er ordaifer la scola); • sclerir atgnas dumondas e dumondas tschentadas sco era patratgar sur da fenomens e fatgs da noss ambient natiral e social; • s'occupar da dumondas e chaussas a moda perscrutativ-scuvrinta sco era observar era sur in temp pli lung andaments e midadas; • persequitar chaussas en ina moda pli e pli independenta e cooperativa, planisar e preschentar projects; • sviluppar, concepir e realisar ideas e perspectivass per sa participar sez a la furmaziun da noss ambient.

Lezias e pensums

Lezias e pensums pretensius che activeschan la cogniziun èn chaschuns d'emprender impurtantas e resguardan las quatter activitads ch'èn specificas per il champ NUS: las scolaras ed ils scolars vegnan intimads da percepir la diversitad dal mund, da perscrutar fenomens, chaussas e situaziuns signifitgantas, da s'orientar en il mund e d'agir en el a moda cumpetenta e cun responsablidad. Bunas lezias d'emprender pussibiliteschan en quest connex da s'occupar a moda pli profunda da cuntegns dal champ specifics. La persuna d'instrucziun tscherna - tut tenor la finamira - ina moda d'access integranta u tematica. Lezias e pensums d'emprender productivs:

- lavuran cun ina dumonda che ha in connex actual cun il mund da viver u cun in'occupaziun cun ina chaussa interessanta;
- pussibiliteschan in emprender activ e scuvrint;
- laschan plazza per cundecisiuns e per dar in'atgna direcziun als cuntegns ed a las vias d'emprender;
- intimeschan las scolaras ed ils scolars da fixar e da documentar lur enconuschientschas en differentas furmas, da las raqintar sez e da las declerar;
- animeschan da prender posiziun, da giuditgar u d'agir;
- pussibiliteschan da far ponderaziuns e reflexiuns davart il mund u l'emprender;
- promovon da sviluppar sez, da furmar e da collavurar tar projects.

Documentaziun da process d'emprender

Per approfondar e per consolidar cuntegns d'instrucziun ston las scolaras ed ils scolars fixar ils resultats da lur process d'emprender. Per quest intent cumpileschan els infurmaziuns ed enconuschientschas rimnadas. Documentaziuns rendan conscient e visibel process d'emprender. Ils elements d'ina documentaziun pon esser:

- ideas e visiuns persunalas davart temas, rapports davart experientschas;
- resultats d'exploraziuns, d'experiments, da serias d'observaziuns, d'intervistas, da discurs;
- rundas da barat en la classa;
- texts formulads independentamain ed elavurads linguisticamain cun illustraziuns davart temas;
- schurnal d'emprender, experientschas concernent il lavurar independentamain u il collavurar;
- funtaunas ed infurmaziuns elavuradas, fegls da lavur e documents davart temas.

Giuditgar

Il giuditgar process d'emprender e resultats d'emprender sa referescha a las cumpetenzas ch'èn fixadas en il plan d'instrucziun.

En quest connex po la persuna d'instrucziun sa basar sin las suandantas funtaunas d'infurmaziun. Quellas vegnan tschernidas, adattadas ed applitgadas da la persuna d'instrucziun tut tenor la situaziun d'emprender e la finamira da giudicament:

- observaziuns e protocols correspundents da la persunas d'instrucziun;
- documentaziuns da process da las scolaras e dals scolars (p.ex. schurnal d'emprender, diaris da retschertga e da perscrutaziun, carnets d'experimental);
- discurs davart la situaziun actuala e retrospectivas suenter projects d'instrucziun, exploraziuns, lavurs independents davart dumondas e temas;
- lezias e pensums da test (lezias e pensums d'applicaziun tar temas e cuntegns);
- cumpilaziun da resultats da lezias e pensums d'experimental e d'explorar (p.ex. protocol, skizza, seria da maletgs commentada);
- resultats da sequenzas da preschentaziun e da barat;
- resultats da projects u d'interrogaziuns;
- documentaziuns da singulas scolaras u da singuls scolars ubain da gruppas davart temas prescrits u tschernids sez;

- documentaziun dal progress d'emprender;
- portfolios cun documents fixads e resultats da differentas occurrenzas d'emprender u cun in tema central.

(Guardar era *Basas*, chapitel *Chapientscha da l'emprender e da l'instrucziun*.)

Accents pertutgant cumpetenzas transversalas

L'ulteriur svilup da las cumpetenzas transversalas vegn promovì a moda integrada e cumplessiva. En l'inscunter da las scolaras e dals scolars cun il mund vegnan adina resguardadas e promovidas las cumpetenzas persunalas, socialas e metodicas. Scuntradas cun il mund succedan tant en in rom individual sco era dialogic entras barattar, cumparegliar, reflectar, ponderar, sviluppar cuminaivlamain sco era collavurar tar la realisaziun da projects. Tut quai serve a promover

- l'autonomia e l'indipendenza en l'occupaziun cun ed en l'orientaziun en il mund, tar l'elavuraziun da dumondas e da lezias e da pensums, tar la planisaziun e tar la realisaziun d'agens projects;
- il giudicament e l'ulteriur svilup d'agens interess e da pussaivladads;
- il svilup da l'abiltad da stabilir relaziuns, da cooperar e da schliar conflicts sco era dad ir enturn cun la diversitad sociala;
- l'expressiun linguistica;
- enconuascher e tractar cun infurmaziuns;
- sviluppar strategias d'emprender e planisar e realisar plans e cooperar en projects da la classa e da la scola.

(Guardar era *Basas*, chapitel *Cumpetenzas transversalas*.)

Infurmaziuns davart il 1. ciclus

Uffants da 4 fin 8 onns fan en il mintgadi experientschas multifaras cun fenomens en il mund e sviluppan ina gronda savida specifica en temas ch'als interesseschan ed en ils quals els dastgan s'approfondar tras il giu e tenor atgnas ideas. Là sviluppan els enconuschientschas da detagl sorprendentas, prestaziuns d'abstracziun e cumpetenzas multifaras. Perquai èsi impurtant da planisar en il 1. ciclus il giugar, l'emprender ed il lavurar tegnend era quint dals interess dals uffants. Las purschidas da giu sa refereschan a secturs da cumpetenza dal champ "natira, uman e societad" ed èn concepidas uschia ch'ellas favuriseschan l'atgna activitad e l'emprender tras il giu en il dialog. D'impurtanza èn era il metter a disposiziun spazis da giu favurisants, purschidas da giugarets, temps e periodas correspudentas e la concepziun attractiva dals spazis interiurs ed exteriurs. Cun in accompagnament professiunal da giu sustegna la persuna d'instrucziun il svilup da l'abiltad da giugar, uschia che - sche pussaivel - tut ils uffants pon trair a niz cumplainamain las furmas da giu complexas per lur emprender. (Guardar era *Basas*, chapitel *Puncts centrals dal 1. ciclus*.)

Infurmaziuns davart l'instrucziun da l'educaziun sexuala

L'instrucziun da l'educaziun sexuala vegn adattada al stadi da svilup da las scolaras e dals scolars. La concepziun d'ina instrucziun cun elements da l'educaziun sexuala pretenda da las persunas d'instrucziun in tschert tact pedagogic. La responsabladad per l'educaziun sexuala è en emprima lingia chausa dals geniturs e da las persunas cun la pussanza dals geniturs. Perquai vegni recumandà d'orientar tals davart las finamiras e davart ils cuntegns da l'instrucziun.

Instrucziun interdisciplinara

L'instrucziun interdisciplinara porscha la pussaivladad da surpassar ils cunfins dals singuls roms e da tractar temas or da differentas perspectives. Pir uschia sa mussan la complexitad ed ils connexs da fenomens e da situaziuns. Renviements ad auters roms furneschon mintgamai infurmaziuns per l'instrucziun interdisciplinara. Cunvegnas correspudentas e la collavuraziun cun persunas d'instrucziun d'auters roms (entaifer il champ "natira, uman e societad" ed era cun auters roms) gidan ad enritgir ed ad approfondar l'instrucziun.

Furmaziun per in svilup persistent

Ils temas interdisciplinars sut l'idea directiva dal svilup persistent èn francads per gronda part en las cumpetenzas ed en ils stgalims da cumpetenza dal champ "natira, uman e societad" e marcads cun renviements.

Questas cumpetenzas e quests stgalims da cumpetenza èn spezialmain adattads per in'instrucziun interdisciplinara sut l'idea directiva dal svilup persistent. La coordinaziun da las contribuziuns dals differents roms e las cunvegns tranter las persunas d'instrucziun ch'èn mintgamai responsablas han in effect favuraivel per il success da l'emprerder da las scolaras e dals scolars en il sectur dal svilup persistent. (Guardar era *Basas*, chapitel *Furmaziun per in svilup persistent*.)

Lieus d'emprerder ordaifer la scola

La cumbinaziun da l'emprerder entaifer ed ordaifer la scola è d'ina impurtanza centrala. Perquai che bleras chaussas pon vegnir chattadas e percepidas mo ordaifer la scola, èsi impurtant da porscher en l'instrucziun chaschuns d'emprerder ordaifer la scola e d'integrar en l'instrucziun las differentas experientschas che las scolaras ed ils scolars fan cun lur ambient.

Lieus d'emprerder ordaifer la scola èn caracterisads dal fatg che exploraziuns ed inscuters directs vegnan pussibilitads. Quests inscuters vegnan iniziads ed accompagnads da la persuna d'instrucziun. En quest connex stattan en il center l'explorar, il perscrutar e l'ir enturn cun il problem sco modas per s'occupar da la tematica. Lieus d'emprerder ordaifer la scola èn lieus che vegnan visitads spezialmain per l'emprerder. Latiers tutgan:

- lieus en la natira e quasi-natirals (p.ex. en il gaud, ad auas currentas, sin in prà, vi d'in puz; ierts botanics e zoologics, observatoris astronomic), en ina cuntrada caracterisada da la cultura (p.ex. ers, vignas, lieus archeologics) u en l'ambient construì (p.ex. en la citad, tar edificis istorics, en baselgias);
- manaschis, stabiliments, lieus da lavur che vegnan tgirads da persunas dal fatg (p.ex. selviculturas e selviculturs, guardiaselvaschinas, mastergnantas e mastergnants, furnituras e furniturs da servetschs) rendids accessibels da talas (p.ex. lavuratori, manaschis u stabiliments per il traffic);
- lieus da scuntrada e situaziuns cun umans ordaifer la scola che pussibiliteschan l'access al mund dal mintgadi ed a noss ambient (p.ex. cun umans pli vegls, cun cuminanzas religiusas);
- instituziuns cun ina direenziun specificamain didactica u cun purschidas da la pedagogia da museum (p.ex. museums, exposiziuns, sendas instructivas, manaschis da produenziun).

Infrastructura, materialias, apparats ed instruments

Localitads ed installaziuns spezialas, spezialmain per far experiments en il rom dal champ "natira e tecnica" sco era per examinar, elavurar e preparar mangiativas en il rom dal champ "economia, lavur e tegnairchasa" pussibiliteschan da far experientschas directas e da sviluppar cumpetenzas praticas.

Materialias, apparats ed instruments per la lavur pratica sco era materials illustrativs (p.ex. globus, chartas geograficas da paraid, objects exemplarics d'epocas da pli baud, preparats) sustegnan l'emprerder autentic e chapibel che sa referescha al mund da viver e che s'orientescha a l'acziun.

Medias en l'instrucziun

Tar blers fenomens n'èsi betg pussaivel dals contemplar directamain u els na pon betg vegnir purtads en scola. L'acquist da cumpetenzas da las scolaras e dals scolars vegn perquai sustegnì cun medias adattadas (p.ex. meds d'instrucziun, maletgs, cudeschs, chartas, internet, films, models). Uschia daventa l'instrucziun pli illustrativa e pli concreta. Las scolaras ed ils scolars s'acquistan latiers era enconuschientschas da las medias e da la funcziun da differents apparats ed instruments sco era dals svilupps technics. Las scolaras ed ils scolars han l'ocasiun d'emprerder - en ina moda orientada a la chaussa e reala - abilitads ed enconuschientschas en l'applicaziun da las medias. Latiers tutgan per exempel la schelta sco era l'utilisaziun da medias, da mediatecas e da bancas da datas. La lavur cun medias vegn ponderada periodicamain. En spezial l'occupaziun cun situaziuns virtualas vegn exercità, discutà e ponderà. (Guardar era il plan d'instrucziun dal modul *Medias ed informatica*.)

Infurmaziuns didacticass davart natira e tecnica

En l'instrucziun da las ciencias natirallas duain las scolaras ed ils scolaras sezs applitgar las ciencias natirallas cun observar precisamain, cun tschentar dumondas e cun perscrutar sezs fenomens. Da quai fa part il rimnar datas (experimentalas) gist tuttina sco la comunicaziun e l'interpretaziun da process e resultat u la reflexiun da quai ch'è caracteristic per las ciencias natirallas.

Fisica
chemia
biologia

Cumpetenzas fisicalas vegnan stgaffidas cun s'occupar d'andaments oravant tut da la natira morta e da sia descripziun (matematica). La cumbinaziun d'experiment e da la furmaziun teoretica da model gioga en quest connex ina rolla centrala. Tar il svilup da cumpetenzas chemicas stattan en il center l'examinaziun e la descripziun da substanzas e da midadas da substanzas sco era la decleraziun da quai cun agid da models. L'instrucziun en quest sector duai pia gidar essenzialmain a chapir regularitads en connex cun la materia. Cumpetenzas biologicas vegnan stgaffidas cun s'occupar da fenomens centrals da la natira viva. Tras l'inscunter personal e direct duain vegnir approfondads ils lioms emozionals cun quai ch'è animà ed ils principis fundamentals da sistems animads duain vegnir explitgads a moda chapiblada, e quai da la singula cella fin al sistem ecologic.

Modas da lavurar cun las ciencias natirallas

L'emprender da las modas da lavurar tenor ils principis da las ciencias natirallas è d'impurtanza centrala per sviluppar las cumpetenzas, perquai che cumpetenzas en las ciencias natirallas na pon betg vegnir acquistadas sulettamain sin basa d'ina intermediaziun teoretica e d'ina recepciun passiva. Questas modas da lavurar ston vegnir exercitadas cuntinuadamain ed approfondadas pass per pass. En quest connex vegn il process d'emprender sustegnì da cundiziuns generalas adattadas (p.ex. infrastruttura e grondezzas da las gruppas). Er sch'il svilup da las cumpetenzas metodicas è per part lià fermamain vi dal cuntegn respectiv, vegn il svilup general realisà cuntinuadamain sur tut ils ciclus e cuntegns. L'emprim vegnan las scolaras ed ils scolaras oravant tut ad explorar (lavurar a moda ludica vi da la soluziun d'in problem), alura ad elavurar (far experiments tenor in'instrucziun) ed a perscrutar fenomens da la natira viva e morta, per far alura tut ils pass ch'èn necessaris per l'experimentar (tschentar dumondas, formular ipotesas, planisar, realisar ed evaluar l'examinaziun u l'experiment, trair conclusiuns, preschentar e reflectar davart ils resultats). Tgenin da quests pass dal lavurar tenor principis da las ciencias natirallas ch'è mintgamai adequat, dependa da las experientschas e da las cumpetenzas che las scolaras ed ils scolaras han gia en il tema respectiv. Pervia da l'augment da las cumpetenzas da las scolaras e dals scolaras daventa era la moda da segirar ils resultats adina pli pretensiusa e maina dal simpel descriver d'experientschas e d'observaziuns en ina lingua dal mintgadi fin al prender posiziun a moda adequata davart ipotesas formuladas e fin a la deducziun da regularitads.

La natira da las ciencias natirallas

L'occupaziun cun la natira da las ciencias natirallas (nature of science) duai qualifitgar las scolaras ed ils scolaras da reflectar a moda critica davart il mund e sias regularitads e da perscrutar quai. En quest connex sa tracti per exempel da las dumondas tge che caracterisescha las ciencias natirallas e la savida che resulta dad ellas, co che enconuschientschas vegnan acquistadas, co ch'ils roms da las ciencias natirallas èn sa sviluppad u tge impurtanza per la societad che tutga a las ciencias natirallas. L'occupaziun cun questas dumondas vegn incitada a differenta moda:

- cun in access implicit che vegn realisà cun applitgar metodas da las ciencias natirallas,
- cun in access istoric mettend en in context istoric ed explitgond las enconuschientschas acquistadas tras las ciencias natirallas,
- cun in access explicit ch'è caracterisà dal fatg ch'ils process da l'acquisiziun d'enconuschientschas vegnan discutads e ponderads.

Emprimas avischinaziuns a l'occupaziun cun la natira da las ciencias natirallas

vegnan fatgas en ils emprims dus ciclus (p.ex. cun tematisar explicitamain la differenza tranter in'observaziun ed ina conclusiun) e vegnan amplifitgadas en il 3. ciclus ad ina chapientscha pli profunda, sin basa da la quala ils giuvenils vegnan qualifitgads d'argumentar a moda objectiva.

Infurmaziuns didacticass davart economia, lavur e tegnairchasa

L'occupaziun cun la perspectiva "economia, lavur e tegnairchasa" è colliada stretgamain cun il mund da viver da las scolaras e dals scolars. Las scolaras ed ils scolars consumeschan, fan cumpras, dovran servetschs, inscuntran umans en lur munds da lavur ed emprendan d'enconuscher furmas da la convivenza en scola, temp liber e famiglia. Partind da questas experientschas sviluppan els visiuns davart dumondas fundamentalas che pertutgan il mund da viver e l'economia e s'elavuran uschia in'orientaziun per las atgnas finamiras, pussaivladads e modas da pensar e d'agir. Igl è savens mo pussaivel da s'occupar da dumondas centralas da questa perspectiva en ina moda che ha in effect per la furmaziun cun endentiar stretgamain ils trais secturs economia, lavur e tegnairchasa. Inscunters originals cun umans en ils munds da producziun e da lavur u interrogaziuns d'umans davart il consum e commerzi èn exempels per situaziuns d'emprender autenticas che dattan a las scolaras ed als scolars invista da dumondas fundamentalas, connexs e princips da la perspectiva, e quai senza pudair differenziar adina strictamain tranter concepts da l'economia, dal mund da lavur u dal tegnairchasa.

Economia

Per sviluppar cumpetenzas economicas sa tracti l'emprim ina giada dal fatg da percepir dumondas e fatgs economic sco tals e d'als differenziar d'auters access (p.ex. d'access tecnicos, istorics u socials). Sa basond sin quai s'occupan las scolaras ed ils scolars da cumpetenzas economicas fundamentalas e perscruteschan connexs e libertads da concepziun en connex cun decisiuns economicas. Per perscrutar independentamain ed objectivamain ils cuntegns gidan access orientads al problem, projects, retschertgas, cas concrets, gieus da rolla, exploraziuns ordaifer la scola, lavuratori per il futur ed access sur models e simulaziuns.

Lavur

Differenziar las activitads dals umans durant la lavur e la nunlavur (temp liber) è ina convenziun pli nova. Las scolaras ed ils scolars s'occupan da la midada da la noziun da la lavur, da dumondas davart l'intent, la valor da la lavur e sia impurtanza per ils umans, da dumondas davart la repartiziun da la lavur e la perdita da la lavur pajada, da furmas da la partiziun da la lavur e da las consequenzas tecnologicas en ils munds da lavur. Els exploreschan differents munds da lavur, interrogheschan umans davart lur activitads professunalas e documenteschan e pondereschan ils resultats. Cun s'occupar da quests cuntegns s'acquistan las scolaras ed ils scolars cumpetenzas ch'als gidan da percepir lur preferenzas, abilitads ed inschigns e far emprimas ponderaziuns davart l'atgna carriera professunala.

Tegnairchasa

En tegnairchasa organiseschan e concepeschan umans lur mintgadi e segireschan a lunga vista il basegn da resursas. Las scolaras ed ils scolars s'occupan da differentas furmas da tegnairchasa e d'organisaziuns dal mintgadi ed emprendan ad enconuscher connexs economic e politics che influenzeschan la situaziun en tegnairchasa. Els percepeschan libertads d'agir ed exigenzas ch'èn ina part integrala d'ina moda da viver independenta. Cun s'occupar da situaziuns concretas e da dumondas dal mintgadi exerciteschan las scolaras ed ils scolars la tschertga da decisiuns reflectadas, soluziuns da problems e modas d'agir.

Emprender economic

Gia las scolaras ed ils scolars dal stgalim prescolar han visiuns economicas davart basegns, barat, proprietad, lavur ed ina repartiziun gista da bains. In pensar ed agir economic vul dir d'optimar process ed accziuns e da duvrar a moda effizienta e persistenta resursas stgarsas. Connexs cun l'etica, cun las scienzas natiralas e socialas giogan ina rolla centrala cun giuditgar situaziuns economicas. Ils cuntegns e las accziuns tematisads en l'instrucziun èn realistic e pratics ed han connexs

directs cun il mund da viver da las scholaras e dals scolars. L'occupaziun cun tals als gida a s'orientar en in mund caracterisà pli fitg da l'economia, a gidar al concepir ed a motivar decisiuns.

L'emprender orientà a l'acziun

En il center stattan unitads d'instrucziun ch'èn concepidas per l'acziun e che cuntengnan planisaziun, realisaziun e reflexiun. Uschia s'elavuran las scholaras ed ils scolars per exempel ina survista da las purschidas cun far exploraziuns en butias dal lieu, cun scriver si e ponderar ils resultats e cun discutir ils connexs; els retschertgan criteris per decisiuns da consum e dumondan persunas u experts davart lur experientschas, modas d'agir e motivaziuns; els fan in preventiv concret e.u.v.

Midond dal far orientà a l'acziun a la reflexiun sistematica sviluppan las scholaras ed ils scolars cumpetenzas fundamentalas d'agir che pon vegnir transferidas sin autras situaziuns da vita.

In emprender practic tar la preparaziun da mangiativa

L'agir concret è era in princip directiv en la part pratica da l'instrucziun che tracta il nutriment e nua che las scholaras ed ils scolars sviluppan cumpetenzas fundamentalas davart la preparaziun da mangiativa. Els fan l'experientscha che la preparaziun da nutriment è ina cumbinaziun da lavur manuala artisanala sco era d'in diriger e chapir reflectant e che la lavur intellectuala e manuala sa cumpletteschan uschia en l'agir concret respectivamain dependan ina da l'autra. Las scholaras ed ils scolars sa sentan sco independents ed autoefficazis perquai ch'ina tratga vegn preparada per in past cuminaivel.

En l'instrucziun ha la preparaziun da nutriment il caracter d'in project. Las scholaras ed ils scolars s'exerciteschan en il tractament da mangiativa, il leger receipts ed il preparar da tratgas ed emprendan a planisar independentamain. Els dovràn differentas variantas da la collavuraziun, pondereschan ed evalueschan lur process da lavur sco era la tratga ch'è vegnida creada uschia. Modas da proceder exploratoricamain pussibiliteschan a las scholaras ed als scolars ultra da quai da percepir a moda pli differenziada characteristics da differentas victualias u da chapir l'effect da modas da proceder tar la preparaziun.

Las scholaras ed ils scolars fan l'experientscha ch'in lavurar a moda organisada sco era l'indendenza e l'abiltad da cooperar simplifitgeschan la preparaziun da mangiativa. Uschia s'elavuran els modas da proceder fundamentalas e structuradas da lavur che pon vegnir tratgas a niz era en il mintgadi u en il mund da lavur.

Infurmaziuns didacticass davart spazis, temps e societads

La perspectiva tematica da spazis, temps e societads focussescha tant finamiras geograficas sco era istoricas. Las remartgas didacticass vegnan formuladas a moda separada, era sch'ils dus roms han puncts cuminaivels (guardar era chapitel *Infurmaziuns davart la structura e davart il cuntegn*).

Geografia

La perspectiva geografica collia secturs da furmaziun da las ciencias naturalas e da las ciencias socialas cun l'intent da mussar, d'analisar e da metter en dumonda connexs sistemics tranter l'uman e l'ambient. Aspects da la geografia natirala vegnan perquai colliads cun aspects da la geografia umana a relaziuns tranter l'uman e l'ambient.

Uffants e giuvenils inscuntran dumondas geograficas tant en lur conturns directs sco era en medias e discussiuns respectivas en la societad. Perquai è access a l'emprender che partan d'ideas dal mintgadi e da connexs cun il mund da viver precis uschè impurtants sco l'inscunter direct cun noziuns, fatgs ed umans a lieus ordaifer la scola. Ultra da quai duai l'emprender activ-explorativ vegnir cumbinà cun l'emprender illustrativ e multimedial.

Orientaziun en il spazi

L'orientaziun en il spazi vegn chapida sco in concept cumplexiv cun quatter aspects: topografia, orientaziun en il spazi real, ir enturn cun meds d'orientaziun e

percepziuns dal spazi. Tut ils quatter aspects ston vegnir resguardads e realisads en l'instrucziun.

Per promover la savida d'orientaziun topografica èsi central da colliar caracteristicas topograficas adina cun connexs tematics. Uschia na resta la savida topografica betg vana resp. vida, mabain maina ad ina cumpetenzza d'orientaziun ch'è colliada cun savida tematica. Quai po vegnir realisà per exempel cun la charta che crescha cun las scholaras ed ils scolars.

Pervia d'ina percepziun individuala dal spazi sviluppa mintga uman autras visiuns davart spazis e fatgs. L'ir enturn cun questas visiuns, stereotips e pregiudizis differents è tant situaziun da partenza per process d'emprender sco era basa da discussiun u punct da referiment per reflectar davart l'emprender e l'emprendì.

Regiuns e pajais

La schelta da las regiuns u dals pajais respectivs è chausa da la persuna d'instrucziun. I vegn recumandà d'integrar en l'instrucziun regiuns da l'Europa e da l'America dal nord per regla avant regiuns da l'Asia, Africa u America latina. En la realisaziun da la geografia regional-tematica vegnan cumpetenzas specificas attribuidas mintgamai ad ina regiun/in pajais, uschia ch'i po vegnir lavorà vi da questas cumpetenzas tant a moda tematica sco era cun in connex regional.

Eveniments actuals

Eveniments actuals e situaziuns actualas èn impurtantas per l'instrucziun. Cun quai èn manegiadas tant dumondas ch'èn actualmain relevantas per la societad sco era actualitads dal di per exempel en cas da ristgas da la natira. Las emprimas pon vegnir integradas en l'instrucziun sistematicamain ed a moda planisada, las segundas ston vegnir tractadas, sch'ina tala situaziun capita. L'impurtanza d'actualitads dependa tant dals temas sco era dals pajais resp. regiuns.

Istorgia

Igl è la natira dals umans da s'occupar cun il passà. Els vulan per exempel savair, co ch'els èn daventads quai ch'els èn. Da l'universum da l'istoric tschertgan els materialias da u sur dal passà e cumbineschan las infurmaziuns ad in'istorgia ch'è raschunaivla per els. Perquai che differents raquints pon vegnir creads or da las medemas funtaunas, vegn adina puspè tschentada la dumonda da la plausibladad: Tge è vair u gist? Tge è inventà u fauss? Tge è bun per mai e per nus ussa ed en l'avegnir?

Narrativitad

Istorgia nascha e daventa viva cun istorgias. Senza raquinter u laschar raquinter istorgias na datti nagin empender istoric. La schelta da las istorgias vegn fatga sin basa da problems-clav impurtants e s'orientescha vi da tradiziuns socialas.

Exemplaridad

L'intent da l'instrucziun d'istorgia è quel che las scholaras ed ils scolars survegnan - a maun d'exempels dal passà - per il temp preschent e per il temp futur invistas generalas che surpassan l'exempel concret. Sch'igl exista in rapport cun il temp preschent e cun las scholaras ed ils scolars, alura èn ils exempels tschernids bain.

Lavur da basa

L'instrucziun d'istorgia sa funda sin la lavur cun funtaunas sco basa da nossa savida reconstruida davart il passà e sin l'occupaziun cun preschentaziuns. Ultra da differentas sorts da texts èn impurtantas e didacticamain raschunaivlas spezialmain era materialias illustrativas (p.ex. maletg, fotografia, film, caricatura, charta) e concretas. Cun lavurar cun funtaunas e preschentaziuns emprendan las scholaras ed ils scolars che talas na represchantan betg la vardad istorica, mabain ch'ellas ston vegnir analisadas cun egl critic.

Perspectividad e pluralitad

L'istorgia vegn interpretada en diversas modas e manieras da differentas perspectivass. Questas diversas opticas sin las chausas sa laschan constatar en las funtaunas contemporanas, ma era en preschentaziuns odiernas. Uschia sco ch'i na dat betg in'unica perspectivica, na datti era betg la suletta vardad istorica. Colliada stretgamain cun il princip da la multiperspectividad è la pluralitad. L'instrucziun d'istorgia duai s'occupar da differentas interpretaziuns dals andaments istorics. Ultra da quai sa laschan declarar fatgs istorics mo, sche la cumbinaziun da pliras

raschuns vegn resguardada sco era, sche las consequenzas pussaivlas ed effectivas vegnan tematisadas.

Persunalisaziun e persunificaziun L'istorgia raquinta da l'agir uman en la pratica sociala. L'istorgia tematisescha perquai dunnas, umens e sche adina pussaivel uffants e giuvenils e dumonda, tge che caracterisescha lur agir, tge che quel effectuescha e co ch'el è integrà en la societad. En il focus vegnan en quest connex midadas e relaziuns dal svilup.

Infurmaziuns didacticass davart etica, religiuns, cuminanza

Las perspectivas etica, religiuns, cuminanza tegnan quint da la situaziun sociala e da la cumplexitad da l'experienscha da la vita moderna. A questas trais perspectivas èn attribuids ils champs da cumpetenza.

Etica Sfidass eticass dattan il motiv per reflectar davart experienschas, valurs e normas. La diversitad d'opiniuns e d'ideas sa basa d'ina vart sin experienschas e persvasiuns individualas, da l'autra vart sin tradiziuns e prestaziuns culturalas. Differenzas pon provocar malsegirezzas, sveglian però era dumondas che na pon savens betg vegnir respundidas a moda unifurma u definitiva.

Daventar conscient da las atgnas valurs Cun reflectar davart experienschas fundamentalas e modas d'agir emprendan las scolaras ed ils scolars a daventar conscients da lur ideas davart valurs e normas e da metter quellas en relaziun cun talas d'autras persunas.

Resguardar la cuntraversitad Valitaziuns cuntraversas na dattan en quest connex betg mo andit a discussiuns; ellas pon era esser resultats giustifitgads da process d'emprender. Tuttina ston concepts fundamentals da valurs sco justia, libertad, solidaritad, dignitad umana vegnir explitgads dal puntg da vista da situaziuns eticamain pretensiusas ed integrads en il giudicament da talas: Tge è gist e malgist en quest connex? Tgi porta qua la responsabladad e co po quella vegnir surpigliada? Vegnan ils participads respectads u violads en lur dignitad?

Tematisar actualitads Occurrenzass en ils conturns, rapports da medias sco era debattass publicass pon vegnir tematisads tegnend quint dal stgalim.

Filosofar - focussar e schlargiar las modas da vesair il mund Il reflectar po enritgir l'emprender sin mintga stgalim. Metodass dal filosofar gidan a focussar temas: sclerir noziuns, metter en dumonda opiniuns, examinar fatgs, chattar buns motivs, contribuir atgnas experienschas, schlargiar en il dialog las modas da vesair il mund. Occupaziuns analiticass pon vegnir cumplettadas cun metodass creativass e communicativass.

La persuna d'instrucziun instruescha cun sia tenuta betg manipulativa co che discurs averts pon vegnir manads, als quals tut ils uffants pon sa participar, e declera concepts fundamentals e renconuschids da valurs sco justia, libertad, solidaritad, dignitad umana.

Religiuns Cun las religiuns inscuntran las scolaras ed ils scolars tradiziuns e visiuns famigliaras ed estras. En la societad n'exista la diversitad religiosa betg mo pervia da las differentas religiuns; anzi, ella sa mussa era en la tenuta individuala e pratica sco era en la distanza envers la religiun.

Respectar la libertad da cretta e da conscienza L'instrucziun davart religiuns tutga tar l'instrucziun obligatorica da la scola populara. Pia sto ella vegnir concepida uschia ch'ella po vegnir frequentada da las scolaras e dals scolars independentamain da lur appartegnentscha religiosa, ma era sch'els èn senza confessiun, ed ella sto respectar la libertad da cretta e da conscienza en il senn da l'art. 15 da la constituziun federala. En l'instrucziun na dastgan vegnir fatgs nagins acts e ceremonias religiosass ed i na dastga vegnir dada nagina scolaziun d'ina religiun.

La basa e la finamira da l'instrucziun èn ina tenuta objectiva ed averta ed

in'occupaziun betg discriminanta cun religiuns e cun ideologias. Ellas duain vegnir preschentadas a moda nunparziala. Ed ils participants na duain betg vegnir fixads u instrumentalisads cun attribuziuns. Cumparegliaziuns da differentas tradiziuns èn raschunaivlas, sch'ellas porschan pussaivladads da far ina punt a la cultura ed al mund da viver (p.ex. temps da curaisma), mussan colliaziuns (p.ex. di da paus en il giudaisssem e cristianissem sco era en la societad seculara), senza ch'ellas vegnian colliadas cun valitaziuns. In'instrucziun concepida da questa maniera pussibilitescha a tut las scolaras e scolars da sa participar a l'instrucziun, independentamain da lur appartegnientscha u distanza da tradiziuns e persvasiuns religiosas.

Betg instrumentalisar scolaras e scolars

Pervia da lur derivanza, experientscha e svilup chattan las scolaras ed ils scolars different access a l'emprerder davart las religiuns. I sto vegnir fatg atenziun che las singulas scolaras ed ils singuls scolars na vegnian betg instrumentalisads u surdumandads cun stuair per exempel represchentar u declerar sco experts la religiun, a la quala els appartegnan eventualmain. Quai ch'è enconuschent, famigliar u natiral per ils ins, po esser per ils auters straun, curius e nunchapibel. Il pratitgar acts e ceremonias religiosas n'ha nagina plazza en l'instrucziun. L'educaziun religiusa è chausa da las persunas cun la pussanza dals geniturs e da las communitads religiosas.

Perscrutar la cultura

L'access al mund da las religiuns duai vegnir mussà a las scolaras ed als scolars en ina moda che tegna quint dal stgalim sco che quai vegn pretendì da l'ambient, dals conturns socials e dals orizonts globals. Las religiuns sa mussan en fastizs culturals, en la diversidad da praticas religiosas, en visiuns religiosas ed en lur effects en la societad.

Enconuschientschas da basa da tradiziuns e valurs cristianas n'èn betg mo impurtantas per scolaras e scolars cun ina socialisaziun cristiana, mabain gist era per tals senza u cun autras appartegnientschas religiosas per s'orientar cumpetentamain en la cultura e societad.

Metter il focus sin inscunter e dialog

En l'instrucziun na stat en il focus betg mo mintgamai l'atgna vista dal mund, mabain era la chapientscha envers autras tradiziuns e persvasiuns. Er quel che na las parta betg, las sto respectar en ina societad democratica. Uschia gida l'instrucziun ad obtegnair la libertad da religiun. Viver ensemen cun umans da differentas tradiziuns vul dir d'als inscuntrar cun interess e cun avertadad. Avis ch'èn liants per las persunas

La persuna d'instrucziun è conscianta da ses agen orizont ideologic e mussa a las scolaras ed als scolars a moda transparenta e cun ina tenuta interessada e plain respect a far exploraziuns ed inscunters.

Cuminanza

Las scolaras ed ils scolars vegnan dumandads da concepì lur vita e lur convivenza. La scola sco tala è tant il lieu, nua che experientschas en quest connex vegnan fatgas, sco era il champ, nua che quai po vegnir exercità. Dumondas da la vita èn sfidas per mintga singula persuna e per la vita en la cuminanza. Sut l'aspect da l'individualisaziun e pluralisaziun da la societad vegn era in'orientaziun en dumondas da la vita pli impurtanta.

Sin mintga stgalim datti adina puspè occasiuns ed eveniments per tematisar e per tractar dumondas da la vita. La vita en scola porscha l'ocasiun da far experientschas d'autonomia ed independenza sco era da contribuir cun iniziativa e responsabladad sia part per la cuminanza.

Respectar la sfera privata

L'occupaziun en scola cun dumondas da la vita ed aspects da la concepziun da la vita premetta che la sfera privata (individì, famiglia) vegnia respectada. Las scolaras ed ils scolars duain pudair preschentar atgnas experientschas e persvasiuns en l'instrucziun, ma els na dastgan betg vegnir obligads da far quai. La persuna d'instrucziun moderescha reflexiun e barat, intermediatescha infurmaziuns relevantas e lascha participar las scolaras ed ils scolars ad activitads da la classa ed a la vita en scola.

Infurmaziuns davart la structura ed il cuntegn

L'emprim vegnan dadas infurmaziuns davart la structura ed il cuntegn che valan per tut il champ "natira, uman e societad" (1. fin 3. ciclus). Alura vegnan preschentadas infurmaziuns specificas per ils roms en il 3. ciclus.

Natira, uman e societad (1. fin 3. ciclus)

Champs da cumpetenzza e cumpetenzas vegnan furmads sin basa da puntgs da vista dal tema e dal cuntegn e colliads cun modas specificas da pensar, da lavurar e d'agir.

Champs da cumpetenzza en il 1. e 2. ciclus

Il 1. e 2. ciclus è dividids en dusesch champs da cumpetenzza. Ils champs da cumpetenzza 1, 4, 5, 7, 10 ed 11 s'orienteschan vi da dumondas fundamentalas che pertutgan nus sco umans u noss ambient social, cultural e natiral. En quests champs da cumpetenzza è colliadas pliras perspectivas tematicas ina cun l'autra. Ils champs da cumpetenzza 2, 3, 6, 8, 9 e 12 tractan ideas, concepts e temas fundamentals or da las perspectivas tematicas dal rom. Quests champs da cumpetenzza s'orienteschan pli fitg vi dal rom respectivamain vi da la disciplina, sco che quai è il cas tar ils champs da cumpetenzza en il 3. ciclus.

Transiziun dal 1./2. al 3. ciclus

En il 3. ciclus vegni cuntinuà a sviluppar las cumpetenzas dal 1. e 2. ciclus en ils quatter champs "natira e tecnica" (NT), "economia, lavur e tegnairchasa" (ELT), "spazis, temps e societads" (STS) ed "etica, religiuns, cuminanza" (ERC), ed ellas vegnan differenziadas pli fitg. En ils plans d'instrucziun dals singuls roms vegn quai illustrà cun renviaments a la fin dal svilup da las cumpetenzas en il 1. e 2. ciclus respectivamain al cumenzament dal svilup da las cumpetenzas en il 3. ciclus. En la colonna d'amez da la tabella 1 vegn mussada la cuntinuaziun dals champs da cumpetenzza dal 1. e 2. ciclus en il 3. ciclus.

Tabella 1: Champs da cumpetenza natira, uman e societad e midadas dal 1./2. ciclus al 3. ciclus

Champs da cumpetenza 1./2. ciclus	Midada a	Champs da cumpetenza dal 3. ciclus
1. Identitad, corp, sanadad - s'enconuscher ed avair quità da sasez	NT 7 ELT 4 ERC 5	Natira e tecnica (NT): <ol style="list-style-type: none"> 1. chapir la natira e l'impurtanza da las ciencias naturalas e da la tecnica 2. analizar e producir materias 3. perscrutar reacziuns chemicas 4. analizar e ponderar las transformaziuns da l'energia 5. examinar fenomens mecanics ed electricics 6. perscrutar senns e signals 7. chapir funcziuns dal corp 8. analizar la reproducziun ed il svilup 9. explorar sistems ecologics Economia, lavur e tegnairecha (ELT): <ol style="list-style-type: none"> 1. explorar ils munds da producciun e da lavur 2. chapir ils martgads ed il commerzi - reflectar davart ils daners 3. concepir il consum 4. nutriment e sanadad - chapir ils connexs ed agir a moda reflectada 5. far il tegnairecha e concepir la convivenza Spazis, temps e societads (STS): <ol style="list-style-type: none"> 1. examinar las basas naturalas da la terra 2. caracterisar modas da viver e spazis da viver 3. analizar las relaziuns uman-ambient 4. s'orientar en spazis 5. chapir la Svizra cun sias tradiziuns e midadas 6. declerar cuntinuitads e midadas da l'istorgia mundiala 7. analizar e duvrar la cultura da l'istorgia 8. chapir la democrazia ed ils dretgs umans e s'engaschar per tals Etica, religiuns, cuminanza (ERC): <ol style="list-style-type: none"> 1. reflectar davart experientschas fundamentalas existenzialas 2. declerar valurs e normas e responsar decisiuns 3. enconuscher fastizs e l'influenza da religiuns en la cultura ed en la societad 4. sa fatschentar cun religiuns e cun vistas dal mund 5. jau e la collectividat - concepir la vita e la convivenza
2. Explorar e mantegnair animals, plantas e spazis da viver	NT 8, 9 STS 1, 3	
3. Describer, examinar e duvrar materias, energia e moviments	NT 2, 3, 4 STS 1	
4. Perscrutar e declerar fenomens da la natira viva e morta	NT 6 STS 1	
5. Perscrutar, giuditgar ed applitgar svilupps technics e realisaziuns	NT 1, 5	
6. Lavur, producciun e consum - s'occupar da situaziuns respectivas	ELT 1, 2, 3	
7. Perscrutar e cumparegliar modas da viver e spazis da viver d'umans	STS 2 ERC 5 ELT 2	
8. Umans tiran a niz spazis - s'orientar e gidar a concepir	STS 2, 3, 4	
9. Chapir il temp, la durada e la midada - distinguer l'istorgia ed istorgias	STS 5, 6, 7	
10. Cuminanza e societad - concepir la convivenza e s'engaschar	STS 3 ERC 5	
11. Explorar e reflectar davart experientschas fundamentalas, valurs e normas	ERC 1, 2	
12. Scuntrar religiuns e vistas dal mund	ERC 3, 4	

Svilup da las cumpetenzas e logicas da progressiun

Il svilup da las cumpetenzas sa drizza tenor l'idea da la successiun d'emprander. Questa successiun d'emprander n'è betg adina structurada en stgalims regulars, mabain observa differentas logicas da progressiun. Las pussaivladads èn:

- il cuntegn respectivamain la moda da pensar, da lavurar u d'agir daventa adina pli difficila e complexa: p.ex. dal proceder da l'identificaziun e

	<p>descripziun da caracteristicas en in spazi da viver a l'analisa e structuraziun da connexs;</p> <ul style="list-style-type: none"> • l'amplezza e la quantitas s'augmentan: p.ex. d'infurmaziuns u da proceduras che ston vegnir exequidas; • la profunditad, la precisiun e la differenziaziun crescha: p.ex. cun duvrar las noziuns correspundentas, cun in raquintar a moda structurada; • la generalisaziun e l'abstracziun daventan pli grondas: p.ex. dal percepir e da l'identifitgar in fenomen a l'enconuschientscha da regularitads, da quai ch'è vischin, famigliar, singular a quai ch'è ester, lontan, general; • differentas perspectivias: da l'agen puntg da vista a la contemplaziun or da differentas perspectivias respectivamain ad ina midada da la perspectiva; • autonomia ed independenza creschenta: da l'emprender instrui fermamain a l'emprender che daventa adina pli autonom e che vegn responsà ed organisà sez adina pli ferm. <p>Las descripziuns dals stgalims che vegnan attribuidas ad ina cumpetenza pon cuntegnair differentas logicas da progressiun.</p>
Cuntegns obligatorics ed exempels	<p>En las descripziuns dals stgalims da cumpetenza vegnan duvradas precisaziuns. Quellas èn da leger sco suonda: In'enumeraziun da cuntegns ch'è designada cun il simbol vul dir ch'ils cuntegns enumerads stoppian vegnir elavurads obligatoricamain. Sch'i vegn duvrà p.ex., vul quai dir ch'ils cuntegns enumerads sajan ina schelta che serva a l'illustraziun. Las personas d'instrucziun pon tscherner ils exempels u elavurar auters cuntegns. (Guardar era Survista.)</p>
Mancanza da cumpetenzas da basa e da puncts d'orientaziun	<p>Per svilups specifics da cumpetenzas n'èn fixadas naginas cumpetenzas da basa. En connex cun quests svilups na vegni betg premiss che las scolaras ed ils scolars stoppian cuntanscher in tschert stgalim da cumpetenza en il ciclus respectiv. Ma els duain survegnir la pussaivladad da lavurar vi dals stgalims da cumpetenza che tutgan tar l'incumbensa dal ciclus respectiv.</p> <p>Per svilups specifics da cumpetenzas n'èn fixads nagins puncts d'orientaziun. Quai è adina là il cas, nua ch'igl è difficil da fixar in termin precis per sviluppar stgalims da cumpetenza.</p>
Stgalims da cumpetenza vids en il 1. ciclus	<p>Sch'in stgalim al cumenzament d'in svilup da cumpetenzas è vid, vul quai dir ch'i na vegnia betg cumenzà a lavurar vi da questa cumpetenza al cumenzament dal 1. ciclus.</p>
Puncts d'orientaziun en in stgalim da cumpetenza vid	<p>In punct d'orientaziun en in stgalim da cumpetenza vid vul dir ch'i vegnia cumenzà a lavurar vi dals stgalims da cumpetenza a partir da la mesadad dal ciclus respectiv.</p>
Activitads	<p>Las quatter activitads - percepir il mund, s'occupar dal mund, s'orientar en il mund, agir en il mund - n'èn betg adina separablas cleramain en il process concret d'emprender, ma van ina en l'autra ed èn colliadas ina cun l'autra. Qua resultan connexs raschunaivels e per part dependenzas tranter differentas activitads. Premissa per l'orientaziun è p.ex. da perscrutar infurmaziuns a moda adequata u analizar e estructurar fatgs correspundents. La successiun tar la cumpilaziun da las activitads na correspunda betg ad in'ierarchia u ad in proceder prescrit per las elavurar e promover en l'instrucziun.</p>
Glista da las modas da pensar, da lavurar e d'agir	<p>La cumpilaziun da las modas da pensar, da lavurar e d'agir en la tabella 2 serva a chapir meglier las activitads. Ella n'è betg cumpletta e definitiva. Ella po gidar a planisar l'instrucziun ed a formular lezias e pensums adattads.</p>

Tabella 2: Modas da pensar, da lavurar e d'agir natira, uman e societad

	Modas da pensar, da lavurar e d'agir	Explicaziuns
Percepir il mund	vegnir a savair/ far l'experienscha	scuntrar, viver, sa smirvegliar, tschertgar; giudair l'effect d'insatge; sviluppar interess e mir- vegla
	contemplar	guardar fenomens sut puntgs da vista
	observar	persequitar midadas resp. andaments tenor puntgs da vista
	identifitgar	s'imaginar insatge, chapir, rechattar
	describer	discurrer d'insatge, formular, numnar, skizzar, preschentar, mussar, dissegнар, dumbrar, enumerar
S'occupar dal mund	dumandar ²	tschentar dumondas, far dumondas scientificas
	supponer	formular tesas resp. ipotesas
	explorar	tschertgar improntas, fastizs, caracteristicas vi da l'original u en la cuntrada; eruir u scuvrir; rimnar; registrar, relevar, cartar datas
	explorar	lavorar ludicamain vi d'in problem; empruvar, experimentar, elavurar, scuvrir
	laborar	far experiments tenor instrucziun, en spezial per emprender ad enconuscher andaments e metodas; experimentar u pruvar
	perscrutar ²	planisar, realisar ed evaluar examinaziuns, en spezial per chattar connexs a maun/cun agid da dumondas; verifitgar, controllar
	experimentar	ir tras process da perscrutaziun, en spezial per chattar connexs causals: tschentar dumondas – formular ipotesas – planisar, realisar ed evaluar experiments – preschentar resultats e reflectar davart tals; perscrutar
	s'infurmar ²	retschertgar, interrogar, s'infurmar; s'occupar d'infurmaziuns da maletgs, texts, chartas, tabellas, diagrams e graficas: chattar, rimnar, leger, elavurar, evaluar
	documentar	rapportar, skizzar, nudar, protocollar, dissegнар, describer, resumar; t.a. far rapports, proto- cols, texts, skizzas, tabellas, cartas, diagrams, graficas, legendas
S'orientar en il mund	classifitgar ²	ordinar chaussas rimnadas, exploradas, resultats, infurmaziuns tenor puntgs da vista; siste- matisar, attribuir, identifitgar, categorisar, localisar, cumpilar
	cumparegliar	differenziar, confruntar, armonisar, examinar
	denominar	tschertgar nums e noziuns per chaussas, caracteristicas; designar, segnar, localisar, caracte- risar
	structurar ²	metter en relaziun; metter en in context, sistematisar, colliar
	modellar ²	pensar en models, far analogias; deducir regularitads; generalisar
	raquintar	rapportar a moda coerenta, metter en ina successiun e sclerir per sasez en quest connex chaussas, situaziuns
	declarar	precisar e sclerir per sasez fatgs a maun d'ulteriuras infurmaziuns ed exempels; explitgar, declarar, commentar; chapir la structura, il cuntegn d'ina chaussa; generalisar – individualisar
	analisar	verifitgar, falsifitgar, interpretar, confermar, concluder, motivar, declarar
	valitar ²	exprimer si'atgna chapientscha; prender posiziun; giuditgar, valitar, argumentar
	giuditgar ²	sa furmar in'atgna opiniun, valitar, far ina prognosa
Agir en il mund	reflectar	contemplar a moda critica, reflectar davart insatge, filosofar, ponderar, metter en dumonda; contemplar chaussas e situaziuns da differentas perspectivas, prender in'otra perspectiva; resguardar, observar
	communitgar ²	communitgar, preschentar, scriber ina brev/charta, scriber in artigel da gasetta, ina contri- buziun da blog; scriber in discurs; far in referat, salvar in discurs; concepir in fegl sgulant, in placat
	barattar ²	negoziar, discutir; formular agens giavischs, entrar sin auters giavischs; far ina intervista; dar in feedback
	sviluppar ²	generar ideas; tschertgar soluziuns; skizzar, planisar, inventar, sviluppar ideas, construir, concepir
	realisar ²	applitgar, producir, utilizar, realisar, preparar, transmetter
S'engaschar	s'engaschar	sa metter en per insatge, sa far valair, cooperar; stimar, respectar; prender part, prender res- guard; sa cunfinar, sa decider, surpigliar responsabladad

² Activitads da las competenzas fundamentalas per las ciencias naturalas (standards da furmaziun naziunals)

Natira e tecnica (3. ciclus)

Champs da cumpetenzza	Natira e tecnica cumpiglia las ciencias natirals classicas fisica, chemia e biologia sco era in sector interdisciplinar che tracta oravant tut las applicaziuns tecnicas da las ciencias natirals e lur influenza reciproca sin il mund da viver. Correspondentamain èn concepids ils champs da cumpetenzza: ultra da las cumpetenzas interdisciplinaras da las ciencias natirals che descrivan la natira da questas ciencias e las modas da lavurar tenor lur princips tecnicos, èn formuladas cumpetenzas per sviluppar abilitads ed inschigns che han da far mo cun las singulas disciplinas. En il svilup da las cumpetenzas che han da far cun natira e tecnica sa reflectescha pia che las ciencias natirals vegnan contempladas sco unitad cun blers puncts cuminaivels che vegnan tractads principalmain a moda interdisciplinara, senza laschar or d'egl il specific da las singulas disciplinas.
Connexs cun auters champs e roms	Da natira e tecnica datti differents connexs cun economia, lavur e tegnairechasa (sistems ecologics, metabolissem), spazis, temps e societads (sistems ecologics, materias primas, energia) ed etica, religiuns, cuminanza (sanadad, sexualitad, vistas ed interpretaziuns dal mund). Ultra da quai datti era connexs cun la matematica (preschentar unitads da mesira, interpretar datas en diagrams) cun l'art textil e tecnic (utilisaziun, giudicament e discussiun d'enconuschientschas tecnic-scientificas per construcziuns tecnicas) e cun la musica (acustica). En las descripziuns dals stgalims da natira e tecnica èn cuntegnidas mo las parts specificas per NT, uschia ch'i na dat naginas duplicitads. Ils lieus correspondents èn munids cun renviaments.

Economia, lavur e tegnairechasa (3. ciclus)

	<p>Cun la noziun "economia, lavur e tegnairechasa" vegn il cuntegn dal rom vertent "economia da chasa" amplifitgà per las perspectives "economia" e "lavur". Ils champs da cumpetenzza s'orienteschan vi da las exigenzas e sfidas da la moda da viver ordinaria e gidan uschia a dumagnar quella.</p> <p>Umans prestan lavur pajada e lavur gratuita. Sco personas cun in'activitad da gudogn èn els integrads en differents munds da lavur e da professiun e gudognan daners. Els èn dumandads da garantir per sasezs e per auters la regeneraziun fisica e psichica en il mintgadi privat. Uschia è la lavur in factur central tant per l'economia sco era per il tegnairechasa. Las scolaras ed ils scolaras percorschan che la moda da viver ordinaria n'è betg restrenschiada al lavurar en il tegnairechasa, ma è colliada en ina moda e maniera multifara cun auters secturs da la vita. Els s'occupan dals fatgs che umans prendan decisiuns sin martgads, ch'els fan il tegnairechasa cun meds finanziaus limitads e ch'els pondereschan en quest connex il niz, ils custs e las ristgas. Els realiseschan ch'il dastgar decider sezs bleras chaussas signifitga in augment da la responsabladad e che mintga uman è dumandà da coordinar la concepziun da ses mintgadi cun las resursas materialas, culturalas, persunalas e socialas ch'èn disponiblas individualmain.</p>
Champs da cumpetenzza	<p>En il plan d'instrucziun d'economia, lavur e tegnairechasa èn questas ponderaziuns vegnidas integradas en ils suandants tschintg champs da cumpetenzza:</p> <p>Il champ da cumpetenzza <i>explorar ils munds da producciun e da lavur</i> (ELT 1) tematisescha l'impurtanza da la lavur, da las exigenzas per l'uman ch'èn colliadas cun quai e la producciun da rauba e da servetschs. En il champ da cumpetenzza <i>chapisar ils martgads ed il commerzi - reflectar davart ils daners</i> (ELT 2) stattan en il center ils princips da l'economia da martgà, l'impurtanza dal commerzi e l'ir enturn cun daners. Il champ da cumpetenzza <i>concepir il consum</i> (ELT 3) tracta las influenzas, las consequenzas dal consum sco era decisiuns da consum. Il champ da cumpetenzza <i>nutriment e sanadad - chapisar ils connexs ed agir a moda reflectada</i> (ELT 4) tematisescha il nutriment e la preparaziun da mangiativa, entant ch'en il champ da cumpetenzza <i>far il tegnairechasa e concepir la convivenza</i> (ELT 5) èn integrads aspects e</p>

sfidas da la concepziun dal mintgadi.

Infurmaziuns davart l'orientaziun professiunala e sociala

Il champ da cumpetenza *explorar ils munds da producziun e da lavur* dal champ "economia, lavur e tegnairchasa" cuntegna duas cumpetenzas che furman ina basa impurtanta per il process da furmaziun e tscherna da professiun. Las scolaras ed ils scolars s'occupan da l'impurtanza individuala e sociala da la lavur sco era da las exigenzas e libertads concepziunals en munds da lavur. Las cumpetenzas vegnan svilupadas en l'instrucziun dal champ economia, lavur e tegnairchasa. Ina coordinaziun da la persuna d'instrucziun che instruescha economia, lavur e tegnairchasa e da las persunas d'instrucziun che accumpognan il process individual da furmaziun e tscherna da professiun dals giuvenils è necessaria. (Guardar era il plan d'instrucziun dal modul orientaziun professiunala.)

Connexs cun auters champs e roms

Ils connexs cun natura e tecnica (sistems ecologics, metabolissem), cun spazis, temps e societads (materias primas, commerzi, producziun, midadas da munds da lavur) e cun etica, religiuns, cuminanza (modas da viver, convivenza) èn munids cun renviaments correspundents. Cunvegna interdisciplinaras faciliteschan la collavuraziun ed enritgeschan l'instrucziun.

Spazis, temps e societads (3. ciclus)

Geografia ed istorgia èn unids da nov en il champ "spazis, temps e societads". Las perspectivas respectivas èn enumeradas mintgamai en agens champs da cumpetenza. Nua che quai è pussaivel vegnan fatgs connexs tranter las perspectivas territorias e las perspectivas temporals. Per sclerir quels puncts, nua che las perspectivas han eventualmain parts cuminaivlas vegn - suenter il plan d'instrucziun dals singuls roms - preschentà in **exempel da planisaziun**.

Champs da cumpetenza

Ils champs da cumpetenza geografics èn structurads uschia che l'emprim champ da cumpetenza cuntegna ils aspects da la geografia natirala ed il segund champ da cumpetenza ils accents da la geografia umana. En il terz champ da cumpetenza vegnan unidas las relaziuns tranter l'uman e l'ambient ch'èn centralas per l'instrucziun da geografia. Il focus dals emprims trais champs da cumpetenza vegn mess pia plitgusch sin aspects tematics. Il quart champ da cumpetenza descriva ils quatter aspects da l'orientaziun en il spazi. Questas cumpetenzas ston vegnir integradas - en il senn d'elements interdisciplinars - en mintga champ tematic resp. vegnir attribuidas a mintga auter champ da cumpetenza. Perquai na cuntegna il champ da cumpetenza era nagins puncts d'orientaziun.

Ils champs da cumpetenza istorics mussan la structuraziun usitada tenor istorgia svizra, istorgia mundiala, furmaziun politica e cultura d'istorgia. Il champ da cumpetenza tar l'istorgia svizra è structurà tenor pussanza, economia e cultura, quel da l'istorgia mundiala tenor la cronologia. En il champ da cumpetenza tar la cultura d'istorgia vegnan mintgamai mussadas differentas pussaivladads e vias, co che savida istorica po vegnir intermediada ed enconuschientschas istoricas pon vegnir acquistadas. Tar la furmaziun politica stattan en il center ils concepts da basa "democrazia" e "dretgs umans".

Champs tematics

Ils emprims trais champs da cumpetenza geografics vegnan per regla unids en l'instrucziun a champs tematics. D'ina vart vul quai dir ch'i vegn lavurà pliras giadas vi d'ina cumpetenza, da l'autra vart cumpiglia in champ tematic pliras cumpetenzas era da differentes champs da cumpetenza.

Perquai che l'orientaziun en il temp furma ina basa centrala per il pensar istoric, vegn la tscherna dals temas dals champs da cumpetenza per l'istorgia svizra, per l'istorgia mundiala e per la furmaziun politica fatga en emprima lingua tenor il princip da l'urden cronologic. Parallelain e sco cumplettaziun latiers vegnan pussibilitadas cumparegliaziuns che sclereschan la sincronicitad da quai che na capita betg il medem mument sco princip structural da l'istorgia. En il champ da cumpetenza *analisar e duvrar la cultura da l'istorgia* na vegn per regla betg tschernì in

agen tema, mabain las cumpetenzas fixadas qua vegnan svilupadas ed elavuradas tar quels temas dals auters champs da cumpetenza che sa porschan gist per quai. Quai rinforza l'orientaziun en il mund da viver da l'instrucziun.

Connexs cun auters champs e roms

Ord da la perspectiva geografica èsi pussaivel da far numerus connexs cun natira e tecnica (sistems ecologics, materias primas, energia), cun economia, lavur e tegnairchasa (materias primas, geografia economica, commerzi, producziun) e cun etica, religiuns, cuminanza (modas da viver, culturas). Or da la perspectiva istorica resultan - ultra d'auters roms - oravant tut puncts cuminaivels cun etica, religiuns, cuminanza (tematisaziun da tradiziuns, relaziuns da vita e modas da viver; occupaziun cun valurs, normas e vistas dal mund) e cun economia, lavur e tegnairchasa (midadas economicas, la vita da mintga di d'umans en differentas epocas).

Etica, religiuns, cuminanza (3. ciclus)

Las trais perspectivas etica, religiuns, cuminanza èn ina part integrala da differentes champs da cumpetenza e ston vegnir tractadas da maniera equivalenta en l'instrucziun.

Champs da cumpetenza

Las cumpetenzas concernent la perspectiva *etica* èn prendidas si en ERC 1 ed ERC 2. Furmaziun includa spazis per far atgnas reflexiuns e per il liber barat davart la vita e la moda da manar la vita. Reflexiun etica po tematisar ed enritgir temas da tut ils roms. Orizont e metodas da la filosofia gidan a sclerir ed appropundar dumondas e problems.

En ils champs da cumpetenza ERC 3 ed ERC 4 vegn preschentada la perspectiva *religiuns* cun las cumpetenzas correspondentas. Sco en il 1. e 2. ciclus ston religiuns era vegnir tractadas en il 3. ciclus a moda betg enciclopedica. Elements da las religiuns vegnan perscrutads a moda exemplarica cun lur origins, en lur contexts cun il mund da viver u en connex cun dumondas e debattas socialas. La repartiziun sin cristianissem, giudaisssem, islam, hinduissem, budissem e autras religiuns n'è betg determinada. L'orizont da las grondas religiuns dal mund sco era la cuntrada religiosa actuala da la Svizra ston en mintga cas vegnir tematisads en il decurs dal 3. ciclus. Il cristianissem en sia diversitad confessiunala ed individuala sto vegnir resguardà commensuradamain cun teorias ed ideas fundamentalas, cun sia istorgia e cun sias influenzas culturalas.

La differenziaziun da cretta e savida è ina dumonda centrala da la furmaziun per la cultura dal vest. La cumpetenza d'ir enturn cun ella na vul betg dir da la schliar definitivamain, mabain da resguardar la tensiun tranter cretta e savida sco in fatg che ha in'impurtanza fundamentala culturala per la chapientscha da scienza e religiun. Enconuschientscha da las religiuns po gidar a resguardar questa midada da la perspectiva.

Il champ da cumpetenza ERC 5 tematisescha la perspectiva *cuminanza*. Cun sias cumpetenzas socioculturalas sto quest champ da cumpetenza pertutgar las scolaras ed ils scolars e la classa. Perquai èsi evident che la lavur en quest champ da cumpetenza è chausa da la persuna d'instrucziun da classa.

Connexs cun auters champs e roms

Dumondas eticas resultan en tut ils roms (e secturs da la vita) e pretendan ina lavur interdisciplinara.

Dumondas da tradiziuns, da relaziuns e modas da viver han da far oravant tut cun ils champs "spazis, temps e societads" ed "economia, lavur e tegnairchasa", ma era cun "chant e musica", "art ed activitads expressivas" e "linguas". Temas socioculturalas pertutgan era cumpetenzas e cuntegns dals champs "economia, lavur e tegnairchasa" (p.ex. convivenza, furmas da viver, stils da viver) e "natira e tecnica" (sanadad, sexualitad, vistas ed interpretaziuns dal mund) sco era dal champ "linguas" (communicaziun).

Natira, uman e societad (NUS)

NUS.1 | Identidad, corp, sanadad - s'enconuscher ed avair quità da sasez

1. Las scolaras ed ils scolars san scuvrir e descriver sasezs ed auters.		renviaments
<i>Jau sun jau</i>		
NUS.1.1 Las scolaras ed ils scolars ...		
1	a	» san sa descriver sco persuna cun caracteristicas multifaras (p.ex. caracteristicas exteriuras, famiglia, amis, hobi) e sa differenziar d'auters.
	b	» san - a maun d'exempels (p.ex. en istorgias) - descriver sentiments ed interess e numnar differenzas e puncts cuminaivels.
2	c	» san explorar lur abilitads e caracterisar sasezs.
	d	» san raquintar da lur vita da fin ussa e percorscher tge ch'è sa midà e tge ch'è restà il medem.
	e	» san sviluppar visiuns per lur avegnir e raquintar da talas (p.ex. tschernas da la scola, professiun preferida, hobis, moda da viver).
▶ Cumpetenzas consecutivas: ERC.5.1		

2. Las scolaras ed ils scolars san surpigliar cunresponsabladad per lur sanadad e per lur bainesser e san sa proteger cunter privels.		renviaments AS - Percepziun (2) FSP - Sanadad AS - Corp, sanadad e motorica (1)
<i>Sanadad e bainesser</i>		
NUS.1.2 Las scolaras ed ils scolars ...		
1		
	a	» san descriver lur bainesser subjectiv e colliar quel cun experientschas (p.ex. situaziuns da plaschair, activitad, calma, cuntentientscha).
2	b	» san sa proteger cunter privels ed enconuschan mesiras da protecziun correspondentas (p.ex. en il traffic sin via, en cas da violenza en scola, tar lavurs manualas). » san numnar acts dischagreabels e nunvulids vi da lur corp e sa cunfinar envers tals (p.ex. dir da na, dumandar agid).
	c	» san percorscher en situaziuns concretas (p.ex. dal mintgadi, d'istorgias, da films) il grad dal bainesser ed il stadi da sanadad d'umans. » enconuschan pussaivladads per mantegnair la sanadad e per rinforzar il bainesser (p.ex. moviment, durmir, nutriment, tgira dal corp, amicizias).
	d	» san percorscher abus sexuals (p.ex. indecenzas linguisticas, eglidas taxantas, contacts corporals, gests) e violenza sexuala, san, co ch'els pon sa defender cunter quai e nua ch'els pon dumandar agid.
	e	» enconuschan mesiras preventivas per mantegnair la sanadad e san applitgar quellas (p.ex. mesiras d'igièna, tgira dal corp, nutriment, moviment).
	f	» san descriver las caracteristicas da dependenzas e da toxicomanias e numnar pussaivladads da prevenziun.
▶ Cumpetenza consecutiva: ELT.4.1, NT.7.4		

3. Las scolaras ed ils scolars san identifitgar ed explitgar connexs da nutriment e bainesser.		renviaments FSP - Sanadad
<i>Nutriment, mangiativa</i> NUS.1.3 Las scolaras ed ils scolars ...		
1	a	» san examinar victualias (p.ex. ingredienzas per spezialitads grischunas) ed ordinar tenor criteris (p.ex. tenor savur, tenor gust, tenor aspect, tenor termin da la racolta, tenor derivanza).
	b	» san describer disas da sa nutrì e scuvrir particularitads culturalas e respectar talas dad auters umans.
	c	» san preparar tenor instrucziun in past (p.ex. marena, tratga simpla).
2	d	» san describer a moda generala l'impurtanza da l'aua e da substanzas nutritivas per in nutriment equilibrà.
	e	» san cumparegliar atgnas visiuns davart il nutriment cun models sco era classifitgar la funcziun da models en il mintgadi (p.ex. rudella da nutriment, piramida da nutriment).
	f	» san intercurir la derivanza da mangiativas specificas e reflectar davart l'ir enturn cun talas (p.ex. products regionalis, stagiunals; ir enturn a moda spargnusa/sfarlattanta cun victualias). Ξ sguaz u sfarlattim da victualias: footprint
	g	» san describer caracteristicas per ir enturn adequatamain cun mangiativa (p.ex. igiena, magasinaziun, conservaziun).
► Cumpetenza consecutiva: ELT.4.2, ELT.4.3, ELT.4.4, ELT.4.5, STS.3.2		

4. Las scolaras ed ils scolars san describer la constituziun da l'agen corp e declarar las funcziuns da tsherts organs.		renviaments AS - Corp, sanadad e motorica (1)
<i>Anatomia e funcziun dal corp uman</i> NUS.1.4 Las scolaras ed ils scolars ...		
1	a	» san describer parts dal corp, lur posiziun e funcziun.
	b	» san attribuir caracteristicas specificas a tshertas parts dal corp e declarar lur impurtanza (p.ex. giugadiras èn moviblas, eglis èn sensibels, ossa da la chavazza ha la funcziun da proteger).
	c	» san observar andaments e funcziuns en l'agen corp e describer quels en connex cun il sistem d'organs (p.ex. moviment, musculatura e skelet; digestiun, apparat da mastgar ed organs da digestiun).
2	d	» san identifitgar reacziuns en il corp sin basa da la structura e funcziun da singuls organs e trair conclusiuns (p.ex. suar, vegnir cotschen, protecziun cunter arsa dal sulegl). Ξ structura e funcziun da la pel
	e	» san declarar connexs tranter la structura e la funcziun dal corp uman. Ξ star dretg si: skelet, muscels; circulaziun dal sang: cor, venas, arterias
	f	» san numnar la basa per mantegnair saun il corp ed agir correspondentamain. Ξ funcziuns dal corp: movibladad ed agilitad, equilibr, forza, cundiziun
► Cumpetenza consecutiva: NT.7.1, NT.7.2		

<p>5. Las scolaras ed ils scolars san percepìr e chapìr la creschientscha ed il svilup dal corp uman.</p> <p><i>Creschientscha e svilup dal corp uman</i></p> <p>NUS.1.5 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
1	a	» san mesìrar e describer midadas dal corp e las declerar sut l'aspect da la creschientscha e dal svilup da l'uman (p.ex. daventar pli grond-daventar pli ferm). <small>≡ grondezza dal corp</small>	
	b	» san numnar cun pìeds adequats differenzas dal corp da mattas e mats.	
2	c	» san discurrer davart il svilup futur da dunna ed um.	
	d	» survegnan la pussaivladad d'exprimer dumondas e malsegirezzas davart sexualitad.	
	e	» san numnar midadas dal corp cun noziuns adequatas. <small>≡ midada da la vusch, menstruaziun</small>	
	f	» chapeschan infurmaziuns davart ils organs sexuals, procreaziun, fructificaziun, cuntracepziun, gravidanza e naschientscha. <small>≡ structura e funcziun dals organs sexuals</small>	
	g	» san - sut instrucziun - cumparegliar e giuditgar la qualitad da funtaunas specificas concernent sexualitad.	MI.1.2.e
	h	» enconuschan midadas psichicas en la pubertad (p.ex. turpetg, schenadadad e malsegirezza pli gronda, tenuta midada envers l'agen corp, interess sexual che sa dasda) e san che quai tutga tar il svilup normal.	
<p>► Cumpetenza consecutiva: ERC.5.3, NT.7.3</p>			

<p>6. Las scolaras ed ils scolars san reflectar davart schlattaina e rollas.</p> <p><i>Schlattaina e rollas</i></p> <p>NUS.1.6 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments AS - Emprender e reflexiun [7] FSP - Schlattainas ed egualitad	
1	a	» san a maun d'exempels describer e cumparegliar cumportaments da rolla (p.ex. Tgi ha tge incumbensas e cumpetenzas? Tgi porta tge vestgadira? Tgi ha tge hobis?).	
	b	» san describer rollas multifaras da las schlattainas (p.ex. en la professiun, famiglia, sport) e san che mattas/dunnas e mats/umens han ils medems dretgs.	
2	c	» dovran ina lingua objectiva ed appreciativa en connex cun schlattaina e rollas.	
	d	» san describer e metter en dumonda rollas da las schlattainas (p.ex. caracteristicas, stereotips, cumportament) sco era realisar pregiudizis e clischés en il mintgadi ed en las medias.	MI.1.2.e
<p>► Cumpetenza consecutiva: ERC.5.2, ERC.5.3</p>			

NUS.2 | Explorar e mantegnair animals, plantas e spazis da viver

1. Las scolaras ed ils scolars san explorar e documentar animals e plantas en lur spazis da viver sco era descriver la cumbinaziun.

renviaments
FSP - Ambient natiral e
resuras

Animals, plantas, spazis da viver

NUS.2.1

Las scolaras ed ils scolars ...

1	a	» san preschentar ed explitgar a moda illustrativa, tge plantas ed animals che vivan en spazis da viver ch'els han explorà sezs.	MI.1.3.b AF.1.A.2.2a
	b	» san attribuir creatiras a lur spazis da viver tipics (p.ex. prà: ervas selvadias, ervas, insects, verm da plievgia, bau).	
2	c	» san explorar spazis da viver vischins (p.ex. parc naziunal, reservat da gaud Val Cama, zona umida Razén, Ruinaulta, vadretg da Roseg) e lur creatiras (p.ex. cun lingera, spievel da champagna, marella, cudesch da determinaziun) e protocollar lur resultats da perscrutaziun sco era descriver la convivenza.	
	d	» san declarer tge animals e plantas che dependan in da l'auter e far supposiziuns davart l'effect reciproc tranter creatiras (p.ex. puz: amfibis, irun, peschs d'aua dultscha, mustgins; parc naziunal: litgen, sember, cratschla, stgilat, capricorn, evla, tschess barbet, muntanella; chadainas da nutriment).	
	e	» san rimnar infurmaziuns davart effects reciproc en spazis da viver e preschentar schematicamain (p.ex. raits da nutriment, relaziun rapinader-preda).	
▶ Cumpetenzas consecutivas: NT.9.1, NT.9.2, NT.9.3, STS.3.1			

2. Las scolaras ed ils scolars san identifitgar l'impurtanza da sulegl, aria, au, terren e crappa per creatiras, reflectar davart quell'impurtanza e declarer connexs.

renviaments
AS - Connexs e regularitads (5)
FSP - Ambient natiral e
resuras

Basas naturalas per creatiras

NUS.2.2

Las scolaras ed ils scolars ...

1			
	a	» san explorar influenzas da glisch, chalur, aria, au, terren e crappa sin la creschientscha e la moda da viver da plantas e d'animals vi d'exempels dal mintgadi e preschentar e descriver ils resultats da questas exploraziuns.	
	b	» san far supposiziuns ed identifitgar tge impurtanza che sulegl/glisch, aria, au, terren, crappa han per plantas, animals ed umans e tge ch'els dovran per viver.	
2	c	» san explorar e perscrutar vi d'exempels dals agens conturns adattaziuns da plantas e d'animals a las basas naturalas, ordinar sco era commentar resultats (p.ex. plantas temprivas, plantas da piunier en il mund autalpin, animals a ed en l'au, plantas a differents lieus).	
	d	» san explorar caracteristicas tipicas e l'existenza da crappa, terren, au en ils agens conturns, far cumparegliazions tranter lieus e spazis da viver specifics e documentar resultats (p.ex. ad auas, en ina chava da gera, en il gaud).	

		renviaments
e	» san explorar influenzas da suleg/glisch, aria, chalur, aua, terren sin la creschientscha e la moda da viver da plantas e d'animals, far observaziuns sur in temp pli lung, fixar e preschentar ils resultats da questas activitads.	
	» san metter en relaziun e estructurar differents fenomens e caracteristicas concernent suleg/glisch, aria, chalur, aua, terren, crappa sco era declerar e classifitgar las enconuschientschas fatgas en quest connex. ≡ fenomens e caracteristicas: transformaziun, radiaziun da glisch, radiaziun da chalur, stgaurament e sfradentada, svapuraziun e condensaziun; aua e circulaziun da l'aua; structuraziun da stresas da terren	
	» san perseguitar dumondas specificas davart influenzas e connexs da basas naturalas per la moda da viver dad animals, plantas ed umans, procurar infurmaziuns latiers, interrogar persunas dal fatg sco era ordinar, caracterisar e declerar resultats ed enconuschientschas.	
▶ Cumpetenzas consecutivas: NT.9.1, NT.9.2, NT.9.3, STS.1.4, STS.3.1		

		renviaments
<p>3. Las scolaras ed ils scolars san observar e cumparegliar, co che animals e plantas creschan, sa sviluppan e sa reproduceschan.</p> <p><i>Creschientscha, svilupp, reproduziun</i></p> <p>NUS.2.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		
1	a » san observar, co che plantas ed animals dals agens conturns creschan e rapportar lur observaziuns.	
	b » san observar, disegnar e descriver, co che plantas ed animals creschan e sa sviluppan. ≡ svilupp da la rasulauna sur la poppa a la tgiralla; flurs e fritgs da plantas	
	c » san identifitgar e cumparegliar particularitads tar animals per segirar la survivenza e descriver las differenzas constatadas (p.ex. svilupp en l'ov-vegnir or da l'ov, svilupp en in burset, svilupp en il corp da l'animal-nascher viv).	
2	d » san s'occupar d'infurmaziuns davart l'impollinaziun da plantas e las preschentar sco era perscrutar, co che sems schermiglian, plantas pruin, creschan e sa derasan (p.ex. modas da derasaziun: vent, animals, aua, uman). ≡ satget da pollen, pollen, ovari, pistil, stigma, fritg, sem, schermigliaziun	
	e » san s'occupar d'infurmaziuns, co che mammals creschan, sa sviluppan e sa reproduceschan e scrire si quellas (p.ex. en descripciuns dals animals).	
	f » san observar e descriver, co che animals sa reproduceschan, creschan e sa sviluppan. ≡ svilupp dals amfibis dal rambot a la rauna; svilupp da la respiraziun tras las brantschas a la respiraziun tras ils pulmuns	
▶ Cumpetenzas consecutivas: NT.8.2, NT.8.3		

<p>4. Las scolaras ed ils scolars san distinguer la diversidad da las spezas da plantas e d'animals e categorisar quellas.</p> <p><i>Diversidad da las spezas e systems da classificaziun</i></p> <p>NUS.2.4 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
1	a	» san far perscrutaziuns davart las caracteristicas da tschertas gruppas da plantas u d'animals sco era describer puncts cuminaivels e differenzas (p.ex. utschels han plimas, reptils han ina pel da squamas diras).	
	b	» san attribuir tschertas plantas ed animals sin basa da lur caracteristicas. bostgs da guglias/bostgs da feglia; animals selvadis/animals da niz/animals da cumpagnia	
2	c	» san perscrutar cun instruments adattads (p.ex. marella, spievel da champagna, cudesch da determinaziun) ils puncts cuminaivels e las differenzas da plantas e d'animals (p.ex. utschels chantadurs, utschels da l'aua, utschels da rapina, tschuettas; utschels migrants/utschels stabels), far cumparegliaziuns sco era tschertgar e preschentar infurmaziuns en chaussa.	
	d	» san describer caracteristicas da plantas e d'animals che permettan a tals da viver en in tschert spazi da viver (p.ex. sien d'enviern da la muntanella è adattà a la vita autalpina, pail da la talpa è adattà a la vita en foss, l'abiltad da rampignar dal capricorn è adattada a la vita dal mund autalpin, plantas da las palids autas e planivas èn adattadas als terrens cun paucas substanzas nutritivas; maglia-insects sco la drusera e la grassetta vulgara).	
	e	» san attribuir plantas, bulieus u animals ad agens systems da classificaziun e motivar ils criteris applitgads. criteris da systems da classificaziun; caracteristicas da plantas: furmas da la feglia, structura da la flur; vegetaziun e furmas da crescer; caracteristicas anatomicas d'animals	
	f	» san lavurar cun ils systems da classificaziun usitads (p.ex. plantas ervusas/lainusas; insects: tgirallas, furmiclas, salips, libellas, baus, mustgas, vespras).	
<p>5. Las scolaras ed ils scolars san sviluppar ideas ed imaginaziuns davart l'istorgia da la terra ed il svilup da plantas, animals ed umans.</p> <p><i>Geologia ed istorgia da la terra</i></p> <p>NUS.2.5 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
1			
	a	» san raquintar cun agens pleds lur ideas davart l'istorgia da la terra e da creatiras (p.ex. or d'istorgias, rapports, cudeschs da maletgs) ed ordinar en lur atgna imaginaziun dal temp.	MI.1.2.a
2	b	» san far supposiziuns davart il svilup e la midada da creatiras e sclerir e sviluppar per sasezs visiuns en il barat.	
	c	» san cumparegliar atgnas ideas ed imaginaziuns davart l'istorgia da la terra e da creatiras cun preschentaziuns ed illustraziuns (p.ex. en cudeschs tematics, en museums) e describer e declarar enconuschientschas sco era dimensiuns temporalas en chaussa.	MI.1.3.e

		renviaments
d	» san cumparegliar e differenziar preschentaziuns realas e funcziunalas davart l'istorgia da la terra e da creatiras (p.ex. en cudeschs tematics, films, comics) a maun da criteris prescrits sco era reflectar en quest connex davart la derivanza e la fidadad d'infurmaziuns.	MI.1.2.e MI - Retschertga e sustegn d'emprender
e	» san metter infurmaziuns en in urden cronologic pertutgant il svilup e la midada da la terra e da las creatiras e estructurar models d'ideas davart dimensiuns temporalas sco era davart process. epocas da l'istorgia da la terra, svilup e midada da creatiras	FSP - Ambient natiral e resursas
f	» san explorar fastizs dal svilup da la cuntrada e da creatiras en la regiun, nua ch'els abitan, sco era metter quels en in urden territorial e cronologic (p.ex. process, midada, successiun, stgalims da vegetaziun da las Alps, structura da las Alps; patrimoni mundial da la UNESCO Arena tectonica Sardona).	

<p>6. Las scolaras ed ils scolaras san giuditgar las influenzas da l'uman sin la natira e reflectar davart in svilup persistent.</p> <p><i>Relaziuns natira - uman</i></p> <p>NUS.2.6 Las scolaras ed ils scolaras ...</p>		renviaments FSP - Ambient natiral e resursas
---	--	---

1	a	» san percepir e descriver atgnas relaziuns tar spazis da viver, plantas ed animals (p.ex. tgira, relaziun, stima, respect).	
	b	» san contemplar, observar, descriver spazis da viver artificials e rapportar davart atgnas enconuschientschas ed experientschas (p.ex. animals a chasa, en il zoo).	
	c	» san cumparegliar spazis da viver natirals cun spazis da viver artificials, descriver differenzas e reflectar en quest connex davart la situaziun da vita da plantas e d'animals.	
2	d	» san surpigliar incumbensas e conresponsabladad per cultivar plantas e per tegnair animals da cumpagnia (p.ex. tegnair animals e cultivar plantas en la scola).	
	e	» san explorar en spazis da viver da la regiun, nua ch'els abitan, e documentar, co che umans furman, utiliseschan e midan la moda da viver ed il spazi da viver da plantas e d'animals.	
	f	» san cumparegliar las atgnas modas d'agir e da sa cumportar (p.ex. en il contact cun animals da chasa, tar activitads da temp liber en il guaud, sper ed en l'aua) cun ils basegns da viver da plantas e d'animals e valitar quai.	
	g	» san descriver e cumparegliar differentas relaziuns e modas da sa cumportar d'umans envers plantas, animals e spazis da viver natirals e contemplar quai or da differentas perspectivas. » san applitgar reglas da protecziun e da cumportament envers plantas ed animals. reglas per proteger animals, plantas protegidas, cumportament en territoris per la protecziun da la natira	
	h	» san reflectar davart il niz da plantas e d'animals per l'uman (niz economic, estetic, per la sanadad e per il bainesser). » san giuditgar consequenzas pussaivlas da las influenzas da l'uman sin la natira, san cumbinar enconuschientschas latiers e san reflectar davart las atgnas modas da sa cumportar e d'agir.	

NUS.3 | Describer, examinar e duvrar materias, energia e moviments

1. Las scolaras ed ils scolars san describer ed ordinar experientschas cun moviments e forzas.		renviaments AS - Emprender e reflexiun [7]	
<i>Moviments e forzas</i>			
NUS.3.1 Las scolaras ed ils scolars ...			
1	a	» san metter en moviment objects en differenta moda e maniera e discurren davart las differenzas (p.ex. autos da giugar, ballabaina, balla: rudlar, rebatter, bittar; trair si ina penna).	
	b	» san prubar or il fenomen da l'equiliber, far supposiziuns e verifitgar quellas (p.ex. tegnair la ballabaina en l'equiliber, star arii cun ballantschar, equiliber e dischequiber tar il giugar cun blocs da construir).	
	c	» san describer ils effects da forzas cun ina lingua dal mintgadi (p.ex. muventar objects: trair, stumplar, auzar, laschar crudar).	ATT.1.A.1.a
	d	» san prubar or differents effects da levagl e barattar experientschas (p.ex. a l'agen corp, tar ina ballabaina, forsch d'ortulan, rumpanuschs, zanga).	ATT.2.B.1.4b
2	e	» san explitgar, co che levagls funcziunan ed applitgar tals cun cleras intenziuns en il mintgadi (p.ex. auzar insatge pesant, transportar insatge strusch vi dal corp).	
	f	» san mesirar e preschentar temps e trajects sco era giuditgar precisiuns da la mesiraziun (p.ex. mesirar in traject: dumber da pass vs. bindel da mesirar).	MA.3.A.2.f
	g	» san mesirar e cumparegliar sveltezzas (p.ex. lindorna, aual, velo; cumparegliaziun cun agid da diagrams dal temp e da la via) sco era describer midaments da la sveltezza.	MA.3.A.3.e
	h	» san percepir la cumbinaziun da fermezza e direcziun da forzas ed explitgar cun exempels dal mintgadi (p.ex. trair ina schlitta greva cun ina corda curta, lingia da sgol d'ina balla).	ATT.2.B.1.4c ATT.2.B.1.4d
► Cumpetenzas consecutivas: NT.5.1			

2. Las scolaras ed ils scolars san realisar e descriver l'importanza da l'energia e da la transformaziun d'energia en il mintgadi ed agir a moda reflectada.		renviaments AS - Connexs e regularitads (5)	
<i>Energia e transformaziun d'energia</i> NUS.3.2 Las scolaras ed ils scolars ...			
1	a	» san percepir e discurren da process da la transformaziun d'energia (p.ex. la penna tratga si fa ir l'auto da giugar, la cullina da vaider en la rudlera daventa adina pli svelta cun rudlar engiu, aua sa stganda si/sfradenta).	
	b	» san descriver il vegnir avant e l'importanza d'energia en il mintgadi (p.ex. mangiativa ans furnescha energia che nus duvrain; senza energia electrica na pudessan apparats electrici betg vegnir mess en funcziun).	FSP - Ambient natiral e resursas
2	c	» san numnar differentas furmas d'energia (p.ex. energia chinetica, potenziala, electrica, termica, chemica) ed attribuir talas a tscherts purtaders d'energia u utilisaziuns en il mintgadi (p.ex. vent, aua, radiaziun da sulegl, laina, petroli, vivondas, chalur da la terra, roda da vent a Haldenstein, lais d'accumulaziun, ovras electricas da flum).	ATT.2.B.1.5d
	d	» san s'occupar d'infurmaziuns davart las manieras da metter a disposiziun e d'accumular energia ed elavurar quellas (p.ex. implant da fotovoltaica, batteria, lai d'accumulaziun).	ATT.2.B.1.5d
	e	» san identifitgar transformaders d'energia e declerar lur effects senza enconuschientschas precisas da la construcziun e da la funcziun (p.ex. generatur transformada energia dal moviment en energia electrica).	ATT.2.B.1.5d
	f	» san descriver in cumportament che tegna quint da l'energia e motivar quai (p.ex. energia electrica: ascensur-stgala, stgandament-vestgadira, stand-by vs stizzar dal tuttfatg l'apparat).	
► Cumpetenzas consecutivas: NT.4.1, NT.4.2, STS.1.4			

3. Las scolaras ed ils scolars san percepir, analizar ed ordinar substanzas en il mintgadi ed en conturns natirals.		renviaments AS - Percepsziun (2)	
<i>Substanzas e caracteristicas da substanzas</i> NUS.3.3 Las scolaras ed ils scolars ...			
1	a	» san percepir objects e substanzas dal mund quotidian e descriver lur caracteristicas (p.ex. fin, lom, elastic, fraid, grev, liquid, noda, arda, tuna, rodla; privlus/betg privlus).	ATT.2.C.1
	b	» san perscrutar e descriver la cumposiziun da substanzas e d'objects (p.ex. lain, crappa, materias sinteticas) sco era percorscher privels areguard blessuras eventualas u donns materials (p.ex. products da nettegiar, iseglia gizza).	FSP - Sanadad ATT.2.C.1
	c	» san rimnar objects e substanzas dal mund quotidian ed ordinar tenor material, furma, cumposiziun, colur ed intent d'utilisaziun (p.ex. giugaret, isegl, objects dal tegnairchasa, materialias da construcziun).	ATT.2.C.1
2	d	» san lavurar cun objects e cun substanzas e scriver si lur enconuschientschas (p.ex. cumportament envers magnet, cumportament en l'aua: nudar, sfundrar; conductivita da chalur, conductivita d'electricita).	

		renviaments
e	» san s'occupar d'infurmaziuns davart substanzas (p.ex. entras atgnas perscrutaziuns, cun agid da medias) e san documentar ils resultats (p.ex. descripziuns da las substanzas: color, glischur, direzza, defurmaziuns, grondezza, conductivitat, temperatura, stadi d'agregaziun). qualitats da substanzas	MI.1.2.e
f	» san explitgar e demonstrar qualitats da substanzas cun agid d'analogias u da models simpels (p.ex. declerar stadis d'agregaziun cun il model da las parts las pli pitschnas; mussar magnetisaziun cun il model dals magnets elementars).	
▶ Cumpetenzas consecutivas: NT.2.1, STS.1.4		

		renviaments
4. Las scolaras ed ils scolars san elavurar, midar e far diever da substanzas.		AS - Connexs e regularitads (5)
<i>Elavuraziuns e midadas da substanzas</i>		
NUS.3.4 Las scolaras ed ils scolars ...		
1	a » san elavurar tenor instrucziun objects e substanzas (p.ex. rumper nuschs, moler; dissolver substanzas d'aroma e da color or da feglia da té).	
	b » san elavurar u midar objects e substanzas e rapportar davart la procedura (p.ex. far in suc da fritgs, sbatter groma fin al paintg, luar tschaira e far chandailas).	
2	c » san explotar substanzas dal terren u da l'aua cun metodos da separaziun simpels (p.ex. crivlar e cular, allontanar la glitta, sedimentar, filtrar, svapurar).	
	d » san descriver midadas da substanzas sco proceduras e declerar lur utilisaziun en il mintgadi (p.ex. arder, brischar, carbonisar; luar zutger, dissolver en auva; far confitura or da pumaraida; laschar cristallisar auva da sal).	
▶ Cumpetenzas consecutivas: NT.2.2, NT.3.1, NT.3.2		

NUS.4 | Perscrutar e declerar fenomens da la natira viva e morta

<p>1. Las scolaras ed ils scolars san percorscher, cumparegliar e declerar signals, senns e prestaziuns dals senns.</p> <p><i>Signals, senns, prestaziuns dals senns</i></p> <p>NUS.4.1 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments AS - Corp, sanadad e motorica (1)	
1	a	» san identifitgar ils signals che vegnan duvrads en il mintgadi e descriver lur significaziun (p.ex. sirena dals pumpiers, amplas da traffic, segns cun il maun).	
	b	» san perscrutar signals, senns e prestaziuns dals senns e descriver experientschas dal mintgadi. ☒ ureglia, udir; egl, vesair; lieunga, sagiar; nas savurar; pel, sentir e palpar	
	c	» san percepir e giuditgar tscherts signals dal corp e sias reacziuns sisur ed agir correspondentamain (p.ex. pel-giaglina, avair fraid, trair en vestgadira chauda; percorscher in privel, franar, distanza da franar; ferma radiazium dal sulegl, tschegnar, metter si egliers da sulegl).	
2	d	» san identifitgar signals, irritabladad e reacziuns da plantas e d'animals (p.ex. sa drizzar vers il sulegl, reacziun tar il tutgar, camuflar, avertir).	
	e	» san s'occupar d'infurmaziuns davart pussaivladads e cunfins da prestaziuns dals senns (p.ex. egls da fassetta; odurat [nas] ed udida dal chaun) e giuditgar consequenzas da disturbis e da donns (p.ex. udir/vesair mal u insumma betg, lingua da segns, scrittira per tschorvs).	
	f	» san observar, descriver e declerar particularitads, differenzas e connexs da differentas prestaziuns dals senns e signals (p.ex. connexs tranter savurar, vesair, gustar; l'emprim vesan ins il chametg, alura audan ins il tun).	
▶ Cumpetenzas consecutivas: NT.6.1			

<p>2. Las scolaras ed ils scolars san cumparegliar e perscrutar fenomens acustics.</p> <p><i>Fenomens acustics, ureglia</i></p> <p>NUS.4.2 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments AS - Percepciun (2) MU.2.A.1	
1	a	» san explorar e descriver funtaunas da tuns e fenomens acustics (p.ex. schuschurar dal gaud u murmurar da l'aua, chantar dals utschels e dals umans, ramurs da cuschina, canera da construcziun u da traffic, quietezza).	
	b	» san sviluppar ideas per mesiras da protecziun cunter ramurs canerusas e cuntinuantas e giuditgar lur effects (p.ex. uregliers, stapunets d'ureglia, paraid da protecziun cunter la canera).	FSP - Sanadad MU.2.C.1.2a
2	c	» san perscrutar e descriver il connex tranter vibraziuns e tuns (p.ex. moviments da l'aria cun ina chandaila che trembla davant ina membrana vibranta d'in autpledader). ☒ » san numnar las caracteristicas da l'ureglia sco era descriver ils process e las funcziuns respectivas. ☒ ureglia: conchiglia da l'ureglia, chanal da l'udida, pel dal schumber	

		renviaments
d	» san perscrutar fenomens acustics sco era cumprovar e declerar simplas regularitads (p.ex. derasaziun dal sun: eco dovra temp; amplificaziun: megafon; izolaziun: tenda, tarpun).	MU.4.C.1.d
e	» san far il connex tranter ina chargia intensiva da l'udida (durada, volumen) e donns da l'udida e mussar quai a maun d'exempels concrets dal mintgadi.	FSP - Sanadad MU.2.C.1.2b
▶ Cumpetenzas consecutivas: NT.6.2		

3. Las scolaras ed ils scolars san identifitgar e perscrutar fenomens optics.		renviaments AS - Connexs e regularitads [5]
<p><i>Fenomens optics, egl</i></p> <p>NUS.4.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		
1	a » san distinguer e numnar differentas funtaunas da glisch (p.ex. sulegl, lampa, reflectur, chandaila, fiou).	
	b » san explorar tenor instrucziun, cumparegliar e descriver fenomens davart glisch e sumbriva.	
	c » san numnar las parts externas da l'egl e descriver lur process e funcziuns. ≡ egl: survantscheglia, viertgel da l'egl cun tschegls, liquid da larmas, pel-corna, congiuntiva	
2	d » san applitgar e duvrar intenziunadamain marella da maun, marella binoculara e spievel da champagna.	
	e » san descriver la construcziun da princip da l'egl e far in model d'egl simpel (p.ex. camera stenopeica).	
	f » san perscrutar e descriver fenomens optics (p.ex. maletgs reflectads, refracziun da la glisch: midada aua-aria, prisma, reproducziun en la camera stenopeica).	
	g » san preschentar fenomens optics cun agid da models dal radi da glisch resp. fasch da glisch. ≡ models dal radi da glisch resp. fasch da glisch	
▶ Cumpetenza consecutiva: NT.6.2, NT.6.3		

<p>4. Las scolaras ed ils scolars san observar fenomens da l'aura, s'infurmar davart eveniments da la natira sco era declerar fenomens e fatgs correspundents.</p>		renviaments AS - Emprerder e reflexiun (7)	
<p><i>Aura e fatgs meteorologics</i> Las scolaras ed ils scolars ...</p>			
1			
	1a	» san raquintar davart atgnas aventuras ed experientschas cun differentas auras.	
	1b	» san percepir e realisar tge impurtanza che differentas auras han per nus e per auters umans (p.ex. per la lavur, per il temp liber e per las vacanzas, per l'agricultura).	
	1c	» san observar e distinguer simpels fenomens da l'aura e scriver si e preschentar lur atgnas enconuschientschas en quest connex (p.ex. nivels, vent, precipitaziuns).	
2	1d	» san descriver fenomens da l'aura e lur caracteristicas tipicas, attribuir a las differentas stagiuns sco era colliar cun atgnas experientschas ed observaziuns (p.ex. nivels, vent, furmas da precipitaziuns, midadas da la temperatura).	
	1e	» san far observaziuns, mesiraziuns ed experiments en connex cun elements da l'aura, ordinar ils resultats, preschentar ils resultats da las mesiraziuns en diagrams sco era scriver si e commentar fatgs en chaussa. elements da l'aura: temperatura, nivels, precipitaziuns, vent, pressiun da l'aria	MI - Produczion e preschentaziun
	1f	» san leger prognosas da l'aura, enquadrar caracteristicas en situaziuns da l'aura e trair a niz per planisar agens projects (p.ex. temp liber, viadi da scola). » san applitgar reglas da cumportament en differentas auras (p.ex. protecziun cunter chametgs, granella, burascas).	MI - Retschertga e sustegn d'emprerder
	1g	» san retschertgar dumondas, caracteristicas specificas e tsherts connexs simpels davart l'aura, structurar e classifitgar ils resultats sco era preschentar las ideas latiers en furma da models (p.ex. tar fronts meteorologicas, urizis).	
<p><i>Eveniments da la natira e privels da la natira</i> Las scolaras ed ils scolars ...</p>			
1			
	2a	» san sviluppar - sin basa da raquintaziuns, rapports e maletgs d'eveniments da la natira - atgnas visiuns e raquintar davart atgnas experientschas.	
	2b	» san identifitgar ed applitgar per sasezs reglas da protecziun e da cumportament per uffants en cas d'eveniments da la natira (p.ex. sper auas, en la naiv, en cas d'eveniments da l'aura sco urizis e daratgas).	FSP - Sanadad
2	2c	» san observar ed identifitgar fastizs d'eveniments da la natira en ils agens conturns, far supposiziuns tge ch'è capità sco era giuditgar tge ch'è en cas da periclitgar e proteger l'uman (bova preistorica da Flem, lavinas, aua gronda a Puschlav, sdregliada da la schelira permanenta).	
	2d	» san colliar atgnas ideas ed experientschas cun infurmaziuns e rapports davart eveniments da la natira ed identifitgar e nominar sin basa da quai caracteristicas e process en connex cun eveniments da la natira. inundaziuns, lavinas, stemprads, midadas tras eveniments da la natira pli baud ed oz.	

		renviaments
2e	<p>» san ordinar, giuditgar ed applitgar en situaziuns respectivas reglas da protecziun e da cumportament en connex cun eveniments da la natira. reglas da cumportament tar urizis, tar nudar, ir cun skis, esser en gir en las muntognas</p>	FSP - Sanadad
▶ Cumpetenza consecutiva: STS.1.2, STS.1.3		

<p>5. Las scolaras ed ils scolars san percepir, descriver e declerar fenomens da la terra e moviments d'asters e da stailas.</p>		renviaments AS - Connexs e regularitads (5)
<p><i>Terra ed universum</i> Las scolaras ed ils scolars ...</p>		
NUS.4.5		
1		
	a » san descriver e cumparegliar atgnas ideas davart il tschiel, corps celests e l'univers.	
	b » san observar, descriver, preschentar e declerar quai che capita vi dal tschiel da di e da notg. gir dal sulegl, glina, stailas	
2	c » san elavurar e sclerir dumondas davart la terra sco planet e davart corps celests, s'occupar d'infurmaziuns latiers sco era preschentar resultats (p.ex. lunghezza dal di e da la notg a differents lieus da la terra, davart fenomens e caracteristicas da tscherts corps celests e lur moviments).	
	d » san observar durant in temp pli lung il tschiel da di e da notg e classifitgar e structurar ils resultats (p.ex. di e notg, stagiuns, fasas da la glina, stailas marcantas).	
	e » san transferir fenomens da terra, glina, planets, sulegl e stailas sin models simpels e descriver, declerar e colliar en quest connex caracteristicas e connexs cun moviments sco era situaziuns spazialas e temporalas. models: moviments da la terra, la terra en il sistem solar, dimensiuns da l'univers	
	f » san s'occupar d'infurmaziuns davart dumondas specificas areguard la terra, corps celests e l'univers, examinar fatgs sco era cumpilar, ordinar e represchentar enconuschientschas (p.ex. davart galaxias, stailas, constellaziuns da stailas, planets, comets, davart spazi e temp en l'univers, davart astronomas ed astronoms impurtants).	MI.1.3.f

NUS.5 | Perscrutar, giuditgar ed applitgar svilups tecnics e realisaziuns

1. Las scolaras ed ils scolars san analizar e construir suenter urdains dal mintgadi ed apparats tecnics.		renviaments	
<i>Funcziuns d'urdains e d'apparats</i> NUS.5.1 Las scolaras ed ils scolars ...			
1	a	» san scuvrir e descriver entras il gieu e l'empruvar, co che urdains dal mintgadi èn construids e funcziuneschan tecnicamain (p.ex. urdains da gieu, apparats simpels per la chasada ed iseglia, serradura e clav, paraplievgia).	ATT.3.A.2.a
	b	» san construir suenter a moda ludica e sco model urdains ed apparats tecnics (p.ex. turs, punts, ballabaina, stadaira a duas cuppettas) e far en quest connex supposiziuns davart la construcziun e la funcziun sco era tschertgar e descriver exempels reals (p.ex. sin la plazza da gieu, en stanza da scola, sin la via da scola, tar plazzals).	
	c	» san perscrutar urdains dal mintgadi e chattar or ed explitgar simpels princips da las ciencias natiralas e tecnics (p.ex. equilibr tar la ballabaina, stadaira a duas cuppettas, stabilitad tar punts, turs, mirs, levagl tar la forsch, zanga, martè).	ATT.2.B.1.4b
2	d	» san scuvrir elements centrals da construcziuns tar edificis ed urdains ed apparats tecnics, construir suenter quels sco model e represchentar els (p.ex. profils d'angul, da ziczac e dad U en palpieri e chartun, rudellas da deviazion cun spols dal fil, pais da gulivaziun tar barrieras, punts da trair si, paracrudada, ballun ad aria chauda).	
	e	» san s'occupar sin basa d'urdains, maschinas, edificis ed apparats specifics d'infurmaziuns davart la moda da construir da pli baud e dad ussa, cumparegliar ed ordinar svilups (p.ex. propulsiun mecanica-propulsiun electrica, maschina a vapor-motor termic modern; camera stenopeica- apparat da fotografar modern).	ATT.2.B.1.4c ATT.2.B.1.4d
	f	» san chattar or tar apparats, edificis e stabiliments tecnics princips da las ciencias natiralas e tecnics, descriver e declarar ils funcziunaments (p.ex. moda da construir in velo, in gru, ina bartga da remblar, ina barriera). levagl, rudella da deviazion, cugn, plaun inclinà, equilibr, stabilitad, moviment	ATT.2.B.1.4c ATT.2.B.1.4d
<p>► Cumpetenzas consecutivas: NT.1.2</p>			

<p>2. Las scolaras ed ils scolars san analisar fenomens electric e magnetic sco era lur applicaziuns tecnicas.</p> <p><i>Fenomens electric ed applicaziuns tecnicas</i></p> <p>NUS.5.2 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments AS - Connex e regularitads (5)
<p>1</p> <p>2</p> <p>1</p>	<p>1a » san differenziar ils dus pols d'ina batteria e l'inserir correspudentamain a moda correcta (p.ex. glisch da giaglioffa, giugaret cun batteria).</p>	ATT.2.B.1.5a
	<p>1b » san construir cirquits electric simpels e denominar las singulas parts.</p>	ATT.2.B.1.5a ATT.2.B.1.5b
	<p>1c » san descriver il current electric sco las parts las pli pitschnas muventadas e far e declarar l'analogia cun aua currenta.</p>	
	<p>1d » san construir cirquits electric diromads sco circuit da seria u circuit parallel, empruvar els, descriver las parts e chattar ellas en urdains dal mintgadi (p.ex. urdains da giu, illuminaziun). circuit electric da seria u circuit electric parallel</p>	ATT.2.B.1.5c
	<p>1e » san represchentar schematicamain cirquits electric sco era leger e realisar schemas simpels dals girs. cirquits electric</p> <p>» san mussar en in experiment cun agid d'in circuit electric simpel, tge materialias che condueschan la forza electrica e tgeninas betg. conductividad electrica</p>	ATT.2.B.1.5c
	<p>1f » san examinar e represchentar tge effects che midadas han en cirquits electric (p.ex. batteria pli flailva, duas empè d'ina lampina, en seria empè da parallelamain).</p>	ATT.2.B.1.5c
<p><i>Fenomens magnetic ed applicaziuns tecnicas</i></p> <p>NUS.5.2 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		
<p>1</p> <p>2</p> <p>1</p>	<p>2a » san perscrutar different magnets e giugarets magnetic e descriver il cumportament: sa stumplan davent, s'attiran, nagut na capita.</p>	
	<p>2b » san descriver che magnets han adina dus pols, ch'ils medems pols sa stumplan davent e ch'ils pols betg equals s'attiran. magnets, pols magnetic</p>	
	<p>2c » san examinar l'effect da magnets sin differentas materialias (p.ex. mesirar, davent da tge distanza ch'in fermagl da biro vegn attratg; examinar serraportas magnetic e la capacid da purtar da crutschs magnetic). attracziun magnetica, stumplar davent; effect reciproc da magnets tranter els</p>	
	<p>2d » san construir sut instrucziun e duvrar magnets electric simpels (p.ex. plegar in fildarom enturn ina struva e colliar cun ina batteria). magnet electric</p>	
	<p>2e » san chattar e declarar applicaziuns da magnets e da magnets electric en il mintgadi (p.ex. compass reagescha sin il champ magnetic da la terra; platta da cuschinar d'inducziun).</p>	
<p>► Cumpetenzas consecutivas: NT.5.2, NT.5.3</p>		

<p>3. Las scolaras ed ils scolars san valitar impurtanza e consequenzas da svilups technics per l'uman e l'ambient.</p> <p><i>Impurtanza e consequenzas da svilups technics</i></p> <p>NUS.5.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments ATT.2.B.1
1	<p>a » san raquintar a maun d'exempels davart urdains da lur vita quotidiana, a tge ch'els servan e tge ch'els ans rendan pli simpel en il mintgadi (p.ex. a chasa, sin la piazza da gieu, sin plazzals).</p>	ATT.3.A.2.a
	<p>b » san supponer pertge e co che urdains èn vegnids inventads e sviluppads (p.ex. furn, mixer, fier da stirar, paraplievgia, culli, apparats mecanics ed electricis).</p>	
2	<p>c » san identifitgar e giuditgar l'impurtanza da svilups technics d'urdains e d'apparats per la vita dal mintgadi actual (p.ex. ura da bratsch, barschun da dents electric, maschina da lavar giu, telefericas, maschinas da construcziun, internet).</p>	FSP - Ambient natiral e resursas ATT.3.A.2.b
	<p>d » san s'occupar d'infurmaziuns davart inventadras ed inventaders e davart lur invenziuns technicas e las preschentar (p.ex. Marconi - radio; Franklin - parachametg).</p>	MI.1.3.e ATT.3.A.2.b
	<p>e » san identifitgar, cumparegliar ed ordinar fenomens e chaussas en la natira sco models per svilups technics (p.ex. bionica: ala d'utschè - ala d'aviun, brager - serra tatganta, protecziun cunter la chalira e cunter il fraid tar plantas ed animals ed apparats technics).</p>	
	<p>f » san cumparegliar ed ordinar applicaziuns technicas da pli baud e dad oz e giuditgar tge ch'è sa midà tras quai en il mintgadi per ils umans e l'ambient (p.ex. illuminaziun, stgaurament, construir, traffic, pussaivladads da communitgar, utilisaziun da la forza idraulica, Viafier retica, electrificaziun, implants per far naiv artificiala). impurtanza da svilups technics per la vita da mintgadi</p>	FSP - Ambient natiral e resursas ATT.3.A.2.b
	<p>g » san retschertgar tenor instrucziun e documentar infurmaziuns davart la relevanza d'in apparat ch'è impurtant per las ciencias natiralas (p.ex. svilups en la medischina grazia al microscop, midadas dal maletg da la terra e da l'univers grazia al telescop).</p>	MI - Retschertga e sustegn d'emprerder ATT.3.A.2.b
<p>► Cumpetenzas consecutivas: NT.1.1, NT.1.3</p>		

NUS.6 | Lavur, producziun e consum - s'occupar da situaziuns respectivass

1. Las scolaras ed ils scolars san explorar differentas furmas da lavur e plazzas da lavur.

 renviaments
AS - Emprender e reflexiun [7]
FSP - Economia e consum

Impurtanza da la lavur, munds da lavur

NUS.6.1

Las scolaras ed ils scolars ...

1			
	a	» san explorar differentes lieus da lavur en ils conturns e rapportar davart activitads, urdains da lavur tipics, vestgadira da lavur.	
2	b	» san descriver tratgs cuminaivels e differenzas da lavur da tegnairchasa, activitad da gudogn e lavur voluntara (p.ex. prestaziun, salari).	
	c	» san organisar tenor instrucziun la partiziun da la lavur sco era reflectar davart il resultat e la repartiziun da la lavur (p.ex. festa da scola, stan da vendita).	
	d	» san cumparegliar lavurs da dunnas e d'umens, numnar differenzas e discutir ponderaziuns davart l'aboliziun da malgistadads (p.ex. pussaivladads da tscherner e schanzas betg egualas).	FSP - Schlattainas ed egualitad
	e	» san explorar furmas da lavur e models da temp da lavur tar tscherts lieus da lavur e descriver differenzas (p.ex. lavur manuala, intellectuala, mecanica, servetsch resp. lavur a temp cumplain, a temp parzial, lavur da pichet). lavur sco activitad, lavur sco resultat	
	f	» enonuschan motivs per dischoccupaziun e consequenzas pussaivlas per il singul e la famiglia (p.ex. midadas da las exigenzas da la professiun).	

2. Las scolaras ed ils scolars san explorar munds professionals e descriver professiuns tenor criteris specifics.

 renviaments
FSP - Economia e consum

Orientaziun professiunala

NUS.6.2

Las scolaras ed ils scolars ...

1			
	a	» san descriver atgnas ideas ed imaginaziuns davart professiuns dals conturns familiars e pli vasts (p.ex. activitads) e numnar professiuns.	
2	b	» san rimnar infurmaziuns davart differentas professiuns ed ordinar tenor caracteristicas (p.ex. lieu da lavur, activitads, meds d'agid, vestgadira, resultats da la lavur).	MI - Retschertga e sustegn d'emprender
	c	» san descriver agens interess per professiuns e sa barattar davart professiuns desideradas e stereotips (p.ex. professiuns d'umens, professiuns da dunnas).	
	d	» san interrogar dunnas ed umens davart lur lavur professiunala e distinguer l'impurtanza da la lavur professiunala per la vita familiara.	

		renviaments	
e	» san cumparegliar tshertas professiuns a maun da criteris (p.ex. professiuns dal chantun da muntogna: guardiachamona, persuna d'instrucziun da sport da naiv, guid da muntogna, selvicultur/-a da revier, pur/-a da muntogna, survegliader/-dra da chatscha) e descriver la via da scolaziun a questas professiuns (p.ex. activitads, exigenzas, carriera, furnaziun supplementara).		
<p>3. Las scolaras ed ils scolars san descriver, co che rauba vegn producida e transportada.</p> <p><i>Elavuraziun da materia prima, produenziun da rauba</i></p> <p>NUS.6.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
1	a	» enconuschan diversas materias primas e san reflectar davart lur impurtanza per il mintgadi (p.ex. laina, aua, launa, crappa).	
	b	» san perseguitar e descriver vi d'exempels dal provediment quotidian, co che materia prima vegn elavurada a products (p.ex. mail - suc da maila, graun - paun, latg - chaschiel).	
2	c	» san s'occupar d'infurmaziuns davart materia prima e reflectar davart lur impurtanza per l'uman (p.ex. petroli, vaider, metals).	FSP - Ambient natiral e resursas
	d	» san descriver e preschentar a maun d'exempels il process da produenziun da rauba (p.ex. dal petroli als legos). ciclus da materia prima, valorisaziun	
	e	» san rimnar e cumparegliar infurmaziuns davart la via da rauba (p.ex. tartuffels, t-shirt, tshigulatta, telefonin) sco era descriver process da lavur.	
	f	» san s'occupar da manaschis da produenziun e da servetschs dals proxims conturns e documentar andaments tipics e proceduras da produenziun (p.ex. currents da rauba, proceduras da produenziun, incumbensas e finamiras dal manaschi).	

<p>4. Las scolaras ed ils scolars san examinar relaziuns da barat e distinguer reglas economicas simplas.</p> <p><i>Rollas e reglas dal cumprar, barattar, vender</i></p> <p>NUS.6.4 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments
1		
	<p>a » san barattar chausas (p.ex. en il gieù, bursas da barat), scuvrir interess divergents da cumpraders e vendiders sco era descriver andament ed accziuns tar il barat da rauba resp. servetschs per daners.</p>	
2	<p>b » exploreschan relaziuns da barat (p.ex. sin il martgà emnil, en il supermartgà, en la butia d'in bain puril) e san identifitgar reglas e lur impurtanza (p.ex. purschida, dumonda, rauba per daners, conflicts d'interess, cooperaziun dals partenaris da barat). martgà da rauba, daners</p>	
	<p>c » san declarar caracteristicas da meds da barat (p.ex. desiderà, stgars, purziunabel, conservabel, stget) e la funcziun da daners en fatschentas da barat.</p>	
	<p>d » san vender rauba (p.ex. per in project da scola) e planisar, realisar e reflectar davart il process tenor puntgs da vista economics (p.ex. custs da cumpra, custs da material, dumbers dals tocs, pretsch da vendita, reclama, marscha dal gudogn).</p>	
	<p>e » san intercurir vi d'exempels dal mintgadi co ch'ils pretschs sa furman e sa midan (p.ex. purschida gronda-pretsch bass, purschida pitschna-pretsch aut).</p>	
	<p>f » enconuschan ils tratgs fundamentals dal model dal ciclus economic simpel. barat da rauba, forza da lavur e daners tranter interpresas e chasadas</p>	FSP - Economia e consum
	<p>g » san identifitgar il commerzi sco liom tranter produczion e consum.</p>	
	<p>h » san identifitgar a maun d'exempels (p.ex. visita d'ina interpresa agricula, interpresa commerziala, rapport en las medias) reglas e connexs economics simpels (p.ex. custs da produczion, qualidad, pretsch da vendita).</p>	
<p>► Cumpetenzas consecutivas: ELT.2.1, ELT.2.2, ELT.2.3, ELT.3.1, ELT.3.3</p>		

<p>5. Las scolaras ed ils scolars san percepìr cundiziuns generalas dal consum sco era reflectar davart l'utilisaziun da rauba.</p> <p><i>Giavischs, basegns, consum</i></p> <p>NUS.6.5 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments FSP - Economia e consum</p>
<p>1</p>	<p></p>	
	<p>a » san numnar ed ordinar giavischs e basegns individuals da l'agen consum e cumparegliar quels cun auters sco era sviluppar differentas ideas, co ch'els pon s'ademplir giavischs e basegns (p.ex. formular giavischs d'anniversari, spargnar daners da giaglioffa, ir a la biblioteca e ludoteca, adattar e duvrar quai ch'è avant maun, barattar cun auters).</p>	
	<p>b » san cumparegliar pretschs da rauba (p.ex. giugarets) e da servetschs (p.ex. posta, coiffeur, indrizs e purschidas en territoris turistics, territori da skis, bogn cuvert).</p>	
	<p>c » san planisar ina cumpra simpla sco era considerar niz, custs e pussaivladads da spargn. conflicts tranter giavischs, basegns e meds finanzials stgars</p>	<p>MA.3.A.1.c</p>
<p>2</p>	<p>d » san intercurir vi d'exempels la midada da disas da consum sco era mussar consequenzas per il mintgadi (p.ex. utensils da scola).</p>	
	<p>e » san ordinar ils basegns fundamentals d'umans tenor lur urgenza e distinguer giavischs da basegns ch'èn impurtants per survivor (p.ex. nutriment, abitar versus giugarets, excursiuns).</p>	
	<p>f » san distinguer bains da consum sco simbols da status e sco segns da l'appartegnientscha u da la cunfinaziun da gruppas.</p>	
	<p>g » san examinar a maun d'exempels decisiuns da consum resguardond las pussaivladads finanzialas sco era discutir alternativas per cuvrir ils basegns (p.ex. far u producir sez).</p>	
	<p>h » san analizar a maun d'exempels la repartiziun da bains e chattar motivs per las differenzas. bainstanza, povradad</p>	
<p>► Cumpetenzas consecutivas: ELT.2.3, ELT.3.1, ELT.3.2, ELT.3.3</p>		

NUS.7 | Perscrutar e cumparegliar modas da viver e spazis da viver d'umans

1. Las scolaras ed ils scolars san descriver differentas modas da viver ed identitgar tge che la derivanza e l'appartegnientscha importan als umans.		renviaments FSP - Identitads culturalas e comunicaziun interculturala	
<i>Differentas modas da viver</i> Las scolaras ed ils scolars ...			
NUS.7.1			
1	a	» san descriver munds dal mintgadi (p.ex. conturns socials, organisaziun famigliara, viver en la citad, sin il pajais) d'uffants (p.ex. en istorgias, films) e scuvrir en quai chaussas enconuschentas e chaussas estras.	
	b	» san descriver caracteristicas e modas da viver differentas da mattas/dunnas e da mats/umens (p.ex. lingua, cultura, impediment) e dovran ina lingua appreciativa.	
2	c	» san percepir tge impurtanza che la derivanza e las appartegnientschas (p.ex. famiglia, lingua, uniun, pajais d'origin, religiun) han per umans.	
	d	» san extender lur ideas e visiuns da modas da viver pauc enconuschentas en lur mund dal mintgadi a maun d'infurmaziuns e d'atgnas retschertgas (p.ex. caracteristicas culturalas, furmas da cuminanzeas, vita religiusa).	LE2GR.6.C.1.a
	e	» san metter en dumonda stereotips e pregiudizis davart umans cun autras modas da viver (p.ex. sin la plazza da pausa, en medias, politica).	MI.1.1.c MI.1.2.e
► Cumpetenza consecutiva: ERC.5.5, STS.2.2			

2. Las scolaras ed ils scolars san descriver, cumparegliar e sviluppar visiuns davart las modas da viver d'umans en regiuns dal mund lontan.		renviaments AS - Lingua e comunicaziun (8) FSP - Identitads culturalas e comunicaziun interculturala	
<i>Modas da viver d'umans en regiuns lontan</i> Las scolaras ed ils scolars ...			
NUS.7.2			
1			
	a	» san raquintar a maun d'atgnas ideas davart modas da viver d'umans en regiuns dal mund lontan, barattar e numnar differenzas.	
	b	» san - partind da rapports e preschentaziuns dal mintgadi d'uffants da regiuns dal mund lontan - percepir caracteristicas da modas da viver (p.ex. abitar, lavurar, viver ensemen) e da lur diversitad, descriver ed ordinar quai.	
	c	» san tschentar dumondas davart temas specifics da la concepziun dal mintgadi e da la moda ad viver d'umans da regiuns dal mund lontan, s'occupar tenor instrucziun d'infurmaziuns, ordinar e rapportar da talas (abitar, sa nutrir, viver ensemen, lavurar, esser per via).	
2	d	» san cumparegliar caracteristicas da la moda da viver d'umans da regiuns dal mund lontan, identitgar ed ordinar la multifariadad e la particularitad da modas da viver (p.ex. modas da viver en regiuns fraidas, chaudas, sitgas, fitg umidas, a la mar/en las muntognas, citad/champagna).	

		renviaments
e	» san elavurar infurmaziuns e rapports en medias davart situaziuns da viver ed eveniments actuals en regiuns dal mund lontan, tschentar dumondas e sclerir ed ordinar fatgs en il barat cun auters.	LE2GR.6.C.1.c MI.1.2.e
f	» san cumparegliar atgnas ideas davart modas da viver e spazis da viver en regiuns dal mund lontan cun infurmaziuns e preschentaziuns (p.ex. en cudeschs tematics, films, atlas). » san documentar co che lur ideas e l'atgna savida davart modas da viver en regiuns dal mund lontan sa sviluppan e sa midan.	LE2GR.6.B.1.a LE2GR.6.C.1.b MI.1.3.e
g	» san render conscient e cumparegliar valitaziuns e tenutas davart la moda da viver da ed envers gruppas da populaziuns en regiuns dal mund lontan e sviluppar ideas en quest connex co ch'ins pudesch ir enturn cun stereotips e cun pregiudizis pussaivels.	LE3GR.6.C.1.c
► Cumpetenzas consecutivas: ERC.5.5, STS.2.2		

		renviaments	
<p>3. Las scolaras ed ils scolars san explorar furmas da l'esser per via d'umans, da rauba e da novitads sco era stimar il niz e las consequenzas da l'esser per via per l'uman e l'ambient.</p> <p><i>Mobilitad, traffic, transport</i></p> <p>NUS.7.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>			
1	a	» san raquintar d'experiencias da l'esser per via sin excursiuns e viadis e tar la midada da lieus da domicil.	
	b	» san far supposiziuns co e pertge che rauba da noss mintgadi arriva tar nus, explorar tenor instrucziun l'esser per via da tscherta rauba e novitads ed ordinar resultats en chaussa (p.ex. meds, vias e stabiliments da transport).	
	c	» san denominar, describer ed ordinar elements e caracteristicas davart l'esser per via d'umans, da rauba e da novitads. motivs da viadi e da transport; meds da viadi e da transport, vias e stabiliments da transport	
2	d	» san - partind dad atgnas disas - describer e giuditgar l'impurtanza da l'esser per via e dal traffic per la vita da mintgadi.	
	e	» san retschertgar tenor instrucziun a maun d'exempels specifics l'esser per via d'umans, rauba e novitads en ils conturns e sur lungas distanzas sin il mund ed ordinar e represchentar ils resultats.	MI - Retschertga e sustegn d'emprender
	f	» san - sin basa da rapports - raquintar cun agens plets l'esser per via d'umans (p.ex. viadis, emigraziun, midada da domicil, fugia), describer atgnas ideas latiers sco era purtar ensemen e documentar atgnas istorgias da l'esser per via e da viadis.	
	g	» san cumparegliar la mobilitad ed il traffic da pli baud e d'ussa (p.ex. traffic sur il pass dal Spleia, vias da sauma, engrondiment da la Viafier retica, construcziuns da tunnels sco il tunnel dal Veraina, axas da transit sco la A13/San Bernardin), describer midadas sco era giuditgar exempels dal niz e da las consequenzas per la qualitat da viver dals umans e per la natira.	
	h	» san sviluppar ideas e perspectivas per la mobilitad e per furmas da l'esser per via en il futur sco era ponderar e giuditgar modas d'agir pussaivlas.	
► Cumpetenzas consecutivas: ELT.2.2, STS.2.1, STS.2.4, STS.2.5			

<p>4. Las scolaras ed ils scolars san percepir connexs e dependenzas tranter modas da viver e spazis da viver d'umans, giuditgar tals ed ordinar sasezs sco part d'in da quels munds.</p>		renviaments AS - Connexs e regularitads (5) FSP - Svilup global e pasch FSP - Identitads culturalas e communicaziun interculturala
<p><i>Connexs e dependenzas tranter spazis</i></p>		
<p>NUS.7.4 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		
1		
	a	» san - partind d'istorgias e preschentaziuns en cudeschs d'uffants e films - percepir e numnar colliaziuns tranter umans en differents territoris dal mund.
	b	» san descriver - partind da situaziuns dal mintgadi - co ed en tge furma ch'els stattan en relaziun cun umans e products da regiuns dal mund lontan (p.ex. victualias, giugarets, musica).
2	c	» san descriver tge dumondas e temas ch'als occupan en connex cun noss mund e cun la convivenza d'umans sin il mund, sa deditgar a quels e sclerir tals per sasezs ed en il barat cun auters ed ordinar tals.
	d	» san sa render conscient, descriver e giuditgar tge ch'è - or da lur vista - impurtant per la convivenza d'umans en differents territoris e per l'avegnir dal mund.
	e	» san s'occupar da dumondas sur da differenzas ed inegalitads sin il mund (p.ex. scola, lavur d'uffants, provediment d'aua, nutriment), formular supposiziuns davart motivs e raschuns da questas differenzas e las giuditgar ed ordinar.
	f	» s'occupan da furmas d'inscuntes e da conflicts tranter gruppas da la populaziun en differents territoris dal mund da pli baud ed ussa e san giuditgar consequenzas per la moda da viver dals umans (p.ex. scuvertas, conquistas, exempels actuals).
	g	» san preschentar - partind da temas actuals - atgnas visiuns e ponderaziuns davart la situaziun ed il svilup en differents territoris dal mund, tschentar dumondas e sclerir fatgs (p.ex. svilup da la populaziun, povradad, segirezza da victualias).
<p>► Cumpetenzas consecutivas: ERC.5.5, STS.2.1, STS.2.2, STS.2.3, STS.3.2</p>		

NUS.8 | Umans nizzegian spazis - s'orientar e gidar a concepir

- 1. Las scolaras ed ils scolars san percepir, descriver ed ordinar caracteristicas, structuras e situaziuns localas da l'ambient natiral e construì.**

renviaments
AS - Emprender e reflexiun [7]

Lieus, percezziun dal spazi

Las scolaras ed ils scolars ...

NUS.8.1

1			
	a	» san identifitgar e descriver, tge ch'è avant maun en ils conturns da l'abitaziun e da la scola e tge ch'els enconuschan e tge ch'als è famigliar en lieus (p.ex. tschertas chasas, lieus da cumprar en, stabiliments da traffic, lieus impurtants per els).	
	b	» san perscrutar lieus en ils conturns ch'els enconuschan, designar, localisar objects en la natira ed en l'ambient construì (p.ex. guauds, auas, grippa, edifizis e stabiliments differents e tipics en abitadis e spazis da la natira) e descriver differenzas en la concezziun da spazis.	
2	c	» san rimnar ed ordinar, tge differents elements territorials (p.ex. edifizis, stabiliments, auas, guauds) ch'èn avant maun en l'ambient natiral e construì e caracterisar e documentar lur plazzament en il territori (p.ex. cun skizzas, plans, fotografias).	
	d	» san reflectar davart atgnas percezziuns, ideas e giudicaments davart spazis persunals ed impurtants en il lieu da domicil ed en la regiun, nua ch'els abitan, descriver e cumparegliar quels cun il giudicament d'auters uffants (p.ex. lieus persunals impurtants, lieus bels, lieus, nua che jau sun savens, lieus privlus, lieus, nua ch'i na ma plascha insumma betg).	
	e	» san explorar, ordinar e documentar en tge relaziun che caracteristicas territorialas stattan ina cun l'autra en differentas regiuns da l'ambient pli stretg e pli vast (p.ex. edifizis per differentes intents, stabiliments per il traffic, temp liber, provediment e dismissa) e co ch'ellas èn entretschadas ina cun l'autra.	
	f	» san cumparegliar ed ordinar caracteristicas da l'ambient natiral e construì en differentes spazis e caracteristicas tipicas en differentas regiuns da la Svizra, en il Giura, en la Bassa ed en il territori alpin (p.ex. tipologia dals abitadis dals Gualsers, cuntrada da lais da l'Engiadin'ota, cuntradas terrassadas). caracteristicas tipicas da spazis en citads, aglomeraziuns, territoris rurals, territoris da muntogna	
	g	» san s'occupar da descripziuns ed attribuziuns a spazis e gruppas da la populaziun en la regiun d'abitadi ed en la Svizra, s'infurmar en chausa, far cumparegliaziuns sco era examinar e giuditgar decleraziuns (p.ex. Tge è tipic? Tge è auter? Attribuziuns, clischés, realitads).	
▶ Cumpetenzas consecutivas: STS.2.3			

2.	Las scholaras ed ils scolars san s'occupar da las differentas utilisaziuns da spazis entras l'uman, cumparegliar e giuditgar quellas e reflectar davart relaziuns d'umans cun spazis.	renviaments AS - Lingua e comunicaziun (8) FSP - Ambient natiral e resursas
	<i>Utilisaziun dal spazi, relaziuns uman - spazi</i>	
NUS.8.2 Las scholaras ed ils scolars ...		

1		
	a » san raquintar d'experiencias, co ch'els dovan ed utilischan sezs differents spazis (per abitar, en il temp liber, per far cumpras, per esser per via).	
	b » san percepir, nominar e motivar, en tge spazis ch'els sa trategnan gugent resp. navidas e tge ch'è impurtant per els en lur spazis da viver.	
2	c » san retschertgar e mussar a maun d'exempels en ils agens conturns, co che umans dovan differents spazis ed elements territorials (p.ex. edifizis, stabiliments, auas, guauds) e tge che quels pussibiliteschan a l'uman per il mintgadi. furma d'utilisaziun: abitar, lavurar, far cumpras, temp liber, traffic, provediment d'aua	
	d » san rimnar e cumparegliar, tge impurtanza che differents spazis han per l'utilisaziun tras differents umans e reflectar davart lur atgnas pretensiuns a spazis (al lieu da domicil, en la regiun da domicil, en la citad, en lieus da temp liber e da vacanzas).	
	e » san s'infirmar cun agid da maletgs, texts, chartas davart differenzas e diversidad da furmas d'utilisaziun dals umans en differentas cuntradas, cumparegliar ed ordinar quellas. diversidad da furmas d'utilisaziun en la citad, en l'aglomeraziun, en territoris rurals, en territoris da muntogna, en vals, a lais, en regiuns planivas	MI.1.2.e
	f » san perscrutar e retschertgar en differents spazis da l'ambient pli stretg e pli vast, tge pretensiuns a l'utilisaziun che differents umans han sco era supponer e giuditgar, tge conflicts d'utilisaziun che pon nascher da quai (p.ex. agricultura - bajegiar, abitar - traffic, temp liber/turissem - protecziun da la natira).	

3.	Las scholaras ed ils scolars san identifitgar midadas en spazis, reflectar davart consequenzas da midadas e davart la concepziun futura ed il svilup.	renviaments FSP - Ambient natiral e resursas
	<i>Midadas da spazi, svilup dal territori</i>	
NUS.8.3 Las scholaras ed ils scolars ...		

1		
	a » san observar e documentar sur ina perioda pli lunga midadas en ils agens conturns (p.ex. entras construir e transfurmar en l'agen quartier, ad in lieu enconuschent en la natira sur dapli ch'ina stagiun).	
2	b » san percepir, descriver e ponderar, co che umans transfurman e midan noss conturns e noss spazis da viver p.ex. entras l'abitar, la produczion da victualias, l'esser per via, la concepziun dal temp liber.	

		renviaments	
●	c	» san denominar agens giavischs ed intents per concepir il spazi da viver, sviluppar ideas e perspectivas e prender posiziun latiers (p.ex. sin l'areal da la chasa da scola, en ils conturns dal lieu, nua ch'els abitan, projects per la segirezza en il traffic, per drizzar en localitads per il temp liber, protecziun da territoris natirals).	
	d	» san - partind da fastizs en il spazi sco era d'infurmaziuns (p.ex. maletgs, rapports, discours cun umans pli vegls) - registrar midadas en ils conturns dal lieu, nua ch'els abitan, e far cumparegliaziuns da quellas midadas tranter il temp da pli baud e d'ussa.	
	e	» san reflectar davart las consequenzas che midadas en il spazi han per ils umans e per la natira (p.ex. en il traffic, tar stabiliments da temp liber, vi dad auas) e far ponderaziuns davart pussaivladads concepziunalas e dal cumportament per il futur.	

<p>4. Las scolaras ed ils scolars san chattar elements e caracteristicas da spazis en meds da preschentaziun sco era stgaffir ed applitgar rasters d'orientaziun che sa refereschan al spazi.</p> <p><i>Meds e rasters d'orientaziun en il spazi</i></p> <p>NUS.8.4 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments AS - Orientaziun en il spazi (4)	
1			
	a	» san describer la posiziun e la direcziun d'objects en l'agen spazi d'experiencia ed applitgar latiers musters d'orientaziun (p.ex. a sanestra/a dretga, sura/sut, davant/davos).	MA.2.A.1.c
	b	» san identifitgar e mussar sin chartas e plans da la regiun, dal lieu da domicil da la Svizra, dal mund e sin il globus, tge lieus e territoris ch'els enconuschan gia e describer tals.	
2	c	» san localisar puncts d'orientaziun en il spazi ed applitgar per l'atgna orientaziun en il spazi (p.ex. direcziuns geograficas, edifizis marcants, stabiliments en ils conturns).	
	d	» san chattar lieus e territoris sin chartas, fotografias or da l'aria e sin il globus (p.ex. flums, lais, muntognas, lieus, citads impurtantas, lingias da traffic).	
	e	» san caracterisar e declarar rasters geografics (p.ex. cuntradas grondas da la Svizra, posiziun e repartiziun da las mars e dals continents, repartiziun da la populaziun).	
	f	» san metter en relaziun ina cun l'autra grondezzas, cundiziuns e dimensiuns (p.ex. metter a lieu il lieu da domicil, regiun, chantun, Svizra, Europa, continents, mund; tschertas ideas davart distanzas e surfatschas en la regiun, en Svizra e sin la terra).	
	g	» san chattar - partind d'infurmaziuns davart eveniments actuals (p.ex. eveniments da la natira, conflicts tranter gruppas da la populaziun) - relaziuns territorialas en meds d'orientaziun ed ordinar infurmaziuns davart las situaziuns territorialas.	
<p>► Cumpetenzas consecutivas: STS.4.1, STS.4.2</p>			

<p>5. Las scolaras ed ils scolaras san s'orientar, sa mover en lur ambient pli stretg e pli vast e trair a niz ed applitgar en quest connex meds d'orientaziun.</p> <p><i>Orientaziun en la cuntrada</i> Las scolaras ed ils scolaras ...</p>		renviaments AS - Orientaziun en il spazi (4)	
NUS.8.5			
1			
	a	» san sa mover e s'orientar tenor instrucziun sin l'areal da scolina resp. da scola, sin la via da scola ed en la proxima vischinanza sco era descriver ils curs da vias prendidas. ■ areal da scolina e da scola, via da scola	
	b	» san ir sezs sin vias en ils conturns da l'abitaziun e da la scola, identifitgar, designar en quest connex lieus segirs e lieus malsegirs ed observar reglas da traffic.	FSP - Sanadad
	c	» san chattar - cun agid da meds d'orientaziun simpels (p.ex. skizzas, chartas da l'areal da scola, chartas da stgais, plan cun maletgs e pictograms) - lieus en la cuntrada sco era descriver direcziuns e coordinatas d'objects en l'agen quartier da domicil resp. a l'agen lieu da domicil.	MS.1.A.1.3c
	d	» san represchentar situaziuns traidimensiunalas (p.ex. atgna stanza, stanza da scola, piazza da gieu) cun atgnas skizzas e plans e declerar talas ad auters.	
2	e	» san chattar cun agid da chartas elements traidimensiunals famigliars en ils conturns, resp. objects da la cuntrada en chartas, e leger ed applitgar en quest connex furmas da preschentaziun (p.ex. indicaziuns da la scala e da la direcziun, signaturas specificas).	
	f	» san represchentar a moda proporziunala ed adattada e declerar en chartas simplas e sin models situaziuns traidimensiunalas da l'ambient natiral e construi.	MA.2.C.4.f
	g	» san esser independentamain en gir cun il velo e cun il traffic public en la regiun da domicil e guardar en quest connex sin la segirezza en il traffic ed observar reglas.	FSP - Sanadad MS.5.1.1c
	h	» san s'orientar en il spazi cun agid da differents meds d'orientaziun (p.ex. plan local, chartas da cursas d'orientaziun, chartas topograficas, chartas da la rait da traffic da la regiun). » san chattar lieus specifics en la cuntrada sco era transponer sin chartas vias fatgas ed objects percepids.	MA.2.C.4.g MI - Retschertga e sustegn d'emprender MS.1.A.1.3e
	i	» san applitgar differents meds d'orientaziun en la cuntrada (p.ex. chartas, cumpass, GPS) e leger cun agid da legendas indicaziuns or da meds d'orientaziun e caracterisar situaziuns geograficas.	MI - Retschertga e sustegn d'emprender

NUS.9 | Chapir il temp, la durada e la midada - distinguer istorgia ed istorgias

<p>1. Las scolaras ed ils scolars san sa far e duvran correctamain concepziuns dal temp, chapir e duvran temp sco concept sco era applitgar il radi da temp.</p> <p><i>Temp e concept dal temp</i></p> <p>NUS.9.1 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments AS - Orientaziun temporala [3] MA.3.A.1	
1	a	» san applitgar correctamain noziuns dal temp (p.ex. damaun, oz, ier) e far serias e glistas temporalas. ☒ plets dal temp, dis da l'emna, mais	MA.3.A.2.a
	b	» san preschentar graphicamain il temp (p.ex. circol annual), designar puncts marcants dal decurs da l'onn e guardar sin l'ura. ☒ primavaira, stad, atun, enviern, ura	MA.3.A.1.b
	c	» san s'imaginar, realisar, ponderar successiuns d'acziuns sco era far experientschas quant ditg che insatge dura e stimar la durada.	
	d	» san differenziar structuradas dal di che restan e che varieschan e cumparegliar talas.	
	e	» san stimar, mesurar e preschentar graphicamain quant ditg che accziuns duran. ☒ radi da temp	
2	f	» san metter a lieu sin in radi da temp in svilup (p.ex. atgna famiglia) sur trais generaziuns.	
	g	» san metter a lieu sin in radi da temp epocas da l'istorgia. ☒ temp da crap, antica, temp medieval, temp modern	
	h	» san metter a lieu sin in radi da temp tscherts eveniments istorics u tschertas midadas (p.ex. invenziun da la scrittira, Patg federal 1291, furmaziun da la Republica da las Trais Lias, svilup da la Vuclina, battaglia a la Chalavaina, entrada dal Grischun en la Confederaziun svizra).	
<p>2. Las scolaras ed ils scolars san s'occupar da durada e midada tar sasezs sco era en l'agen mund da viver ed ambient.</p> <p><i>Durada e midada</i></p> <p>NUS.9.2 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
1	a	» san raquintar l'agen svilup sco uffant ed il svilup da lur famiglia sur trais generaziuns (p.ex. cun ina seria da fotografias).	
	b	» san cumparegliar chaussas veglias e modernas. Tge è restà? Tge è auter? (p.ex. iseglia, vestgadira, nutriment). ☒ pli baud/oz, vegl/modern	
	c	» san descriver tge ch'è restà il medem en l'agen svilup ed en l'atgna famiglia e tge ch'è sa midà.	
	d	» san cumparegliar maletgs istorics dals conturns cun la situaziun actuala. Tge è restà? Tge è auter? (p.ex. chasas, vias en ils agens conturns).	

		renviaments
2	e	» san cumparegliar il temp da pli baud cun il temp dad oz. Tge è restà il medem? Tge è sa midà? (p.ex. munds da viver d'uffants, abitar, far fiu en il temp da crap tempriv, relaziuns tranter las schlattainas). ≡ temp da crap tempriv
	f	» san descriver la midada da la cultura da l'uman en in'epoca da pli baud (p.ex. dal temp da crap tempriv al temp da crap tardiv, da l'antica al temp medieval). ≡ temp da crap tardiv
► Cumpetenza consecutiva: STS.5.1, STS.5.2, STS.5.3		

		renviaments	
3. Las scolaras ed ils scolars san chapir co che l'istorgia vegn reconstruida or dal passà.		AS - Orientaziun temporal (3) AS - Fantasia e creativid (6)	
<i>Istorgia sco reconstrucziun dal passà</i> NUS.9.3 Las scolaras ed ils scolars ...			
1	a	» san chapir il princip d'istorgias e lur structura tipica (p.ex. in'istorgia ha in cumenzament, ina part centrala ed ina fin; ella consista d'ina acciun cun differentas persunas). ≡ structura d'in'istorgia	
	b	» san sviluppar visiuns sin basa da ruinas u edifizis, co ch'els han vesì or en temps passads (p.ex. chastels, cuvels, chasas veglias). ≡ ruina	
	c	» san sviluppar visiuns sin basa da chats e d'objects vegls (p.ex. objects en museums, dissegns sin grip, exchavaziuns, objects d'exchavaziun da Crestaulta Lumbrein, Cresta Cazas, Mutta a Falera, chastè da Mesauc) da la vita d'ina societad da pli baud (p.ex. temp da crap, temp roman, temp medieval tardiv). ≡ exchavaziun, object chattà	
	d	» san sa far in maletg d'ina cultura passada (p.ex. China, Egipta antica, Imperi roman) or d'istorgias, raquints, maletgs.	MI.1.2.c
2	e	» san s'elavurar or da texts da diever, chartas, funtaunas in maletg differenzià d'in'epoca istorica. ≡ text da diever, charta, funtauna	MI.1.2.e
	f	» san chapir ch'in eveniment istoric po vegnir raquintà a differentas modas e manieras (p.ex. conquista da la Vuclina, battaglia a la Chalavaina, persecuziun da strias, conquista da l'America).	
	g	» san chapir che las differentas modas da vesair nà dal passà stattan en connex cun interess actuals (p.ex. Veglia Confederaziun).	

4. Las scolaras ed ils scolars san far la differenza tranter istorgia ed istorgias.		renviaments
<i>Istorgia ed istorgias</i>		
NUS.9.4 Las scolaras ed ils scolars ...		
1	a » san differenziar ina da l'autra istorgias fictivas ed istorgias realas.	
	b » san identifitgar ils intents d'istorgias e describer l'effect d'istorgias sin els sezs.	MI.1.2.b
2	c » san declerar sin basa da tge characteristics che istorgias fictivas sa differenzieschan d'istorgias realas. <small>≡ istorgias fictivas/realas.</small>	R.6.C.1.f
	d » san declerar l'intent da ditgas e da mitus (p.ex. ditga da Guglielm Tell, tradiziuns a bucca ed a scrit dal Grischun).	
	e » san - cun agid da criteris - differenziar ditgas e mitus da preschentaziuns istoricas (p.ex. ditgas da la Svizra).	
	f » san reflectar a moda critica davart il diever da ditgas e mitus en il temp preschent actual ed identifitgar lur utilisaziun en la discussiun politica.	
▶ Cumpetenzas consecutivas: STS.7.1, STS.7.2, STS.7.3		

NUS.10 | Cuminanza e societad - concepir la convivenza e s'engaschar

1. Las scolaras ed ils scolars san mussar interess per auters e gidar a concepir la cuminanza.

renviaments
FSP - Politica, democrazia e dretgs umans
AS - Independenza ed agir social (9)

Cuminanza e conflicts

NUS.10.1

Las scolaras ed ils scolars ...

1

a » san describer experientschas dal viver ensemen cun auters e formular pussaivladads per ina convivenza gartegiada (p.ex. prender resguard, festegiar ensemen).

b » san formular tenor instrucziun en conflicts agens basegns e sensaziuns e percepir quels dad auters. **E**reglas da discours, mobing

c » san far propostas per schliar conflicts a moda gista e sa tegnair vi da cunvegnas. **E**reglas da classa, contract

2

d » san proponer e realisar en la classa activitads che promovon la cuminanza sco era surpigliar cunresponsabladad per il bainesser da tuts (p.ex. urden en la stanza da scola, ir enturn in cun l'auter cun respect).

e » emprendan da schliar conflicts a moda correcta e gista e san applitgar differentas strategias (p.ex. mediaziun, votaziun, consens).

f » san sa metter en la situaziun d'auters umans e respectar lur sentiments, basegns e dretgs e s'engaschar per els (p.ex. en cas da dispita, mobing).

► Cumpetenzas consecutiva: ERC.5.4, ERC.5.6

2. Las scolaras ed ils scolars san tgirar amicizias e relaziuns e reflectar davart talas.

renviaments
AS - Lingua e comunicaziun (8)
AS - Independenza ed agir social (9)

Amicizia

NUS.10.2

Las scolaras ed ils scolars ...

1

a » san raquintar d'amicizia ed exprimer amicizia cun plects, cun segns sco era cun agir.

b » san describer caracteristicas d'amicizia (p.ex. affecziun, interess cuminaivels) e reflectar davart atgnas aspectativas.

2

c » san arranschar amicizia era en situaziuns da conflict ed en cas d'interess cuncontracurrents (p.ex. sa reconciliar, resguardar differentes interess).

d » san describer qualitats d'amicizia e d'amur (p.ex. affecziun, confidenza, egualitad dals dretgs).

e » s'occupan dal connex d'amicizia, amur e sexualitad.

► Cumpetenzas consecutivas: ERC.5.3

<p>3. Las scolaras ed ils scolars san chapir funcziuns fundamentalas d'instituziuns publicas.</p> <p><i>Instituziuns publicas</i></p> <p>NUS.10.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments
1	a	» san dir ils numns d'incumbensas (p.ex. uffizis en classa) ed ordinar quels a la funcziun correspondent.
	b	» san numnar e differenziar uffizis e funcziuns en la vischnanca (p.ex. polizist/-a, pompier/-a, selvicultur/-a, cusseglier/-a communal/-a).
	c	» san numnar instituziuns ed indrizs publics en la vischnanca e chapir lur funcziun (p.ex. ospital, scola, pompieri, dismessa da rument, dretgira).
2	d	» san descriver la differenza tranter la sfera privata e publica (p.ex. differenza tranter reglas en famiglia e leschas sco in scumond da traffic). \equiv sfera publica e privata
	e	» san identifitgar posts responsabels per dumondas e giavischs (p.ex. la persuna d'instrucziun, il mainascola, il pedel/la pedella da la scola, l'autorità communal).
	f	» san attribuir incumbensas specificas d'ina vischnanca als ressorts d'ina vischnanca e declarar co ch'els sa cunfan in cun l'auter (p.ex. rumida da la naiv, providiment d'aua). \equiv ressort, vischnanca
	g	» san declarar a maun d'in exempel la cooperaziun da differents secturs parzials dal stadi (p.ex. polizia e dretgira).
<p>► Cumpetenzas consecutivas: STS.8.1</p>		

<p>4. Las scolaras ed ils scolars san chapir la relaziun da pussanza e dretg en il temp preschent ed en il temp passà.</p> <p><i>Pussanza e dretg</i></p> <p>NUS.10.4 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments FSP - Politica, democrazia e dretgs umans AS - Independenza ed agir social (9)
1	a	» san chapir ils tratgs essenzials dal princip da la procedura da decisiun e l'applitgar en classa (p.ex. bistgetta u sort, unanimitad, autoritad, delegaziun, mediaziun). \equiv maioritad, arbiter
	b	» san decider cun responsabladad davart auters (p.ex. esser schef/-fa) e sa tegnair vi da directives en il team.
	c	» san identifitgar a maun da situaziuns exemplaricas (p.ex. or da l'istorgia, da paraulas, dal mintgadi), tgi che exequescha pussanza e co ch'i po vegnir fatg frunt a l'abus da pussanza. \equiv pussanza
	d	» san metter sancziuns en in connex cun reglas ch'èn stadas enconuschentas ordavant. \equiv princip: il chasti per in surpassament duai esser enconuschent ordavant
2	e	» san reflectar davart l'adequatezza da sancziuns en cas da surpassaments da reglas. \equiv princip da l'adequatezza

		renviaments
	f	» san declarar la repartiziun da pussanza a maun d'in exempel istoric (p.ex. Egipta antica, Imperi roman, constituiziun da la mastergnanza) e differenziar models da pussanza. monarchia, democrazia
	g	» san identifitgar la via d'ina societad da dretg da famiglia ad in dretg territorial cun emprims concepts d'in stadi da dretg (p.ex. Confederaziun da la Svizra centrala). Patg federal 1291
	h	» san mussar a maun d'in exempel co che structurass statalas sa sviluppan (p.ex. Patg federal dal 1524, fusiuns da vischnancas). Confederaziun svizra dal 13. fin 15. tschientaner
	i	» san identifitgar a maun d'in exempel l'entretschament d'economia, politica e dretg (p.ex. Veglia Confederaziun e pass sur las Alps).
▶ Cumpetenzas consecutivas: STS.5.1, STS.8.1, STS.8.2, STS.8.3		

5. Las scolaras ed ils scolars san formular agens giavischs sco era identifitgar process politics.		renviaments FSP - Politica, democrazia e dretgs umans AS - Independenza ed agir social (9)	
<i>Cumpetenzas d'agir politics</i> NUS.10.5 Las scolaras ed ils scolars ...			
	1	a	» san s'engaschar per ils agens interess e percepir las pussaivladads per ina cundecisiun activa (p.ex. en il rudè da la damaun, en il cussegl da classa).
		b	» san s'engaschar substitutivamain per ils interess d'auters (p.ex. en il cussegl da scolars). princip da la delegaziun
	2	c	» san declarar process politics a maun d'in exempel actual.
		d	» san percepir a maun d'in process politic dals contorns las fasas e las pussaivladads da cooperar. definiziun d'in problem, furmaziun d'opiniun, tschertga d'ina soluziun, decisiun, valitaziun
		e	» san numnar dretgs ed obligaziuns d'individis en nosa societad. obligaziun d'ir a scola, dretgs d'uffants
▶ Cumpetenzas consecutivas: ERC.5.6, STS.3.3, STS.8.1, STS.8.2			

NUS.11 | Explorar e reflectar davart experientschas fundamentalas, valurs e normas

1. Las scolaras ed ils scolars san descriver e reflectar davart experientschas fundamentalas umanas.		renviaments	
<i>Experientschas fundamentalas umanas</i> Las scolaras ed ils scolars ...			
NUS.11.1			
1	a	» san scuvrir experientschas fundamentalas umanas en istorgias e rapports (p.ex. reussida, disditga, tema, segirezza), han l'ocasiun da rapportar davart experientschas cumparegliablas e da far dumondas en chaussa.	
	2	b	» san descriver co che umans van enturn cun experientschas fundamentalas umanas e prendan part a talas. (p.ex. success, sconfitta, malsogna, naschientscha, mort, cumià).
		c	» san descriver a maun d'exempels co che religiuns transfurman experientschas fundamentalas umanas en rituals (p.ex. ir enturn cun naschientscha, adolescenza e mort).
	d	» san tractar e cumparegliar experientschas fundamentalas umanas or da differentas perspectivas (p.ex. differentas culturas, generaziuns, schlattaina).	FSP - Schlattainas ed egualitad FSP - Identitads culturalas e communicaziun interculturala
► Cumpetenzas consecutivas: ERC.1.1			

2. Las scolaras ed ils scolars san tschentar dumondas filosoficas e reflectar davart talas.		renviaments AS - Emprender e reflexiun [7]
<i>Filosofar</i> Las scolaras ed ils scolars ...		
NUS.11.2		
1	a	» emprendan ad exprimer interess, mirvegla, smirvegl e surpraisa en connex cun chaussas passentadas e raquintadas, s'expriman en chaussa e fan dumondas.
	b	» tschentan dumondas che na pon betg vegnir respundidas definitivamain e reflecteschan davart talas e sa barattan (p.ex. Tge è Fortuna? Pertge essan nus differents?).
2	c	» tschertgan differentas perspectivas areguard dumondas filosoficas e sa furman in'atgna opiniun.
► Cumpetenzas consecutivas: ERC.1.2		

<p>3. Las scolaras ed ils scolaras san declarar, examinar e represchentar valurs e normas.</p> <p><i>Valurs e normas</i></p> <p>NUS.11.3 Las scolaras ed ils scolaras ...</p>		renviaments AS - Lingua e comunicaziun (8)	
1	a	<p>» san descriver tge ch'è prezius ed impurtant per els e per umans da lur ambient. valurs materialas ed immaterialas</p> <p>» san differenziar en quest connex valurs materialas d'immaterialas (p.ex. possess, amicizia).</p>	
	b	<p>» san differenziar differentas normas e lur champs d'applicaziun e reflectar davart lur senn (p.ex. dar dal ti u dar dal Vus ad insatgi; differentas demananzas e reglas en scola, famiglia u temp liber, reglas da traffic).</p>	
2	c	<p>» san descriver, per tge che umans s'engaschan e ponderar, tge motivs e valurs che s'expriman en quai. giustia, charitad, solidaritad</p>	
	d	<p>» san enonuscher valurs en l'agen agir e descriver, co ch'els pon surpigliar responsabladad (p.ex. utilisaziun da resursas, contact interuman).</p>	
	e	<p>» san cumparegliar valurs e normas da differentas generaziuns (p.ex. obedientscha, impurtanza da baints materials, temp liber).</p>	
	f	<p>» san descriver, represchentar valurs ch'èn impurtantas per lur vita e las cumparegliar cun valurs dad auters.</p>	
<p>► Cumpetenzas consecutivas: ERC.2.1</p>			
<p>4. Las scolaras ed ils scolaras san metter en dumonda e giuditgar eticamain situaziuns ed acziuns e represchentar a moda fundada puntgs da vista.</p> <p><i>Furmaziun etica da l'opiniun</i></p> <p>NUS.11.4 Las scolaras ed ils scolaras ...</p>		renviaments	
1	a	<p>» san percepir e numnar en istorgias e situaziuns dal mintgadi muments gists e malgists.</p> <p>» san discurre a maun da questas istorgias e situaziuns dal mintgadi davart pass a dapli giustia.</p>	
	b	<p>» san descriver e discutir situaziuns dal mund da viver ch'èn eticamain problematicas (p.ex. malgistadad, violenza).</p>	
2	c	<p>» san s'occupar d'infurmaziuns davart situaziuns eticamain problematicas e ponderar pussaivladads per megliar la situaziun (p.ex. guerra, explotaziun, sexism, progress).</p>	
	d	<p>» san tractar situaziuns eticamain problematicas or da differentas perspectivs e formular in puntg da vista.</p>	
<p>► Cumpetenzas consecutivas: ERC.2.2</p>			

NUS.12 | Scuntrar religiuns e vistas dal mund

1. Las scolaras ed ils scolars san percepir fastizs religios en lur conturns ed en il mintgadi e s'occupar da tals.		renviaments
<i>Fastizs religios</i>		
NUS.12.1 Las scolaras ed ils scolars ...		
1	a	» san scuvrir en ils conturns fastizs da la vita religiosa e numnar tals (p.ex. baselgia, maletgs, nums). baselgias, statuas, inscripziuns sin chasas, simbols
	b	» san identifitgar en maletgs figuras e motivs religios e descriver tals (p.ex. samaritan misericordaivel, arca da Noa, vita da Jesus). figuras e motivs religios
2	c	» san scuvrir en ils conturns ed en las medias fastizs religios, s'occupar d'infurmaziuns en chaussa e represchentar quellas (lieu da cult megalitic a Falera, craps-scalutta, baselgia s. Martin a Ziràn, claustras a Cazas, Mustér, Glion, Puschlav e Mústair, chapella da Peter Zumthor a Sogn Benedetg, Stiva da morts da Gion A. Caminada a Vrin). MI.1.3.e
	d	» san identifitgar en la lingua motivs religios (p.ex. expressiuns, locuziuns) e chattar or lur senn e lur impurtanza.
▶ Cumpetenzas consecutivas: ERC.3.1, ERC.3.2		
2. Las scolaras ed ils scolars san explitgar cuntegn, furma linguistica e diever da texts religios.		renviaments AS - Lingua e comunicaziun (8)
<i>Texts, tesas e ductrinas</i>		
NUS.12.2 Las scolaras ed ils scolars ...		
1	a	» san raquintar cun agens pleds istorgias enconuschentas or da la Bibla e da differentas religiuns.
	b	» san raquintar istorgias da la vita da figuras impurtantas da differentas religiuns. Moses, Jesus, Mohammed, Buda
2	c	» san explitgar, co che texts e scrittiras religiosas vegnan duvradas tradiziunalmain. Bibla, tora, Coran, canon da pali, vedas; uraziun, pregia u messa, festa; raquintar, referir, calligrafar, memorisar
	d	» san identifitgar en texts da differentas religiuns ideas religiosas (p.ex. ideas da l'auter mund, cumandaments, miraculs, figuras).
	e	» san identifitgar furmas linguisticas religiosas e differenziar quellas da preschentaziuns istoricas e d'enconuschientschas da las scienzas natiralas. mitus da la creaziun dal mund, legendsas, sumeglias
▶ Cumpetenzas consecutivas: ERC.4.1		

3. Las scolaras ed ils scolars san descriver pratica religiusa en il context profan da viver.		renviaments
<i>Rituals ed isanzas</i>		
NUS.12.3 Las scolaras ed ils scolars ...		
1	a	» san identifitgar rituals dal decurs dal di (p.ex. rituals a maisa, rituals da buna notg, prender cumià, uraziun).
	b	» san s'occupar da caracteristicas da rituals e discurren da lur effect (p.ex. repetiziun, tsherta acziun/tsherts segns, objects duvrads).
2	c	» san descriver a maun d'edifizis rituals, usits ed isanzas en religiuns. baselgia, moschea, sinagoga, tempel; uraziun, pregia u messa, benedicziun
	d	» san s'occupar da savida fundada davart usits ed isanzas (p.ex. far curaisma, vestgadira, trair schibettas a Vaz sut ed a Danis, ir ad acla a Cuira, dar troccas en Surselva, Chalandamarz, Cagorda en la Mesolcina) e tsherts rituals dal curs da la vita (p.ex. rituals da naschienscha, nozzas, funeral u sepultura) ed attribuziun quella a las religiuns respectivass.
	e	» san cumparegliar in cun l'auter usits ed isanzas sco era rituals da las religiuns e descriver differenzas en la pratica (p.ex. differenzas regiunalas e confessiunalas).
▶ Cumpetenzas consecutivas: ERC.4.2		

4. Las scolaras ed ils scolars san caracterisar tradiziuns da festas.		renviaments
<i>Tradiziuns da festas</i>		
NUS.12.4 Las scolaras ed ils scolars ...		
1	a	» san raquintar da festas en famiglia u en ils conturns (p.ex. anniversari, Nadal, chantar da Bumaun) e numnar caracteristicas (p.ex. preparativas, rollas, rituals, objects).
	b	» san descriver in pèr festas da differentas religiuns, reflectar davart la funcziun da festas (p.ex. cuminanza, regurdientscha, daletg) e percorscher elements cumparegliabels (p.ex. spaisas, decoraziun, regals, visitas, istorgias).
2	c	» san - a maun da lur usits e raquints - declerar las festas principalas da l'onn ecclesiastic cristian, isanzas e temps da festa da differentas religiuns e cumparegliar quellas ina cun l'autra. Nadal, Pasca, tschaiver, Pessach, Ramadan, Holi, Divali
	d	» san descriver occurrenzas commemorativas secularas ed explitgar lur significaziun (p.ex. Festa naziunala, Di da la lavur, Di dals dretgs umans, festas regiunalas).

<p>5. Las scolaras ed ils scolars san s'orientar en la diversidad da tradiziuns e d'ideologias religiusas ed inscuntrar cun respect differentas persvasiuns.</p> <p><i>Diversidad ideologica e culturala</i></p> <p>NUS.12.5 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments FSP - Identitads culturalas e comunicaziun interculturala</p>	
1	a	» percepeschan ed identifitgeschan co che religiuns sa mussan en la vita d'umans e tge valur ch'ellas han per tals.	
	b	» san attribuir singuls elements (p.ex. festas, edifizis, objects) a la religiun correspondent.	
2	c	» san analizar, co che umans furman lur vita cun lur visiuns, persvasiuns ed expressiuns religiusas e secularas, ed als san inscuntrar cun respect.	
	d	» san numnar differentas religiuns e confessiuns e describer e differenziar a maun da caracteristicas elementaras (p.ex. festas, edifizis, objects, istorgias, tesas u ductrinas).	
	e	» san explitgar a maun d'exempels tratgs cuminaivels e relaziuns tranter giudaissem, cristianissem ed islam.	
<p>► Cumpetenzas consecutivas: ERC.4.4, ERC.4.5</p>			

Natira e tecnica (fisica, chemia, biologia)

NT.1

Chapir la natira e l'impurtanza da las ciencias natiralas e da la tecnica

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.5.3</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolaras san describer vias per s'acquistar enonuschientschas da las ciencias natiralas e reflectar davart lur impurtanza culturala.</p> <p><i>Fisica, chemia, biologia, tecnica: princips da las ciencias natiralas</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolaras ...</p>		<p>renviaments</p> <p>ERC.4.5</p>
3	<p>a » san describer, co che enonuschientschas da las ciencias natiralas vegnan acquistadas (p.ex. Tge è in'observaziun? Tge è ina dumonda da las ciencias natiralas? Tge è in'ipotesa? Tge è in experiment? Tge rolla giogan las cundiziuns da retschertga?). observaziuns da las ciencias natiralas</p> <p>» san differenziar enonuschientschas da las ciencias natiralas d'enonuschientschas betg da las ciencias natiralas e declerar a maun d'exempels (p.ex. chemia versus alchemia, astronomia versus astrologia). experimentar cun ciencias natiralas</p>	
○	<p>b » san s'occupar d'infurmaziuns davart personalitads specificas (p.ex. Galilei, le Verrier, Adams e Galle, Curie, Einstein, il team enturn Watson e Crick) e deducir da quellas, tge che scienziadas e scienziads fan resp. co ch'els arrivan a lur enonuschientschas.</p>	
	<p>c » san metter ensemen tenor instrucziun infurmaziuns davart in'enonuschientscha da las ciencias natiralas sco era chapir e communitgar, co che questa enonuschientscha ha midà nossa concepziun dal mund (p.ex. revoluziun copernicana, scuverta dal liquid dal magun, lescha da gravitaziun, experiment da derasaziun da Rutherford, teoria dals atoms, scuverta da l'energia nucleara, penicillin, scuverta dals gens, teoria dal schlop primar).</p>	
	<p>d » san generalisar, co che l'acquist d'enonuschientschas da las ciencias natiralas capita, a tge princips ch'el è sutta mess e confruntar quel cun l'acquist d'enonuschientschas betg da las ciencias natiralas. princips da las ciencias natiralas: il mund è da princip chapibel, soluziuns ston esser simplas, las tesas ston esser objectivas e reproduciblas, ellas èn stabilas, ma tuttina provisioricas, las enonuschientschas han cunfins</p>	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.5.1</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san duvrar apparats technics dal mintgadi e declerar, co ch'els funcziunan.</p> <p><i>Tecnica: tecnica en il mintgadi</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>ERC.4.5</p>	
NT.1.2			
3	a	<p>» san chapir il funcziunament d'apparats technics simpels e construir sezs componentas (p.ex. maschina da furar a maun, ballun ad aria chauda). apparats technics simpels: funcziunament</p> <p>» san chattar sbagls simpels tar apparats che na funcziunan betg e descriver precisamain la funcziun fallada u mancanta (p.ex. lampa defecta, segiranza, tatgar correctamain il cabel). tschertga da sbagls simpels</p>	ATT.3.B.4.c
	b	<p>» san empruvar or las pussaivladads d'applitgar apparats technics sut differentas cundiziuns generalas resp. influenzas (p.ex. fricziun pli gronda, temperatura pli bassa). proceduras da test</p> <p>» san far tests cun apparats technics, als metter en dumonda e proponer meglieraziuns (p.ex. sumbriva e grad da pendenza tar cellas solaras).</p>	ATT.2.A.3.c ATT.3.B.4.c
	c	» san identifitgar, cumparegliar e preschentar princips da basa d'apparats dal mintgadi (p.ex. apparats che produceschan chalur, pompa a chalur, lampas, transmissiun tar il velo, tiracucuns, ascensur da personas, interruptur automatic dal circuit electric, autpledader, dioda glischanta, cellas solaras).	
	d	» san chapir il funcziunament fundamental da tecnologias actualas sin basa da texts da diever e skizzar pussaivladads d'applicaziun futuras sut differentas cundiziuns generalas (p.ex. geotermia, tecnologias d'infurmaziun e da comunicaziun, telefonins en cellas da func, GPS, monitur plat, endoscop, platina d'inducziun).	
<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.5.3</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san discutir la durabilitad d'applicaziuns scientific-naturalas-technicas.</p> <p><i>Fisica, chemia, biologia, tecnica: durabilitad d'applicaziuns</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Ambient natiral e resursas</p>	
NT.1.3			
3			
	a	» san s'infurmar tenor instrucziun davart l'impurtanza d'applicaziuns scientific-naturalas-technicas per l'uman, particularmain en ils secturs sanadad, segirezza ed etica (p.ex. tecnica genetica, substanzas nano, procedura per tegnair en salv il latg, antibioticums).	FSP - Economia e consum FSP - Sanadad ATT.3.B.2.c ATT.3.B.3.c
	b	» san s'infurmar tenor instrucziun davart la durabilitad d'applicaziuns scientific-naturalas-technicas sco era discutir schanzas e ristgas (p.ex. motors termics, energia nucleara, produczion da fertilisaders, computer).	FSP - Economia e consum ATT.3.B.2.c ATT.3.B.3.c
c	» san retschertgar sezs, ponderar e preschentar infurmaziuns objectivas davart tematicas scientific-naturalas-technicas (p.ex. consequenzas d'ina mancanza da materias primas).	FSP - Economia e consum MI - Produczion e preschentaziun MI - Retschertga e sustegn d'emprender ATT.3.B.2.c ATT.3.B.3.c	

NT.2 | Analisar e producir materias

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.3.3</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san analisar, descriver e classifitgar substanzas.</p> <p><i>Chemia, fisica: caracteristicas da substanzas</i></p> <p>NT.2.1 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
3	1a	» san eruir tenor instrucziun caracteristicas da substanzas, applitgar proceduras ed apparats da mesiraziun ch'èn adattads per quai. ☒ temperatura da luada e da buglida, densidad, solvabilitad, valur pH, combustibilitad; apparats da mesiraziun	
	1b	» san cumparegliar resultats d'experiments e discutir la precisiun da la mesiraziun. ☒ proceduras da mesiraziun, precisiun da la mesiraziun	
	1c	» san planisar, realisar ed evaluar sezs experiments per differenziar u per gruppar substanzas.	
<p><i>Chemia, fisica: model da particlas</i></p> <p>NT.2.1 Las scolaras ed ils scolars ...</p>			
3	2a	» san declarar e demonstrar stadis d'agregaziun e midadas dal stadi cun agid dal model da particlas. ☒ stadis d'agregaziun, midadas dal stadi; model da particlas: energia, attracziun, distanzas ed urden da las particlas	
	2b	» san mussar las limitas dal model da particlas tar tschertas caracteristicas da substanzas, process da soluziun e maschaidas da substanzas e descriver tge avantatgs che l'ulteriur svilup dal model da chargia u dal model da magnetissem elementar han. ☒ model da chargia: caracteristicas electrostaticas, conductivitat electrica; model da magnet elementar: magnetissem, magnetisabladad	
	2c	» san mussar differenzas tranter model e realitad.	
<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.3.4</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san separar sistematicamain substanzas sin basa da lur caracteristicas.</p> <p><i>Chemia, tecnica: proceduras da separaziun</i></p> <p>NT.2.2 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
3	a	» san nominar substanzas sin basa da lur cumposiziun ed ordinar tenor princips specifics da las ciencias natiralas. ☒ substanza pura/maschaida, geners da maschaidas, metal/nunmetal, element/cumposiziun	
	b	» san separar tenor instrucziun maschaidas simplas cun metodos prescrittas e descriver il process a moda specificamain correcta. ☒ extracziun, cromatografia, destillaziun	
	c	» san identifitgar proceduras da separaziun en il mintgadi e tar products dal mintgadi (p.ex. far té u café, far laschiva, serenera, zavrader d'iel, zavrader magnetic).	

NT.3 | Perscrutar reacziuns chemicas

◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.3.4

1. Las scolaras ed ils scolars san analisar e descriver midadas da substanzas.

renviaments

Chemia: reacziuns chemicas

NT.3.1

Las scolaras ed ils scolars ...

3	1a	» san observar prescripziuns da segirezza e reglas davart il tractament da chemicalias e d'apparats. certificat da laboratori: infurmaziuns da privel e da segirezza tenor il sistem global da classificaziun e da designaziun per chemicalias GHS	
	1b	» san observar, analisar ed identifitgar sco midada materiala ed energetica e descriver cun la lingua tecnica tschertas midadas da substanzas (p.ex. flommas da chandailas e da brischaders, combustiun, enquagliada d'alv d'ov). reacziun chemica, schema da reacziun en plets	
	1c	» san far tenor instrucziun reacziuns cun oxigen, protocollar, far dumondas, formular supposiziuns e verifitgar quellas cun experiments. oxidis, corrusiun/protecziun cunter corrusiun	
	1d	» san supponer e verifitgar connexs e regularitads tar reacziuns chemicas (p.ex. influenza da la temperatura, mantegniment da la massa).	

Chemia, tecnica: reacziuns da cumprova

NT.3.1

Las scolaras ed ils scolars ...

3			
	2a	» san cumprovar chemicamain tenor instrucziun dioxid carbonic, oxigen, zutger, amet e proteins. reacziuns da cumprova	
	2b	» san cumprovar cun agid d'indicatur soluziuns neutralas, acidas u basicas (p.ex. suc da giabus cotschen, indicatur universal) sco era perscrutar effects d'acids e da basas. caracteristicas acids/basas, strivla pH, neutralisaziun » san far tenor instrucziun tschertas neutralisaziuns e descriver il resultat.	
	2c	» san - analisond substanzas dal mintgadi - tscherner proceduras da cumprova adattadas, las applitgar sezs (p.ex. bastunets da mesirar) ed observar en quest connex ils aspects necessaris da segirezza e da premura. valor pH, direzza da l'aua	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.3.4</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san ordinar e declerar midadas da substanzas.</p> <p><i>Chemia: sistem periodic e models</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
NT.3.2			
3	a	<p>» san chapir en l'istorgia dals origins dal sistem periodic dals elements SPE l'impurtanza da la descripziun e da la classificaziun sistematica. ≡ element metals, nunmetals, gas nobels</p> <p>» san prender infurmaziuns davart ils elements or dal sistem periodic.</p>	
	b	<p>» san mussar ina reacziun chemica a maun dal model da particlas. ≡ model sferic</p> <p>» san skizzar diagrams d'energia ed attribuir quels a reacziuns chemicas specificas. ≡ diagrams d'energia</p>	
	c	<p>» san chapir a maun da l'exempel da l'istorgia dal svilup dal model nuclear l'impurtanza dals cunfins da models. ≡ model da massa chargiada tenor Thompson, model nuclear tenor Rutherford</p> <p>» san represchentar atoms cun il model nuclear sco era numnar protons e neutrons sco elements constitutivs d'in atom. ≡ SPE: numer d'ordinaziun, massa atomara, gruppas principalas; isotop</p>	
	d	<p>» san mussar ils connexs tranter il model a paletschas ed il SPE model a paletschas ≡ model a paletschas</p> <p>» san declerar midadas da substanzas sco midadas en l'ordinaziun da particlas e sco midadas da cumposiziuns chemicas. ≡ valenza, concept donatur-acceptader tar reacziuns da redox, tips da cumposiziuns, regla dals gas nobels</p>	
	e	<p>» san attribuir la diversitad da las substanzas e lur caracteristicas a l'ordinaziun ed a la cumbinaziun da differents atoms. ≡ cumposiziuns ionicas, metallicas, molecularas; modificaziun</p> <p>» san declerar regularitads cun models (p.ex. mantegniment da la massa, sveltezza da reacziun).</p>	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.6.3</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san chapir substanzas sco resursas globalas ed ir enturn cun talas a moda persistente.</p> <p><i>Fisica, chemia, biologia, tecnica: ciclus da materias</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
NT.3.3		FSP - Ambient natural e resursas	
3	a	<p>» san rimnar infurmaziuns en medias specificas e preschentar cun furmas da preschentaziun adattadas ils pass da midada da la materia prima ad in product (p.ex. aua d'in flum - aua da baiver, sal da crap - sal da cuschinar, petroli criv - products da fracziun). ≡ materia prima e product</p>	MI - Producziun e preschentaziun
	b	<p>» san declerar e preschentar ciclus da materias. ≡ ciclus da materias primas, da carbon</p>	
	c	<p>» san mussar tge consequenzas localas e globalas che l'utilisaziun da materias primas ha per l'ambient e cumpilar e giuditgar pussaivladads per ir enturn a moda persistente cun resursas globalas. ≡ resursas globalas: aua, aria, carburants fossils, uran; finitad da las resursas</p> <p>» san valitar funtaunas d'infurmaziun e giuditgar, sche tscherts interess vegnan persequitads cun las infurmaziuns.</p>	MI.1.2.h

		renviaments
	<p>d</p> <ul style="list-style-type: none"> » san tschertgar sezs en medias infurmaziuns davart il recicladi da substanzas e reflectar davart l'agen cumportament da recicladi. ciclus da substanzas da valur, PET » san sviluppar ideas per reducir il rument, per meglierar il cumportament da recicladi sco era visiuns per ulteriurs ciclus da recicladi e giuditgar, quant probabla che la realisaziun da quellas è. 	MI - Retschertga e sustegn d'emprender

NT.4

Analisar e reflectar las transfurmaziuns da l'energia

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.3.2</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san analisar furmas e transfurmaziuns d'energia.</p> <p><i>Fisica, chemia, biologia: furmas d'energia e transfurmaziuns d'energia</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>STS.1.4</p>	
NT.4.1			
3	a	<p>» san describer proceduras, tar las qualas ina furma d'energia vegn transfurmada en in'otra furma d'energia (p.ex. combustiu d'in carburant, cellas solaras, utilisaziun dal nutriment en il corp, scarsolar da la muntogna giu, duvrar in furn, duvrar ina glisch dad LED, d'alogen u da spargn). ≡ furmas qualitativas d'energia: energia potenziala, chinetica, electrica, chemica e termica</p>	ATT.2.B.1.5f
	b	<p>» san preschentar schematicamain transfurmaziuns d'energia a chadaina sco era nominar furmas e midaders d'energia (p.ex. energia dal moviment - generatur sco midader d'energia - energia electrica - stgaurament sco midader d'energia - energia termica). ≡ transfurmaziuns d'energia a chadaina</p>	
	c	<p>» enconuschan la significaziun dals cunfins sistemics tar la descripziun da process da transfurmaziun d'energia.</p> <p>» san describer e declerar cun agid d'exempels il princip dal mantegniment d'energia.</p>	
	d	<p>» san chapir e describer l'energia transfurmada per unitad da temp sco prestaziun (p.ex. prestaziun mecanica cun ir d'ina stgala si sco energia potenziala gudagnada per unitad da temp, prestaziun electrica tar il buglir aua sco energia electrica duvrada per unitad da temp).</p> <p>» san identifitgar e describer la lavur sco ina da las unitads decisivas en il process da la transfurmaziun d'energia.</p>	
	e	<p>» san calcular en differentas situaziuns l'energia potenziala, chinetica ed electrica (p.ex. craps da differentes pais vegnan auzads sin differentes autezzas, apparats electricis vegnan laschads ir differentamain ditg).</p> <p>» san calcular ina prestaziun mecanica ed electrica.</p>	
	f	<p>» san identifitgar e describer transfurmaziuns d'energia sco talas en sistems vivents. ≡ fotosintesa, respiraziun da las cellas</p>	

	<p>◀ Competenzas precedentas: NUS.3.2</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san describer e ponderar las sfidas d'accumular, metter a disposiziun e transportar energia.</p> <p><i>Fisica (chemia, biologia): accumular, metter a disposiziun e transportar energia</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>	renviaments	
NT.4.2			
3	a	<p>» san describer differentas pussaivladads da l'isolaziun vi d'exempels dal mintgadi e cumparegliar mintgamai lur effect (p.ex. chanta da termos versus chanta da vaider, pullover da launa cun anzas grossas versus chamischa da mangola). ≡conduziun da chalur, radiazium da chalur, current da chalur; isolaziun</p>	
	b	<p>» san mussar cun agid d'exempels dal mintgadi ch'ina part da l'energia vegn quasi adina transformada en energia termica tar transformaziuns d'energia. ≡svalitaziun d'energia</p>	
	c	<p>» san numnar e describer differentas pussaivladads d'accumular e da metter a disposiziun energia electrica (p.ex. batteria, roda da schlantsch, dinamo, generaturs en ovras d'energia).</p>	ATT.2.B.1.5f
	d	<p>» san retschertgar differentas furmas per metter a disposiziun energia ed analisar quellas a moda cumparativa. ≡purtaders d'energia regenerabla e fossila</p> <p>» san cumparegliar e giuditgar il grad d'efficacitad da transformaders d'energia (p.ex. furmas d'energia betg utilisablas, inexistenza d'in perpetuum mobile).</p>	ATT.2.B.1.5f
	e	<p>» san sut tge cundiziuns generalas che energia po vegnir accumulada e transportada e san discutir ils avantatgs ed ils dischavantatgs respectivs.</p>	
	f	<p>» san applitgar en il mintgadi las enconuschientschas davart energia ed agir a moda reflectada cun ir enturn cun resursas d'energia.</p>	

NT.5 | Analisar fenomens mecanics ed electricis

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.3.1</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san analisar moviments ed effects da forzas.</p> <p><i>Fisica: moviments e forzas</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
NT.5.1			
3	a	» san identifitgar e represchentar en diagrams moviments regulars da corps.	
	b	» san perscrutar e descriver effects da forzas (p.ex. cullas da plastilin defurmadas suenter ch'ellas èn crudadas giu, impurtanza da la tschinta tar l'ir cun auto, midada da la lingia da sgol d'ina balla sut l'influenza da forza). punct d'attatga, direcziun e summa d'ina forza; defurmaziun, midadas dal moviment e da la posiziun entras influenza da forza	
	c	» san mussar a moda experimentala en diagrams che la forza dal pais è proporziunala a la massa. ir enturn cun in mesirader da la forza	
	d	» san categorisar e represchentar forzas. diagram da forzas » san mussar cun experiments che las forzas duvradas vegnan reducidas tar maschinas simplas (p.ex. levagl, plaun inclinà, schirella, rodam da chadaina/rodas dentadas).	
	e	» san motivar che las forzas duvradas pon vegnir reducidas tar maschinas simplas, ma ch'il traject duvrà, per lung dal qual las forzas han lur effect, daventa pli lung (p.ex. levagl, plaun inclinà, schirella). regla dad aur da la mecanica	
	f	» san identifitgar e represchentar en diagrams moviments accelerads da corps.	
<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.5.2</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san chapir ed applitgar las basas da l'electricia.</p> <p><i>Fisica: basas da l'electricia</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
NT.5.2			
3	a	» san declarar e mussar cun experiments simpels ch'il current electric ha differents effects (p.ex. effect sco glisch, sco chalur, magnetic e chemic).	ATT.2.B.1.5e
	b	» san perscrutar midadas en circuits electricis cun agid d'instruments da mesiraziun adattads e formular reglas simplas (p.ex. dapli/main lampinas, circuit da seria/parallel).	
	c	» san metter en relaziun ina cun l'autra las grondezzas decisivas d'in circuit electric simpel e deducir regularitads a moda experimentala. intensitad dal current, tensiun, resistenza, lescha dad Ohm	
	d	» san metter en relaziun ina cun l'autra las grondezzas decisivas d'in circuit electric, deducir regularitads a moda experimentala sco era far protocols correspondentes dals experiments. regla da nuf e dad anza	
	e	» san descriver las modas da funcziun da motors electricis e da generaturs.	ATT.2.B.1.5d ATT.2.B.1.5f

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.5.2</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san perscrutar ed analizar distribuziuns electricas ed electronicas.</p> <p><i>Fisica, tecnica: distribuziuns electricas ed electronicas</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
NT.5.3			
3			
	a	<p>» san montar clavellas, diodas e resistenzas reglablas adequatamain en in circuit electric e descriver il princip da la moda da funcziun (p.ex. bindel da bimetal, contact reed, relais, dioda traglischanta, resistenza dependenta da la glisch [LDR], resistenza da conductur chaud u froid). ≡ schema dals girs, preresistenza, direcziun averta e bloccada, sensurs</p>	ATT.2.B.1.5e
	b	<p>» san analizar simpels problems d'applicaziun e skizzar in circuit correspondent (p.ex. termocontact en il favugn u detectur da fim).</p>	ATT.2.B.1.5e
	c	<p>» san retschertgar il svilup da la tecnologia da semiconducturs e discutir l'impurtanza per la societad.</p>	
	d	<p>» san construir ed analizar circuits da transistor (p.ex. indriz d'alarm u sensur d'umiditad). ≡ clavella, amplifitgader, circuit da controlla, circuit da current da lavur</p> <p>» san descriver il princip da la moda da funcziun da semiconducturs. ≡ conducturs n e p, dotaziun</p>	ATT.2.B.1.5e

NT.6 | Perscrutar senns e signals

		◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.4.1	renviaments
		1. Las scolaras ed ils scolars san describer, analizar e giuditgar stimulaziuns sensualas e lur elavuraziun.	
		<i>Biologia: organs sensuals e transmissiun da la stimulaziun</i>	
NT.6.1		Las scolaras ed ils scolars ...	
3	a	» san metter la construcziun e la diversitad dals organs sensitivs en relaziun cun la moda da viver da tscherts animals (p.ex. different posiziunament dals egls tar animals da fugia e d'animals da rapina, lingua sensitiva laterala dals peschs).	
	b	» san observar, describer e documentar, co ch'ina tscherta stimulaziun provochescha ina reacziun correspudenta (p.ex. vusch ed odur dal corp chaschunan in'affecziun u in'aversiun).	
	c	» san metter stimulaziun e reacziun en la cumbinaziun da l'organ sensitiv, gnerva, tscharvè e musculs resp. glondas. reflex, reacziun instinctiva, reacziun conscienta	
	d	» san cumprovar a maun d'experiments simpels che mintga uman resp. mintga creatura vesa il mund en autra moda (p.ex. percepir differentamain colurs durant il far notg, sentir differentamain gusts sin la lieunga). percepciun intersubjectiva dal mund	
		◀ Cumpetenza precedentas: NUS.4.2, NUS.4.3	renviaments
		2. Las scolaras ed ils scolars san analizar l'udir ed il vesair.	
		<i>Biologia, fisica: acustica ed udir, optica e vesair</i>	
NT.6.2		Las scolaras ed ils scolars ...	
3	a	» san describer la derasaziun dal sun sco cumprimaziun cuntinuanta da l'aria e declerar cun agid da models correspudents (p.ex. plima-spirala gronda, magnets).	
	b	» san metter en relaziun donns da l'udida pussaivels cun different effects da suns (p.ex. stgarp da la pel dal schumber entras in ferm schlop, largias en il sector da l'udir pervia d'ina sonorizaziun permanenta) e deducir da quai in cumportament respectiv.	FSP - Sanadad
	c	» san describer co ch'in ureglia umana funcziuna (p.ex. udir stereo, amplificaziun dal sun, elavuraziun da las frequenzas, tadlar/betg tadlar). » san describer co ch'in egl uman funcziuna (p.ex. vesair stereo, vesair colurs, accomodar).	
	d	» san describer disturbis da la vesida e lur correcturas (p.ex. miopia [curta vesida], iperopia [lunga vesida] e presbiopia [lunga vesida en la vegliadetgna]).	

	◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.4.3	renviaments
	3. Las scolaras ed ils scolars san perscrutar fenomens optics.	
	<i>Fisica: optica</i>	
NT.6.3	Las scolaras ed ils scolars ...	
3 ○	a » san eruir las caracteristicas da lentas opticas convexas e concavas a moda experimentalata e far protocols correspondents dals experiments. \equiv focus	
	b » san declerar cun agid dal model dal radi da glisch resp. dal fasch da glisch co che maletgs reflectads e maletgs cun lentas opticas vegnan creads. » san mussar la construcziun d'apparats optics e numnar las parts las pli impurtantas (p.ex. telescop, microscop, apparat da fotografar).	
	c » san determinar a maun d'in experiment las relaziuns per ina reflexiun totala e far in protocol da l'experiment.	
	d » san declerar il fenomen da l'auzament optic cun agid dal model dal curs dals radis.	
	e » san declerar cun agid dal model dal curs dals radis co ch'il maletg resulta en/cun apparats optics (p.ex. telescop, microscop, apparat da fotografar).	

NT.7 | Chapir funcziuns dal corp

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.1.4</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san declerar aspects da l'anatomia e da la fisiologia dal corp.</p> <p><i>Biologia (chemia, fisica): anatomia e fisiologia</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
NT.7.1			
3	a	» san duvrar lur agen corp sco era models da funcziun e da structura per analizar la cumbinaziun da la structura e da la funcziun da l'apparat motoric (p.ex. biomecanica dals lieus, nua ch'ils muscels èn fixadas vi da l'oss). ≡ biomecanica: structura e funcziun da l'apparat motoric	
	b	» san analizar cun agid d'ina schelta da medias, models u objects reals la cumbinaziun da la structura e da la funcziun d'in organ intern (p.ex. fisiologia da las alveolas dal pulmun). ≡ fisiologia: structura e funcziun d'organs interns	
	c	» san deducir regularitads da la chapientscha elavurada exemplaricamain da la fisiologia ed anatomia e declerar quellas (p.ex. agonist - antagonist, oss tubular - oss plat; resorptziun dovra ina gronda surfatscha). ≡ regularitads anatomicas e fisiologicas	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.1.4</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san analizar process metabolic e surpigliar responsabladad per l'agen corp.</p> <p><i>Biologia (chemia, fisica): process metabolic</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments ELT.4.3	
NT.7.2			
3	a	» san identifitgar ils organs sco componentas d'in sistem che cumpiglia ils quatter metabolissemes centrals ch'èn numnadamain prender si, transportar, transfurmar e dar giu. ≡ prender si/absorbar: pulmun, organs digestivs; transportar: sang, circulaziun dal sang, cor; transfurmar: gnirom, tessi da grass, oss, muscels, tscharvè; dar giu/resorbar: gnirunchel, pulmun, organs digestivs, pel	
	b	» san declerar fenomens da l'agen corp cun process metabolic (p.ex. differentas coluraziuns melnas da l'urin, coma da digestiun). ≡ acziun e reacziun tar process metabolic	
	c	» san duvrar resultats da retschertgas experimentalas (p.ex. cumprovas da substanzas nutritivas en mangiativas, digestiun en il vaider da reagenza) per giuditgar ils basegns da l'agen corp e d'agir correspondentamain. ≡ experiments cun mangiativas, nutriment, moviment, sien	FSP - Sanadad

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.1.5</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars han - correspondentamain a lur vegliadetgna - ina savida da basa davart la reproducziun dals umans, malsognas transmissiblas sexualmain e pussaivladads da prevegnir ad ina concepziun.</p> <p><i>Biologia: reproducziun dals umans</i></p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Schlattainas ed egualitad ERC.5.3</p>
<p>NT.7.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		

3	a	» enconuschan la moda co che differents meds e differentas metodos funcziunan e vegnan applitgads per evitar ina concepziun e san cumparegliar lur ristgas ed effects secundars. reproducziun, cuntracepziun	
	b	» san che tuttas duas schlattainas èn responsablas per la concepziun e per la cuntracepziun.	
	c	» enconuschan malsognas che vegnan savens transmessaas sexualmain e san declarar co ch'ins po sa proteger cunter quai. HIV, malsognas sexualas	
	d	» enconuschan medias e funtaunas d'infurmaziun per il scleriment sexual ch'èn adattadas a lur vegliadetgna.	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.1.2</p> <p>4. Las scolaras ed ils scolars san giuditgar mesiras cunter malsognas frequentas.</p> <p><i>Biologia: malsogna e genesa</i></p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Sanadad</p>
<p>NT.7.4 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		

3	a	» san differenziar different chaschunaders da malsognas ed enconuschan modas da reagir principialas dal sistem d'immunitad (p.ex. anticorpuls blocheschan virus en il sistem da las avainas). chaschunaders da malsognas: virus, bacterias, bulieus; sistem d'immunitad	
	b	» san reagir adequatamain a moda preventiva (p.ex. lavar ils mauns, vaccinaziun) e curativa (p.ex. ruaus corporal en cas d'ina grippa) sin malsognas frequentas. prevenziun, terapia	
	c	» san chapir las modas d'effect fundamentalas da medicaments (p.ex. nagin effect senza effect secundar), differenziar e cunfinar (p.ex. envers placebo). effect, effect secundar	

NT.8 | Analisar la reproducziun ed il svilup

	<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.2.4, NUS.2.5</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san metter la diversidad da las spezias en relaziun cun la teoria da l'evoluziun.</p> <p><i>Biologia: teoria da l'evoluziun</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>	renviaments
--	--	-------------

NT.8.1

3			
	a	» san metter en dumonda systems da classificaziun da las creatiras ed identifitgar sco models (p.ex. arbers genealogics). systems da classificaziun biologics	
	b	» san distinguer princips centrals da la teoria da l'evoluziun cun agid d'exempels e chapir regularitads. teoria da l'evoluziun: mutaziun, recumbinaziun, selecziun	
	c	» san percepir la variabilitad da las spezias, denominar problems che sa mussan ed exprimer supposiziuns motivadas (p.ex. Tge pleda per il fatg che la rauna verda da puzs, la rauna verda pitschna e la rauna verda gronda èn differentas spezias, tge cunter quai?). concept da las spezias	

	<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.2.3</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san perscrutar la creschientscha ed il svilup d'organissems e declarar en tratgs fundamentals.</p> <p><i>Biologia: creschientscha e svilup</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>	renviaments
--	--	-------------

NT.8.2

3	a	» san observar fenomens microscopics vi da cellas, documentar e preschentar lur funcziuns (p.ex. microscopar e declarar currents da plasma en cellas da l'elodea). cellas, microscopar	
	b	» san planisar, realisar e documentar experiments davart creschientscha e svilup da plantas (p.ex. experiments da schermigliaziun e da creschientscha). creschientscha da plantas, svilup da plantas, process d'experiment	
	c	» san retschertgar infurmaziuns davart la partiziun, la stendida e la differenziaziun da cellas ed interpretar uschia resultats d'experiments da schermigliaziun e da creschientscha. partiziun da cellas, stendida da cellas, differenziaziun da cellas	

<p>NT.8.3</p>	<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.2.3</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san analisar ed applitgar las basas da la genetica.</p> <p><i>Biologia: genetica e tecnica genetica</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>	<p>renviaments</p>
<p>3</p>	<p>⬇</p> <hr style="border-top: 1px dotted red;"/> <p>a » san preschentar il connex da DNA, gens, proteins ed il svilup da caracteristicas. genetica moleculara: DNA, gens, proteins, fen</p> <p>b » san describer motivs e consequenzas da mutaziuns e duvrar per declerar modificaziuns da la caracteristica. mutaziuns, modificaziuns geneticas, organissemms modifitgads geneticamain » san deducir da la chapientscha fundamentala da la genetica moleculara il princip da la tecnica genetica.</p> <p>c » san identifitgar las regularitads da l'hereditad e duvrar per declerar fenomenms. genetica classica: probabilitad, regla da Mendel</p>	

NT.9 | Explorar systems ecologics

<p>◀ Competenza precedentia: NUS.2.1, NUS.2.2</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolaras san examinar e giuditgar systems ecologics aquatics.</p> <p><i>Fisica, chemia, biologia: perscrutaziun d'auas</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolaras ...</p>		<p>renviaments</p> <p>STS.2.5 STS.3.1</p>
3	<p>a » san - cun agid d'instruments adattads - rimnar, ordinar ed evaluar datas davart facturs abiotics (p.ex. sveltezza da l'aua currenta, temperatura da l'aua) e biotics (p.ex. organissem directivs per la buntad da l'aua sco larvas da mustgas efemeris) da systems ecologics aquatics. sistem ecologic aquatic, facturs abiotics e biotics</p>	
○	<p>b » san examinar a maun da criteris la planisaziun sco era la realisaziun da las observaziuns e dals experiments e proponer optimaziuns pussaivlas. critica da la metoda</p>	
	<p>c » san tschertgar infurmaziuns pli detagliadas davart systems ecologics aquatics u davart l'aua sco basa da viver, interpretar cun models e giuditgar. chadaina da nutriment, raits da nutriment, concorrenza</p>	<p>FSP - Ambient natiral e resursas MI - Retschertga e sustegn d'emprender</p>

<p>◀ Competenza precedentia: NUS.2.1, NUS.2.2</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolaras san identifitgar e caracterisar effects reciprocs entaifer e tranter systems ecologics terresters.</p> <p><i>Fisica, chemia, biologia: systems ecologics</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolaras ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Ambient natiral e resursas STS.2.5</p>
3		
○	<p>a » san identifitgar e describer effects reciprocs tranter plirs systems ecologics terresters (p.ex. izolaziun da spazis da viver). sistem ecologic terrestre</p>	
	<p>b » san planisar, realisar ed evaluar retschertgas davart l'effect reciproc tranter plantas e fons (p.ex. sa mida la valor pH, sche la distanza vers in bist d'in bostg crescha, la part sabluniva s'augmenta da la surfatscha dal fons vers engiu vers il sutterren). caracteristicas dal terren e caracteristicas indicativas da plantas</p> <p>» san trair - sin basa da las datas rimnadas - conclusiuns davart ils effects reciprocs supponids entaifer systems ecologics terresters sco era valitar e generalisar tals.</p>	
	<p>c » san ordinar infurmaziuns e funtaunas d'infurmaziun tar il terren sco resursa, trair conclusiuns per in'utilisaziun persistenta e giuditgar talas. utilisaziun dal terren, circulaziuns da las substanzas nutritivas</p>	<p>MI - Retschertga e sustegn d'emprender</p>

<p>◀ Cumpetenza precedentata: NUS.2.1, NUS.2.2, NUS.2.6</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san identifitgar e valitar influenzas da l'uman sin systems ecologics regionals.</p> <p><i>Biologia: utilisaziun da la natira e protecziun da la natira</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Ambient natiral e resursas ELT.3.2 STS.2.5 STS.3.1</p>	
NT.9.3			
3	a	<p>» san confruntar las atgnas observaziuns concernent l'influenza da l'uman sin systems ecologics cun infurmaziuns da differentas funtaunas e trair conclusiuns da quella confruntaziun (p.ex. rivas quasi-natirals e betg natirals, concentraziun da substanzas nutritivas en auas). influenzas antropogenas</p>	
	b	<p>» san intercurir l'influenza da l'uman sin systems ecologics da differentas perspectivas ed examinar, cun tge consequenzas ch'i sto vegnir fatg quint a lunga vista (cultivaziun intensiva ed extensiva, plantas ed animals invasivs, biosfera Val Müstair, gaudets da chastagners a Soglio, sauaziun da prads). utilisaziun da la natira, protecziun da la natira</p>	
	c	<p>» san sviluppar e motivar sin basa da fatgs atgnas ideas e visiuns davart in ir enturn cun responsabladad cun la natira.</p>	

Economia, lavur e tegnairchasa (cun economia da chasa)

ELT.1 | Explorar ils munds da producziun e da lavur

<p>◀ Competenza precedentia: NUS.6.1, NUS.6.2</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san reflectar davart l'impurtanza individuala e sociala da la lavur.</p> <p><i>Impurtanza da la lavur</i></p> <p>ELT.1.1 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments OP	
3	a	» san differenziar differentas furmas da lavur (p.ex. activitad da gudogn, lavur en chasa, d'assistenza e da famiglia, lavur voluntara). ≡ lavur pajada e lavur gratuita	
	b	» san rimnar infurmaziuns davart l'attribuziun d'ina valur persunala e sociala a la lavur (p.ex. intervista, litteratura, medias) sco era discutir tratgs cuminaivels e differenzas (p.ex. responsabladad, fidaivladad, conscienziusadad e quità tar il lavurar; significaziun persunala e renconuschientscha sociala da la lavur, impurtanza economica).	MI - Retschertga e sustegn d'emprender
	c	» san identifitgar ed explitgar motivs e consequenzas ch'èn colliads cun la sistida d'ina scolaziun (p.ex. emprendissadi, scola) u cun dischoccupaziun. ≡ dischoccupaziun	
	d	» san s'infurmar davart la cumpatibilitad da furmas da lavur, giuditgar e cumparegliar avantatgs e dischavantatgs da models da temp da lavur (p.ex. activitad da gudogn, lavur en chasa e da famiglia, lavur voluntara, lavur a temp cumplain, a temp parzial, jobsharing, lavur da pichet). ≡ models da temp da lavur, cumpatibilitad da lavur en chasa, lavur da famiglia ed activitad da gudogn	
<p>2. Las scolaras ed ils scolars san cumparegliar pretensiuns e libertads creativas en munds da lavur.</p> <p><i>Munds da lavur</i></p> <p>ELT.1.2 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
3	a	» san rimnar infurmaziuns davart il mintgadi da lavur da lavurantas e lavurants sco era patronas e patrons (p.ex. incumbensas, activitads, responsabladad, pussaivladads concepziunalas, ristgas, salari, ambient da lavur, aspectativas da prestaziun, midadas da la piazza da lavur, particularitads) e cumparegliar questas infurmaziuns cun las atgnas imaginaziuns da professiuns. ≡ mintgadi da lavur, cundiziuns da lavur	
	b	» san reflectar davart influenzas famigliaras, specificas per las schlattainas, socialas e culturalas areguard la tschernia da professiun e furmas da lavur (p.ex. imaginaziuns davart professiuns tipicas per las schlattainas, imaginaziuns davart lavur en chasa e da famiglia, prontezza da far lavur voluntara). ≡ contract d'emprendissadi	
	c	» san infurmar a maun d'in contract d'emprendissadi davart ils dretgs e las obligaziuns da lavurantas e lavurants sco era patronas e patrons e numnar cundiziuns per ina buna collavuraziun. ≡ contract d'emprendissadi	
	d	» san explorar e cumparegliar libertads creativas en differents munds da lavur (p.ex. organizaziun da la lavur, temps da lavur, secturs da responsabladad, pussaivladads da furmaziun supplementara, perspectives professiunalas).	

<p>◀ Competenzas precedentas: NUS.6.3</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san cumparegliar e giuditgar la producziun da rauba e prestaziuns da servetsch.</p> <p><i>Producziun da rauba e prestaziuns da servetsch</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Economia e consum STS.3.2.c STS.3.2</p>	
ELT.1.3			
3	a	<p>» san preschentar il process da producziun da rauba exemplarica e giuditgar la valorisaziun che vegn generada da la producziun. ≡ process da producziun: explotaziun da materia prima, producziun, distribuziun, utilisaziun/consum, dismesa; valorisaziun</p>	
	b	<p>» san descriver ponderaziuns economicas, ecologicas e socialas en la producziun da rauba resp. en il metter a disposiziun prestaziuns da servetsch or da vista dal producent resp. porschider e declerar conflicts d'interess e da finamira. ≡ persistenza: en la producziun da rauba, tar las prestaziuns da servetsch</p>	
	c	<p>» san cumparegliar differentas modas da producziun entaifer ina gruppa da products (p.ex. vestgadira, victualias d'animals e da plantas, apparats electronics) ≡ modas da producziun: agriculas, artisanalas, industrialas</p>	
	d	<p>» san mussar a maun d'ina interpresa (p.ex. furnaria, scrinaria) co che facturs da producziun pretendan in l'auter. ≡ facturs da producziun: savida, lavur, chapital, funs</p>	

ELT.2

Chapir ils martgads ed il commerzi - reflectar davart ils daners

◀ Competenzas precedentas: NUS.6.4

1. Las scolaras ed ils scolars san mussar ils princips da l'economia da martgà.

renviaments

FSP - Economia e consum
STS.3.2.c*Princips da l'economia da martgà*

ELT.2.1

Las scolaras ed ils scolars ...

3

a	» san concretisar in ciclus economic simpel a maun d'in exempel (p.ex. kiosc durant la pausa, vendita sin il bain puril, negozi da victualias) e mussar l'entretschament d'acturs sin ils martgads. ≡ ciclus economic simpel
b	» san descriver a maun da la furmaziun dals pretschs il connex dad offerta e dumonda. ≡ offerta e dumonda
c	» san declarar influenzas sin la furmaziun dals pretschs sco era effects da midadas dal pretsch (p.ex. variaziuns en la produczion ed en la vendita, concorrenza). ≡ furmaziun dals pretschs
d	» san declarar las pussaivladads dal stadi d'influenzar ils martgads a maun d'exempels (p.ex. taglias, subvenziuns, taxas ecologicas). ≡ intervenziun en il martgà

◀ Competenza precedentas: NUS.6.4, NUS.7.3

2. Las scolaras ed ils scolars san declarar l'impurtanza dal commerzi per la disponibladad da rauba.

renviaments

Impurtanza dal commerzi

ELT.2.2

Las scolaras ed ils scolars ...

3

a	» san descriver incumbensas dal commerzi e da manaschis da commerzi (p.ex. distribuiziun e barat da rauba, garanzia dal provediment e disponibladad, import ed export, transport, magasinaziun). ≡ funcziuns dal commerzi
b	» san descriver a maun da rauba exemplarica il connex tranter produczion e commerzi (p.ex. partiziun da la lavur tar vestgadira, victualias: lieus da produczion, vias da commerzi, resursas personalas).
c	» san s'infirmar davart ils currents da rauba globals e davart las pretensiuns ch'èn colliads cun quai (p.ex. geners e custs da transport, logistica, disposiziuns d'import e d'export). ≡ currents da rauba globals

<p>◀ Competenza precedente: NUS.6.4, NUS.6.5</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san sviluppar ina moda d'ir enturn cun daners cun responsabladad.</p> <p><i>Ir enturn cun daners</i></p> <p>ELT.2.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
<p>3</p> <p>○</p>			
	a	» san realisar las pretensiuns da manar la vita a moda independenta sco era discutir las sfidas e las libertads d'agir en cas da differentas resursas finanzialas. ≡ custs da viver	
	b	» san planisar in preventiv, s'infurmar davart custs fixes e variabels, mussar effects da midadas da las entradas per las libertads d'agir e pussaivladads da spargnar (p.ex. daner da giagliofo, salari d'empendist). ≡ planisaziun dal preventiv, custs fixes/variabels	
	c	» san descriver furmas dal traffic da pajaments e s'infurmar davart cundiziuns contractualas (p.ex. pajament en daner contant, transferiment da daners, shopping online, carta da credit, credit da consum, leasing). ≡ furmas dal traffic da pajaments	
	d	» san declerar motifs da l'indebitament da giuvenils sco era da la spirala da debits e preschentar e discutir pussaivladads d'agir preventivamain. ≡ indebitament: credits, retards dal pajament, surtratga dal conto, obligaziun da pajar taglia	
	e	» san discutir pussaivladads d'ir enturn cun responsabladad cun atgnas resursas finanzialas, agens basegns e la diversidad da purschiders commerzials e d'offertas commerzialas.	

ELT.3 | Concepir il consum

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.6.4, NUS.6.5</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san identifitgar influenzas sin la concepziun dal mintgadi da consum.</p> <p><i>Influenzas sin il consum</i></p> <p>ELT.3.1 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Economia e consum</p>
<p>3</p> <p>○</p>	<p>a » san cumparegliar stils da viver e descriver tratgs cuminaivels e differenzas (p.ex. proprietad, disas, consum da resursas, ir enturn cun la libertad da tscherner, tenutas da valurs). ≡ bainstanza, stils da viver, ideas da la vita</p>	
	<p>b » san identifitgar e denominar differentas influenzas sin la concepziun dal mintgadi da consum sco era reflectar davart lur impurtanza per l'agen consumar (p.ex. offerta commerziala, resursas finanzialas, medias, ambient social).</p>	
	<p>c » san perscrutar strategias da marketing tar tscherts bains da consum e discutir lur influenza sin decisiuns da consum (p.ex. strategias da reclama e da vendita, marcas). ≡ strategias da marketing</p>	
<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.6.5</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san analizar las consequenzas dal consum.</p> <p><i>Consequenzas dal consum</i></p> <p>ELT.3.2 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Ambient natiral e resursas NT.9.3</p>
<p>3</p> <p>○</p>	<p>a » san reflectar sin basa d'infurmaziuns (p.ex. studis actuals, artigels spezials, rapports da gasettas) davart l'effect da situaziuns da consum quotidianas sin l'ambient (p.ex. bilantscha ecologica). ≡ utilisaziun da resursas: materias primas, energia, aua; dismessa</p>	<p>MI - Retschertga e sustegn d'emprender</p>
	<p>b » san tractar or da differentas perspectivas las consequenzas economicas, ecologicas u socialas dal consum (p.ex. consument, producent, lavurant, societad). ≡ consequenzas dal consum: economicamain, ecologicamain, socialmain</p>	
	<p>c » san mussar a maun dal ciclus da la vita da rauba, tge ponderaziuns economicas, ecologicas e socialas che fan part da las decisiuns da consum. ≡ ciclus da vita da products: explotaziun da materia prima, produenziun, distribuziun, utilisaziun/consum, dismessa</p>	
	<p>d » san declarar, co che decisiuns personalas influenzeschan las consequenzas dal consum.</p>	

<p>◀ Competenza precedentia: NUS.6.4, NUS.6.5</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san chattar decisiuns da consum che s'orienteschan vi da criteris e vi da la situaziun.</p> <p><i>Decisiuns da consum</i></p> <p>ELT.3.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Economia e consum</p>
<p>3</p> <p>○</p>	<p>a » san cumparegliar offertas da consum resguardond infurmaziuns da product ed ulteriurs criteris (p.ex. qualitäts dal material, practicabilitad; criteris ecologics tar la producziun, utilisaziun, dismessa). cumparegliaziun d'offertas orientada a criteris</p>	
	<p>b » san - partind da la situaziun e dal basegn sco era da las offertas da consum - deducir ina decisiun da consum ch'è orientada a criteris. analisa da la situaziun, analisa dal basegn</p>	
	<p>c » san retschertgar infurmaziuns davart differents bains da consum e situaziuns e cumpilar uschia criteris relevants per decisiuns da cumpra.</p>	<p>MI - Retschertga e sustegn d'emprander</p>

ELT.4 | Nutriment e sanadad - chapir ils connexs ed agir a moda reflectada

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.1.2</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolaras san identifitgar ils connexs da differentas influenzas sin la sanadad e concepìr l'agen mintgadi uschia ch'el promova la sanadad.</p> <p><i>Sanadad sco resursa</i></p> <p>ELT.4.1 Las scolaras ed ils scolaras ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Sanadad ERC.5.1</p>
3	a	» san declarar il connex da differentas influenzas sin la sanadad (p.ex. nutriment, moviment, detensiun, posiziun dal corp, cundiziuns da lavur, chargias).
	b	» san identifitgar e denominar en il mintgadi cundiziuns, situaziuns e modas d'agir che han in bun resp. in nausch effect per la sanadad (p.ex. giudiment, consum, dependenza da insatge, moviment). facturs da sanadad
	c	» identifitgeschan sanadad sco resursa e san denominar tant sfidas sco era strategias per mantegnair tala.
	d	» san declarar l'influenza da facturs politics, economics, socials e culturalas sin cundiziuns da viver d'umans che promovon la sanadad (p.ex. ambient d'abitar, cundiziuns a la plazza da lavur, autezza da las entradas).

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.1.3</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolaras san identifitgar influenzas sin il nutriment ed adattar il mangiar ed il baiver a la situaziun.</p> <p><i>Mangiar e baiver</i></p> <p>ELT.4.2 Las scolaras ed ils scolaras ...</p>		<p>renviaments</p>
3	a	» san identifitgar aspects socials e culturalas tar il mangiar e baiver e reflectar davart lur influenzas sin il svilup d'in cumportament da mangiar (p.ex. usits famigliars, peers, reclama, atgnadads culturalas areguard la tscherna da victualias e preparaziun da pasts). aspects culturalas dal mangiar
	b	» san cumparegliar mangiativas sur ils senns (p.ex. aspect, savur, gust tar suc d'oranschas), describer caracteristicas sensoricas (p.ex. nianzas da color, intensidad da la savur, grad da la dulzchezza) e formular supposiziuns co ch'i dat differenzas. sensorica da victualias
	c	» san identifitgar pussaivladads d'agir per in mangiar e baiver che promova la sanadad sco era discutir pretensiuns envers la realisaziun (p.ex. basegn quotidian da liquid, ir enturn cun bavrondas che cuntagnan zutger). concepziun da pasts, tscherna da la bavronda
	d	» san adattar il mangiar ed il baiver a differentas situaziuns e concepìr a moda variada.

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.1.3</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san tscherner mangiativas tenor criteris definids.</p> <p><i>Schelta da mangiativa</i></p> <p>ELT.4.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Economia e consum NT.7.2</p>	
3	a	<p>» san giuditgar la tscherna da mangiativas or d'ina perspectiva da la sanadad e formular alternativas d'agir. ≡recumandaziuns da nutriment: gruppas da vivondas, basegn da nutriment, substanzas nutritivas, ballantscha d'energia</p>	
	b	<p>» san prender infurmaziuns or da designaziuns da mangiativas e giuditgar l'offerta areguard differents aspects (p.ex. sanadad, conservablidad, conservaziun, derivanza, producziun, ecologia, certificaziun). ≡designaziun da mangiativas</p>	
	c	<p>» san sa basar tar la schelta da mangiativas sin recumandaziuns da nutriment, identitgar e discutir en quest connex conflicts d'interess e differentas tenutas da valurs.</p>	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.1.3</p> <p>4. Las scolaras ed ils scolars san preparar mangiativas resguardond aspects da la sanadad.</p> <p><i>Preparaziun da mangiativas</i></p> <p>ELT.4.4 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p>	
3	a	<p>» san resguardar en il tractament da mangiativa l'effect da microorganissem (p.ex. conservablidad, igiena, preparaziun). ≡igiena en il tractament da mangiativas, microorganissem</p>	
	b	<p>» san preparar sezs pasts cun agid d'in recept.</p>	
	c	<p>» san resguardar caracteristicas da victualias tar l'elavuraziun e tar la preparaziun (p.ex. mantegniment dal gust, consistenza, valur nutritiva; midada da la temperatura, aua, grass). ≡preparaziun buna per las mangiativas</p>	
	d	<p>» san tscherner e preparar pasts resguardond aspects da la sanadad e da l'ecologia (p.ex. valur energetica e nutritiva da mangiativas, preparaziun che mantegna las substanzas nutritivas, mangiativas stagiunalas).</p>	
	e	<p>» san planisar e preparar pasts ch'èn adattads a la situaziun (p.ex. pauc temp per preparar las mangiativas, resguardar incompatibilitads da mangiativas, duvvar mangiativas avant maun, pussaivladads finanzialas). ≡planisaziun da pasts</p>	

<p>◀ Competenzas precedentas: NUS.1.3</p> <p>5. Las scolaras ed ils scolars san chapir sfidas globalas da l'alimentaziun d'umans.</p> <p><i>Sfidas globalas da l'alimentaziun</i></p> <p>ELT.4.5 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Economia e consum STS.3.2.c</p>	
3	a	<p>» san mussar a maun da mangiativas exemplaricas ils connexs globals da la producziun da vivondas (p.ex. lieus da producziun, process da producziun, ir enturn cun resursas sco aria, terren, aua, cundiziuns da lavur e da salari). producziun e distribuiziun sin l'entir mund da mangiativas</p>	
	b	<p>» san analizar offertas da mangiativas tenor effects locals e globals (p.ex. charn, pesch, verdura, fritga).</p>	
	c	<p>» sa fatschentan cun dumondas da la garanzia da nutriment per il futur d'ina populaziun mundiala creschenta. garanzia da nutriment sin tut il mund</p>	
	d	<p>» san discutir pussaivladads d'agir sco contribuiziun ad ina garanzia da nutriment sin tut il mund.</p>	

ELT.5 | Far il tegnairchasa e concepìr la convivenza

<p>1. Las scolaras ed ils scolars san planisar situativamain lavurs dal mintgadi privat sco era las realisar a moda intenziunada ed efficazia.</p> <p><i>Planisaziun e realisaziun da lavurs dal mintgadi</i></p> <p>ELT.5.1 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
3	a	» san denominar la diversidad da las lavurs d'in tegnairchasa, s'infurmar davart pretenziuns envers in'execuziun da las lavurs che tegna quint da la situaziun e da la chausa ed empruvar tala. lavurs da tegnairchasa	
	b	» planisar e realisar lavurs dal mintgadi, ir enturn ponderadamain cun resursas, apparats ed iseglia e resguardar en quest connex aspects da la segirezza (p.ex. preparaziun da mangiativas, lavurs da nettegiament, nettegiament da textilias). planisaziun da las lavurs, execuziun da las lavurs: resursas, segirezza	
	c	» san organisar ed exequir a moda efficazia lavurs dal mintgadi (p.ex. repartiziun e coordinaziun da las lavurs en il team, applicaziun d'apparats tar la preparaziun da mangiativas). organisaziun da las lavurs: lavurs preparativas, principalas, posteriusas; effizienz dal lavurar	
	d	» san realisar lavurs dal mintgadi exemplaricas d'ina chasada, reflectar davart ils resultats da las lavurs ed optimar talas (p.ex. lavurs da mantegniment, da nettegiament, d'organisaziun; materialias da nettegiament).	
	e	» san - en cas da lavurs dal mintgadi (p.ex. planisar e preparar pasts) - ponderar a moda adattada davart la situaziun tranter differentas alternativas d'agir, empruvar or la decisiun e reflectar davart las experientschas (p.ex. tar pausas da mezdi curtas, en cas da giasts che vegnan tiers spontanamain).	
<p>2. Las scolaras ed ils scolars san retschertgar aspects socials, giuridics ed economics en il mintgadi ed en la convivenza.</p> <p><i>Aspects socials, giuridics, economics en il mintgadi</i></p> <p>ELT.5.2 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
3			
	a	» san s'infurmar en cas da contracts da locaziun e da cumpra davart cundiziuns contractualas e giuditgar obligaziuns giuridicas sco era finanzialas (p.ex. tschains da locaziun per in'abitaziun, shopping online, credits da consum, leasing, reparaturas, abunaments, viadis). contract da locaziun e da cumpra	
	b	» san descriver differentas furmas da la convivenza, discutir lur schanzas e sfidas en la concepziun dal mintgadi (p.ex. cuminanza d'abitar, famiglia tradiziunala, personas ch'educheschan sulettas, familias da patchwork). diversidad da furmas da viver	
c	» san formular ponderaziuns davart segirezza e prevenziun en l'ir enturn cun ristgas da la vita quotidiana (p.ex. assicuranzas obligatoricas e facultativas, reservas finanzialas). prevenziun		

		renviaments
d	» san s'infurmar davart purschidas d'infurmaziun e da cussegliaziun da posts spezialisads ed instituziuns (p.ex. en cas da dumondas e problems persunals, giuridics, finanziaals).	
e	» san examinar e cumparegliar offertas d'assicuranzas areguard la prestaziun d'assicuranza e las cundiziuns contractualas (p.ex. accordar la pretensiun da la situaziun e la dimensiun da l'assicuranza, dretgs ed obligaziuns cun suttascriver il contract; tar assicuranza da mobigliar e privata da responsabladad, assicuranza d'accidents e da malsauns, assicuranza dal vehichel, assicuranza da viadi). ■ assicuranzas; obligatorias, facultativas	

Spazis, temps e societads (geografia ed istorgia)

STS.1 | Examinar las basas natiralas da la terra

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.2.5, NUS.4.5</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolaras san descriver la terra sco planet.</p> <p><i>Geografia: la terra sco planet</i></p> <p>STS.1.1 Las scolaras ed ils scolaras ...</p>		renviaments	
3	a	» san descriver caracteristicas da la terra sco planet. ☐ furma da la terra, inclinaziun da l'axa da la terra, rotaziun, revoluziun da la terra	
	b	» san declarar fenomens che vegnan chaschunads da la posiziun e dal moviment da la terra en il sistem solar. ☐ stagiuns, lunghezza dals dis, zonas d'urari	
	c	» san metter en in urden cronologic e territorial differentas concepziuns dal mund. ☐ concepziuns dal mund	
<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.4.4</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolaras san analizar l'aura ed il clima.</p> <p><i>Geografia: aura e clima</i></p> <p>STS.1.2 Las scolaras ed ils scolaras ...</p>		renviaments	
3	a	» san descriver differentas zonas da cuntrada ed attribuir ad ellas las basas climaticas ch'èn caracteristicas per ellas (p.ex. diagrams climatics). ☐ zona fraida, zona temprada, zona subtropica e zona tropica; stgalims d'autezza; posiziun continentala ed oceanica	
	b	» san denominar constellaziuns generalas da l'aura e vasts systems da vent e declarer las auras tipicas che resultan da quels. ☐ circulaziun tropica; constellaziuns generalas da l'aura en l'Europa: favugn, curs da la front, bisa	
	c	» san s'infurmar davart la midada dal clima, declarer motivs e giuditgar ils effects da la midada dal clima per differentas regiuns dal mund, en spezial da la Svizra (p.ex. regress dals glatschers: senda instructiva davart ils glatschers davant il vadretg da Morteratsch, vaschs da glatschers a Malögia, sdregliada da la schelira permanenta, institut federal per la perscrutaziun da naiv e da lavinas). ☐ effect da serra; eveniments extremes: auas grondas	
	d	» san declarer la situaziun actuala cun il svilup dal clima sco era formular contribuziuns per limitar la midada dal clima en il futur.	FSP - Ambient natiral e resursas

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.2.5, NUS.4.4</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san declerar fenomens natirals ed eveniments da la natira.</p> <p><i>Geografia: fenomens natirals ed eveniments da la natira</i></p> <p>STS.1.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
3	a	» san describer fenomens natirals e cuntradas natirals (p.ex. cuntradas glazialas, umidas, vulcanicas) e declerar lur furmazion e svilup sco resultat da process endogens ed exogens. ☐ tectonica da las plattas, erosiun, sedimentaziun	
	b	» san s'infurmar davart eveniments da la natira actuals e declerar lur motivs. ☐ vulcanissem, terratrembel, bova, crudada da gripa	
	c	» san denominar e giuditgar ils effects d'eveniments da la natira per las situaziuns da viver d'umans e per l'ambient.	FSP - Ambient natiral e resursas
	d	» san identifitgar e perscrutar cuntradas natirals e fastizs d'eveniments da la natira a lieus d'emprender ordaifer la scola (p.ex. patrimoni mundial da la UNESCO Arena tectonica Sardona, bova preistorica da Flem).	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.2.2, NUS.3.2, NUS.3.3, NUS.6.3</p> <p>4. Las scolaras ed ils scolars san perscrutar resursas natirals e purtaders d'energia.</p> <p><i>Geografia: materias primas e purtaders d'energia</i></p> <p>STS.1.4 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments FSP - Ambient natiral e resursas NT.4.1	
3	a	» san denominar resursas natirals ch'èn impurtantas per ils umans (p.ex. crappa, materias primas mineralas, aua, terren) e lur utilisaziun. ☐ materia prima, resursa	
	b	» san differenziar tranter purtaders d'energia regenerabla e betg regenerabla (p.ex. radis dal sulegl, forza idraulica, ieli mineral, lain) e cumparegliar lur avantatgs e dischavantatgs. ☐ purtaders d'energia	
	c	» san analisar ils effects per l'uman e l'ambient che vegnan chaschunads da l'exploraziun, la produczion e l'utilisaziun da resursas natirals.	
	d	» san denominar problems che resultan dal fatg che resursas natirals èn avant maun limitadamain ed analisar conflicts d'interess che naschan da quai.	
	e	» reflecteschan davart l'agen cumportament en l'ir enturn a moda persistente cun resursas natirals.	FSP - Economia e consum

STS.2

Caracterisar modas da viver e spazis da viver

<p>◀ Competenza precedentia: NUS.7.3, NUS.7.4</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san identifitgar ed ordinar structuradas ed moviments da la populaziun.</p> <p><i>Geografia: populaziun e migraziun</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Svilup global e pasch</p>
<p>3</p> <p>○</p>	<p>a » san describer repartiziuns e svilups da la populaziun en regiuns specificas dal mund e cumparegliar a maun da diagrams da la populaziun. ≡ augment global da la populaziun</p>	
	<p>b » san identifitgar moviments actuals da la populaziun, estructurar quels territorialmain e temporalmain sco era declerar motivs per la migraziun. ≡ migraziun en Svizra; motivs da migraziun economics, socials, ecologics e politics</p>	
	<p>c » san discutir tge consequenzas che la migraziun ha per las personas pertutgadas e per la societad che recepescha ellas.</p>	
<p>◀ Competenza precedentia: NUS.7.1, NUS.7.2, NUS.7.4</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san cumparegliar modas da viver d'umans en differents spazis da viver.</p> <p><i>Geografia: modas da viver ed inegalitads</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Svilup global e pasch</p> <p>ERC.5.5</p>
<p>3</p> <p>○</p>	<p>a » san preschentar atgnas ideas da modas da viver famigliaras ed estras, cumparegliar cun autras ed ordinar. ≡ mental maps</p>	
	<p>b » san perscrutar, caracterisar e cumparegliar modas da viver passadas ed actualas en differents territoris (p.ex. svilups demografics en il chantun Grischun, dal vitg da purs a la destinaziun turistica cun exempels concrets, emigraziun-immigraziun en il Grischun). ≡ funcziuns da basa da l'existenza</p>	
	<p>c » san describer inegalitads socialas, declerar lur motivs e giuditgar cundiziuns da viver en differents spazis da viver. ≡ povradad, fom, furmaziun</p>	
	<p>d » san perscrutar ils effects d'inegalitads socialas, giuditgar mesiras per reducir talas (p.ex. finamiras millennaras, cooperaziun al svilup) e sviluppar atgnas ideas en chaussa.</p>	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.7.4, NUS.8.1, NUS.8.2, NUS.8.3</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san analisar la dinamica en territoris urbans e rurals.</p> <p><i>Geografia: dinamica en citad e sin la champagna</i></p> <p>STS.2.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
3	a	» san preschentar atgnas ideas da territoris urbans e rurals, cumparegliar cun auters e metter en dumonda.	
	b	» san identifitgar e cumparegliar caracteristicas e funcziuns da territoris urbans e rurals. ☒funcziun da center, da recreaziun, d'abitar, repartiziun da la populaziun, nazionalitads	
	c	» san examinar e denominar svilups e midadas en territoris urbans e rurals. ☒aglomeraziun, svilup da l'abitadi, urbanisaziun, fugia da la champagna, facturs push/pull, segregaziun	
	d	» san metter en dumonda effects reciprocs tranter territoris urbans e rurals e deducir da quai consequenzas per l'uman e l'ambient che vegnan chaschunadas da quels effects.	FSP - Politica, democrazia e dretgs umans

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.7.3, NUS.8.2</p> <p>4. Las scolaras ed ils scolars san perscrutar mobilitad e transport.</p> <p><i>Geografia: mobilitad e transport</i></p> <p>STS.2.4 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments FSP - Ambient natiral e resursas	
3	a	» san analisar a maun d'exempels da la Svizra ed en il context global il svilup dal transport da personas e rauba, sco era il svilup da la tecnica da comunicaziun.	
	b	» san perscrutar e denominar ils effects da transport e mobilitad sin uman, ambient e structuradas territorias (p.ex. effects da la construcziun da la Viafier retica, da l'engrondiment dal Gottard e dal San Bernardin, da la nova lingia da viafier tras las Alps [NVTA] sco era da l'introducziun da l'automobil en il Grischun). ☒traffic public, traffic individual	
	c	» enonuschan criteris per in cumportament da mobilitad persistent e segir e san applitgar quels per reflectar davart l'agen cumportament da mobilitad.	

		◀ Cumpetenza precedentata: NUS.7.3, NUS.8.2	renviaments FSP - Economia e consum FSP - Ambient natiral e resursas NT.9.1 NT.9.2 NT.9.3
		5. Las scolaras ed ils scolars san giuditgar l'impurtanza dal turissem.	
		<i>Geografia: turissem</i>	
STS.2.5		Las scolaras ed ils scolars ...	
3	a	» san describer ed ordinar il cumportament da turist/-as en cumparegliaziun cun indicaturs statistics (p.ex. destinaziuns, intent, durada, furma, pernottaziun, meds da transport).	
	b	» san describer furmas dal turissem a maun d'exempels dal territori alpin svizzer e dal territori mediterran sco era caracterisar l'impurtanza economica per ina schelta da regiuns. turissem individual, turissem da massa, turissem miaivel	
	c	» san giuditgar l'influenza d'activitads turisticas sin regiuns muntagnardas e da costa e denominar lur effects per uman ed ambient (p.ex. furmas intensivadas ed intensivadas da turissem, sport da naiv). turissem d'enviern e da stad, traffic, infrastruttura, midadas da la cuntrada	
	d	» san declerar ils giavischs dal turissem persistent e pondereschans tals areguard l'atgna concepziun da vacanzas.	

STS.3 | Analisar las relaziuns tranter l'uman e l'ambient

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.2.1, NUS.2.2, NUS.2.5, NUS.2.6, NUS.8.2, NUS.8.3</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Ambient natiral e resursas NT.9.1 NT.9.3</p>	
<p>1. Las scolaras ed ils scolaras san perscrutar sistems natirals e lur utilisaziun.</p> <p><i>Geografia: sistems natirals</i></p> <p>STS.3.1 Las scolaras ed ils scolaras ...</p>			
<p>3</p> <p>○</p>	a	<p>» san caracterisar sistems natirals e metter quels en in urden territorial. ☞ gaud tropic, mar, Arctica/Antarctica, muntognas, deserts, citads</p>	
	b	<p>» san perscrutar furmas da duvrar sistems natirals (p.ex. agricultura, pestga, explotaziun da materia prima, turissem, colonisaziun) e describer las midadas da l'utilisaziun en il decurs dal temp. ☞ Kulturlandschaftswandel in der Schweiz</p>	
	c	<p>» san deducir ils effects da l'utilisaziun da sistems natirals sin il maletg da la cuntrada e sin il consum da resursas natirals. ☞ desertificaziun, runcada da gaud, sauaziun</p>	
	d	<p>» san s'infurmar davart ils conflicts d'interess en connex cun l'utilisaziun da sistems natirals, ponderar quels conflicts e giuditgar intervenziuns da l'uman en sistems natirals.</p>	
	e	<p>» san giuditgar mesiras da protecziun per sistems natirals (p.ex. zona da paus per la selvaschina, parc naziunal svizzer, parc Adula, parc Ela, biosfera Val Müstair, parc natiral Beverin, riserva forestale Val Cama, labels d'ambient, campagnas) e reflectar davart utilisaziuns persistentas pussaivlas.</p>	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.1.3, NUS.6.3, NUS.7.4, NUS.8.2</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Economia e consum ELT.1.3</p>	
<p>2. Las scolaras ed ils scolaras san perscrutar process economic e la globalisaziun.</p> <p><i>Geografia: geografia economica e globalisaziun</i></p> <p>STS.3.2 Las scolaras ed ils scolaras ...</p>			
<p>3</p> <p>○</p>		<p>⬇</p>	
	a	<p>» san describer e differenziar differents spazis economic. ☞ territoris agrars, regiuns industrialas, centers da servetsch</p>	
	b	<p>» san cumparegliar e giuditgar furmas da produenziun agriculas areguard lur effects sin la cuntrada, il consum da resursas natirals e la situaziun da lavur dals umans sco era declerar entretschaments regiunals e globals. ☞ furmas da produenziun agriculas: agricultura da muntogna, plantascha</p>	
	c	<p>» san intercurir la produenziun da rauba industrial ed il metter a disposiziun servetschs areguard lur effects territorials e socials, sco era declerar entretschaments regiunals e globals. ☞ basegn da resursas sco terren, aua, forzas da lavur</p>	<p>ELT.1.3 ELT.2.1 ELT.4.5</p>
d	<p>» san describer midadas territorialas ch'èn resultadas da la midada da las structures (p.ex. agricultura - industria - prestaziun da servetschs). ☞ midada d'utilisaziun e revalitaziun d'antierius centers d'industria; rolla dals meds da comunicaziun</p>		

			renviaments
	e	» s'occupan da la producziun persistenta da rauba e san reflectar davart enconuschientschas areguard l'agen cumportament.	
		<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.10.5, NUS.8.2, NUS.8.3</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolaras san chapir process da la planisaziun dal territori.</p> <p><i>Geografia: planisaziun dal territori</i></p> <p>STS.3.3 Las scolaras ed ils scolaras ...</p>	renviaments FSP - Politica, democrazia e dretgs umans
3			
	a	» san chapir la significaziun sociala da dumondas geograficas e da la planisaziun dal territori en medias, evaluar tala e discutir davart ella.	MI.1.2.h
	b	» san elavurar la basa speziala tar process da la planisaziun dal territori, numnar differentas posiziuns latiers e sa furmar in'atgna opiniun (p.ex. concepziun da la zona d'abitadi, midada da zona, meglieraziun generala da la selvicultura e da l'agricultura). ■ planisaziun dal territori, destructuraziun da la cuntrada, protecziun da la cuntrada, svilup persistent dal territori	FSP - Ambient natiral e resursas

STS.4 | S'orientar en spazis

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.8.4</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san localisar lieus.</p> <p><i>Geografia: topografia e raster d'orientaziun</i></p> <p>STS.4.1 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
3	a	<p>» san marcar e chattar lieus che fan part da situaziuns d'emprender sin chartas, globus analogs e digitals sco era fotografias da satellit en differentas scalas. continents, oceans, muntognas, pajais, lieus, auas, cuntradas grondas</p>	MI - Retschertga e sustegn d'emprender MI - Produczion e preschentaziun
	b	<p>» san caracterisar geograficamain la situaziun da lieus determinads cun agid da caracteristicas territorialas (p.ex. a la mar, en la regiun prealpina, en il territori arid).</p>	
	c	<p>» san metter lieus en in raster d'orientaziun territorial. rait da coordinatas, zonas da vegetaziun, cunfins da las plattas; spazis economics</p>	
<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.8.4</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san trair a niz chartas e meds d'orientaziun.</p> <p><i>Geografia: chartas e meds d'orientaziun</i></p> <p>STS.4.2 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
3	a	<p>» san describer e cumparegliar differentas preschentaziuns da chartas (p.ex. centradas sin l'Europa, sin ils pols, cartograms defurmads).</p>	
	b	<p>» san duvrar ed evaluar differentas chartas e meds d'orientaziun per responder dumondas. meds d'orientaziun: text da diever, maletg, maletg da bloc, profil, statistica, diagram, model</p>	MI - Retschertga e sustegn d'emprender MI - Retschertga e sustegn d'emprender
	c	<p>» san dissegнар skizzas cartograficas e chartas simplas.</p>	
	d	<p>» san represchentar en models situaziuns e problematicas traidimensiunalas (p.ex. tellurium, sablunera, model d'aua sutterrana) ed analizar cun agid d'experiments simpels.</p>	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.8.5</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san s'orientar en il spazi real.</p> <p><i>Geografia: orientaziun en il spazi real</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
STS.4.3			
3	a	» san determinar l'atgna posiziun cun agid da chartas e da meds d'orientaziun sco era chattar lieus ed objects en il spazi real. coordinatas	
	b	» san sa mover en il spazi real cun agid da meds d'orientaziun (p.ex. cumpass, GPS, charta da rallye, plan da la rait da traffic).	MI - Retschertga e sustegn d'emprender MI - Retschertga e sustegn d'emprender MS.1.A.1.3f
	c	» san far cartaziuns simplas tar dumondas determinadas en il spazi real.	

STS.5 | Chapir la Svizra cun sias tradiziuns e midadas

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.10.4, NUS.9.2</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san declarar il cumenzament ed il svilup da la Svizra.</p> <p><i>Istorgia: istorgia svizra</i></p> <p>STS.5.1 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
3	a	<p>» san declarar curtamain eveniments impurtants dal cumenzament e dal svilup da la Confederaziun ed attribuir a maletgs enconuschents. ☒ mitus d'origin, Confederaziun, cuntrari vitgs urbans-vitgs rurals, separaziun confessionala</p>	
	b	<p>» san descriver il cumenzament ed il svilup da la Svizra sco stadi federal e metter en in connex europeic. ☒ Helvetica, stadi federal, naziun</p>	FSP - Politica, democrazia e dretgs umans
	c	<p>» san mussar motivs, andament e consequenzas d'in eveniment impurtant da l'istorgia svizra dal 20. tschientaner. ☒ la Svizra durant il temp da las guerras mundialas; chauma generala svizra; la Svizra en la Guerra fraida, en la conjuntura auta; dretg da votar da las dunnas</p>	ERC.3.2.c
	d	<p>» san chattar sezs materialias tar midadas determinadas en la Svizra dals ultims 200 onns ed illustrar cun quai las midadas (p.ex. ambient, mintgadi, schlattaina, migraziun, religiun, emigraziun da las regiuns muntagnardas en Italia, Russia ed America dal nord en il 19. tschientaner).</p>	ERC.3.2.c MI.1.3.f
<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.9.2</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san mussar co che umans en Svizra vegnan caracterisads da midadas economicas e co ch'els van enturn cun las midadas.</p> <p><i>Istorgia: istorgia svizra</i></p> <p>STS.5.2 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments FSP - Economia e consum	
3		<p>⏏</p>	
	a	<p>» san mussar e declarar il svilup dals secturs da lavur vi da la Svizra sco exempel (p.ex. midadas dal dumber da bains purils en la vischnanca da scola, svilup dal dumber d'employads en ils trais secturs da lavur en il 19. e 20. tschientaner en Svizra). ☒ midada da la societad agrara a la societad industriala ed a la societad da servetschs; la Svizra sco pajais d'emigraziun e d'immigraziun</p>	
	b	<p>» san mussar la midada d'ina professiun en il decurs dal temp (p.ex. cun funtaunas illustradas, funtaunas scrittas). ☒ progress tecnic</p>	
c	<p>» san declarar ils effects da midadas economicas sin singuls umans (p.ex. tecnisaziun, inflaziun, conjuntura auta, stgarsezza d'energia).</p>		

	<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.9.2</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san cumparegliar la vita da mintgadi d'umans en Svizra en differents tschientaners.</p> <p><i>Istorgia: istorgia svizra</i></p> <p>STS.5.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>	renviaments	
3	a	» san documentar e declerar las midadas d'in lieu en il decurs dal temp (p.ex. chasa da scola, piazza communal, maletg da la citad, via, val). istorgia da la scola, istorgia locala e regiunala	
	b	» san cumparegliar singuls aspects da la vita da mintgadi da differentas epocas e numnar motivs per midadas (p.ex. abitar, nutriment, temp liber). istorgia quotidiana	
	c	» san purtretar singulas Svizras e singuls Svizzers che han furnì ina contribuziun impurtanta per il svilup da la convivenza e da la giustia sociala en Svizra ed en il mund (p.ex. Clau da Flia, Huldrych Zwingli, Guillaume-Henri Dufour, Alfred Escher, Emilie Kempin-Spyri, Henry Dunant, Marie Heim-Vögtlin, Robert Grimm, Denis de Rougemont, Henri Guisan, Gertrud Kurz, Emilie Lieberherr). minoritads culturalas e religiusas, giustia, curaschi civil	FSP - Identitads culturalas e comunicaziun interculturala
	d	» san chattar en ina biblioteca u en in archiv ina funtauna u ina preschentaziun dal mintgadi d'in uman en Svizra, leger ed analizar tala (p.ex. davart la famiglia, sanadad, mobilitad).	MI - Retschertga e sustegn d'emprender

STS.6 | Declerar cuntinuitads e midadas da l'istorgia mundiala

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.9.1, NUS.9.3</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san raquintar l'istorgia dal cumenzament dal temp modern fin oz en tagls longitudinals definids.</p> <p><i>Istorgia: istorgia mundiala</i> Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
STS.6.1			
3	a	» san mussar cun agid da materialias, co ch'il maletg dal mund è sa midà il cumenzament dal temp modern (p.ex. cun chartas, illustraziuns da viadis d'exploraziun). ≡ temp modern: inscunters culturals, concepziun dal mund	FSP - Identitads culturals e communicaziun interculturala
	b	» san mussar a maun d'ina midada istorica dal temp modern tempriv, co ch'il pensar e viver d'umans è sa midads. ≡ expansiun europeica, reformaziun, absolutissem, illuminissem	
	c	» san sviluppar ina survista generala da l'istorgia dal cumenzament dal temp modern fin oz (p.ex. cun in simpel radi da temp, ina tabella cun infurmaziuns da differents continents). ≡ il passà, il preschent, il futur	
	d	» san scriver ina curta preschentaziun istorica d'ina regiun determinada dal cumenzament dal temp modern fin oz (p.ex. dal pajais d'origin, da la destinaziun da vacanzas, dals Stadis Unids, dal Proxim Orient, da la China).	
<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.9.3</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san caracterisar cuntinuitads e midadas en il 19. tschientaner.</p> <p><i>Istorgia: istorgia mundiala</i> Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
STS.6.2			
3	a	» san declerar motivs e consequenzas da la Revoluziun franzosa. ≡ societad da classes; Revoluziun franzosa: libertad, egalitad	
	b	» san chattar differentas infurmaziuns davart in aspect da l'industrialisaziun e cumparegliar talas ina cun l'autra (p.ex. in maletg, ina funtauna da text, in rapport d'aventura davart la maschina da vapur). ≡ industrialisaziun, dumonda sociala, lavur d'uffants	MI - Retschertga e sustegn d'emprender
	c	» san raquintar cun materialias prescrites in'istorgia tar il 19. tschientaner ch'è curta ed istoricamain adequata. ≡ imperialissem, colonialissem, nazionalissem	FSP - Politica, democrazia e dretgs umans
	d	» san s'occupar da materialias tar invenziuns e scuvertas en il 19. tschientaner e mussar uschia motiv, andament ed effect da la midada.	MI - Retschertga e sustegn d'emprender

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.9.3</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san analizar tsherts fenomens da l'istorgia dal 20. e 21. tshientaner e declerar lur relevanza per oz.</p> <p><i>Istorgia: istorgia mundiala</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
STS.6.3			
<p>3</p> <p>○</p>	<p>⏏</p>		
	a	<p>» san mussar, pertge ch'il 20. tshientaner vegn numnà l'epoca dals extremists. ☞ guerras mundialas, fashissem, communissem, holocaust, guerra fraida, moviment d'indipendenza, globalisaziun, guerra civila, terrorissem</p>	FSP - Politica, democrazia e dretgs umans
	b	<p>» san raquintar l'istorgia d'instituziuns e d'umans specifics ch'èn s'engaschads il 20. e 21. tshientaner per libertad, pasch, bainstanza, justia u in svilup persistent (p.ex. Bertha von Suttner, Martin Luther King, Mamma Theresa, Nelson Mandela, Mahathma Ghandi). ☞ dretg internaziunal umanitar, Crusch Cotschna, fugia, migraziun, asil</p>	FSP - Svilup global e pasch
	c	<p>» san raquintar a maun da materialias prescrittas istorgias d'umans pertutgads d'ina guerra dals ultims 50 onns e metter quellas istorgias en in context istoric.</p>	FSP - Svilup global e pasch

STS.7 | Analisar e duvra la cultura da l'istorgia

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.9.4</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san s'orientar en lieus da furmaziun istorics che sa chattan ordaifer la scola e san duvra els per emprender.</p> <p><i>Istorgia: cultura d'istorgia</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments
--	--	-------------

STS.7.1

3	a	» san, suenter avair frequentà in museum (p.ex. museum retic, museum local Puschlav, San Vittore, Chesa Granda, Chesa Planta a Samedan, museum regional Surselva), descriver in object d'exposiziun e raquintar in'istorgia latiers. 	
	b	» san far ina charta da monuments relevants e da lieus istoricamain impurtants dals agens conturns. monument, lieu istoric, lieu commemorativ	
	c	» san declarar a tge ch'in monument specific regorda. retschertga	FSP - Identitads culturalas e comunicaziun interculturala
	d	» san manar conscolaras/conscolars tras ina part d'in museum u d'in lieu istoric e declarar en quest connex objects tipics resp. lieus impurtants.	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.9.4</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san profiter da l'istorgia per la furmaziun ed il divertiment.</p> <p><i>Istorgia: cultura d'istorgia</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments
---	--	-------------

STS.7.2

3	a	» san chattar differentas materialias per in tema istoric tschernì dad els sezs, descriver quellas cumpetentamain ed ordinar tenor geners da funtaunas. funtauna scritta, funtauna illustrada, caricatura istorica, fotografia, charta istorica e charta d'istorgia	
	b	» san resumar ina represchentaziun populara d'in tema istoric e metter en in context istoric. represchentaziun populara da l'istorgia: comic istoric, film dramatic, cudesch per juvenils istoric	
	c	» san chattar ulteriuras materialas tar ina represchentaziun populara da l'istorgia e cumparegljar quellas cun la represchentaziun. funtauna e represchentaziun, critica da la funtauna	
	d	» san declarar co che l'istorgia ha influenzà lur vita e co ch'els profitan sezs da l'occupaziun cun l'istorgia.	

	<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.9.4</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san obtegnair enconuschientschas davart il passà or da discurs cun perditgas dal temp.</p> <p><i>Istorgia: cultura d'istorgia</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>	renviaments
<p>3</p> <p>○</p>	<p>a » san chattar funtaunas tar l'istorgia da l'atgna vita ed integrar en in raquint. biografia: fotografias, objects, documents</p> <p>b » san mussar tar in object istoric, co che umans èn ids enturn cun quel ed a tge ch'el ha servì (p.ex. roda da filar veglia, aissa da lavar, regal da cumposiziun, flagè u pal da scuder). object istoric</p> <p>c » san far e documentar in'intervista cun perditgas dal temp davart in eveniment u fenomen istoric. intervista cun perditgas dal temp</p> <p>d » san enritgir cun autras funtaunas in'intervista fatga sezs cun perditgas dal temp (p.ex. cun fotografias, rapports en las gasettas, statisticas) e metter en in context istoric.</p>	

STS.8 | Chapir la democrazia ed ils dretgs umans e s'engaschar per tals

<p>◀ Competenza precedentata: NUS.10.3, NUS.10.4, NUS.10.5</p> <p>1. Las scolaras ed ils scolars san declarar la democrazia svizra e cumparegliar cun auters systems.</p> <p><i>Istorgia: furmaziun politica</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Politica, democrazia e dretgs umans</p>
--	--	---

STS.8.1

3	a	» san explitgar co che la democrazia è naschida e co ch'el è sa sviluppada vinavant e co ch'ella sa distingua d'autras furmas guvernativas. ≡ democrazia, suveranitat dal pievel, limitaziun da la pussanza, dretg da burgais	
	b	» san differenziar trais pussanzas sin plaun communal, chantunal e federal e mussar tge incumbensas ch'ellas schlian. ≡ constituiziun, separaziun da las pussanzas, regenza, parlament, dretgira	
	c	» san declarar particularitads impurtantas da la democrazia svizra sco era ils dretgs e las obligaziuns che resultan da quai. ≡ federalissem, pievel, vischnanca, democrazia directa, iniziativa, referendum, partidas, federaziuns	
	d	» san prender posiziun davart problems actuals e cuntraversas, integrar en quest connex experientschas persunalas ch'èn vegnidas fatgas en il mintgadi en scola ed ordaifer la scola e motivar las posiziuns (p.ex. relaziun dal stadi e da l'economia, concepziun da la zona d'abitadi).	

<p>◀ Competenza precedentata: NUS.10.4, NUS.10.5</p> <p>2. Las scolaras ed ils scolars san declarar il svilup, l'impurtanza e la smanatscha dals dretgs umans.</p> <p><i>Istorgia: furmaziun politica</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Politica, democrazia e dretgs umans ERC.2.1.b ERC.2.2</p>
---	--	---

STS.8.2

3		↓	
	a	» san explitgar ils dretgs d'uffants ed umans. ≡ dretgs fundamentals, dretgs umans, dignitad umana	
	b	» san chapir e giuditgar l'impurtanza dals dretgs d'uffants ed umans per l'agen mintgadi e per la cuminanza da scola. ≡ discriminaziun	
	c	» san raquintar exempels istorics che han gidà a realisar meglier ils dretgs d'uffants ed umans.	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.10.4</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san chapir e giuditgar il posiziunament da la Svizra en Europa ed en il mund.</p> <p><i>Istorgia: furmaziun politica</i></p> <p>Las scolaras ed ils scolars ...</p>		renviaments
STS.8.3		
3		
	a	» san describer finamiras e giavischs specifics sco era il svilup d'ina organisaziun internaziunala, da la quala la Svizra è commembra. ☞ ONU
	b	» san raquintar fasas da l'unificaziun europeica e caracterisar en quest connex la posiziun da la Svizra. ☞ neutralitad; cussegli da l'Europa; OSCE
	c	» san skizzar differentas posiziuns da la relaziun Svizra - Europa e prender sezs posiziun en chausa.

Exempel da planisaziun

Referiments tranter geografia ed istorgia

Sche geografia ed istorgia vegnan instruidas a moda parallela, èsi pussaivel da far referiments tranter quests dus roms. En la tabella qua sutvart vegnan documentads quests referiments sco puncts cuminaivels da contact, e quai supponind che las cumpetenzas dal plan d'instrucziun tar ils champs tematics proponids vegnian resumadas. En quest connex stoi vegnir resguardà che la proposta d'instrucziun è mo ina da las variantas pussaivlas. Ultra da quai daventi evident che pliras cumpetenzas vegnan pretendidas e promovidas tar ils champs tematics respectivs e che plirs stgalims da cumpetenza vegnan pledads per regla en las differentas lecziuns.

Tabella 1: Referiments tranter geografia ed istorgia

	Geografia	Puncts cuminaivels	Istorgia
7. classa	Europa (1, 2, 3) Viver e lavurar en Europa, survista dal territori natiral, dumondas actualas STS 2.1, 2.2, 2.3, 1.2, 1.4, 3.2, 4.1, 4.2, 4.3		Istorgia en mes conturns (1) Istorgia da scola, istorgia da mintgadi; biografia; survista da las epocas; STS 5.3, 6.1, 7.1, 7.2, 7.3
	La terra sco planet Stagiuns, uras dal di, aura e zonas da vegetaziun STS 1.1, 1.2, 4.1, 4.2, 4.3	(1) Il tema <i>cuntradas</i> permetta da far connex cun fenomens da la natira (GG) e cun midadas en il temp (IST).	Cumenzament dal temp modern (1) Expansiun europeica, reformaziun, absolutissem, Revoluziun franzosa STS 5.1, 6.1, 6.2, 7.2, 8.2
	Arctica / antarctica Modas da viver, materias primas, traffic, clima, aua / continent STS 2.1, 2.2, 2.3, 1.2, 2.3, 1.4, 3.1, 4.1, 4.2, 4.3	(2) L' <i>Europa</i> na po betg mo vegnir structurada e descritta geograficamain, mabain er ordinada e caracterisada istoricamain.	La Svizra en l'Europa revoluziunara (2) Helvetica, stadi federal, naziun; libertad, egualitad, constituziun, separaziun da las pussanzas STS 5.1, 5.3, 6.2, 7.1, 8.1
	Fenomens natirals (1) Furmas da cuntradas e ristgas da la natira STS 1.3, 4.1, 4.2, 4.3		Convivenza en Svizra (3, 7) Democrazia, suveranitat dal pievel, iniziativa, referendum, partidas, federaziuns STS 5.2, 8.1, 8.2
	Esser per via (4) Transport, mobilitad e turissem STS 2.4, 2.5, 1.2, 1.3, 3.2, 4.1, 4.2, 4.3	(3) Il tema <i>convivenza</i> ha in connex cun dumondas che concernan la populaziun (GG: Europa) e pussibilitescha referiments a la structura politica da la Svizra (IST).	
8. classa	Umans e citad e champagna (3) Structura da la populaziun, lieu da domicil, citad, champagna, aglomeraziun STS 2.1, 2.3, 4.1, 4.2, 4.3		Viver cun revoluziuns tecnicas (5) Industrialisaziun, dumondas socialas, lavur d'uffants en Svizra e sin il mund STS 5.2, 5.3, 6.2, 7.1
	America dal Nord (4) Migraziun, agricultura, energia, modas da viver, citads, turissem STS 2.1, 2.2, 2.3, 1.2, 1.4, 2.5, 4.1, 4.2, 4.3	(4) <i>Mobilitad e fugia</i> en differentas regiuns dal mund pon vegnir tematisadas or d'ina perspectiva geografica ed istorica.	Imperialissem ed Emprima Guerra mundiala (5) Imperialissem, colonialissem, naziunalissem, 1. Guerra mundiala STS 6.2, 7.2
	Materias primas ed energia (5) Basas da viver, resursas, materias primas, dumondas d'energia STS 1.4, 3.1, 4.1, 4.2, 4.3		Temp tranter las guerras (4) Crisas economicas, faschissem, communissem, discriminaziun STS 5.1, 5.2, 6.3, 8.2
	Africa (6, 8) Modas da viver, materias primas, citad / champagna, turissem, desertificaziun STS 2.1, 2.2, 2.3, 1.2, 3.1, 2.5, 4.1, 4.2, 4.3	(5) Il tema <i>producciun, consum, commerzi</i> pussibilitescha da far referiments a la midada structurala ed a la vita cun revoluziuns tecnicas.	La Segunda Guerra mundiala e la Svizra (4) Epoca dals extrems, fugia, holocaust, dignitad umana, ONU, neutralitad STS 5.1, 6.3, 7.2, 8.2, 8.3
	Planisaziun dal territori (8) Dumondas actualas per la societad, politica da l'organisaziun dal territori STS 3.3, 4.1, 4.2, 4.3	(6) La <i>globalisaziun</i> n'ha betg mo motivs e consequenzas pertutgant il spazis, mabain er dimensiuns istoricas.	L'Europa dividida ed unida (6, 7) Guerra fraida, conjuncture auta, moviment d'indipendenza, intervista da perditgas dal temp, Cussegl da l'Europa, OSCE STS 5.2, 5.3, 6.3, 7.3, 8.3
9. classa	Producziun, consum, commerzi (5, 6) Agricultura, industria e servetschs, midadas structuralas STS 3.2, 4.1, 4.2, 4.3		Istorgia contemporana (6) Globalisaziun, guerra civila, terrorissem, fugia, migraziun STS 5.1, 5.3, 6.3, 7.3, 8.3
	Asia / Australia, Oceania (8) Modas da viver, economia, citads, high tech, energia, materias primas STS 2.1, 2.2, 2.3, 1.4, 3.1, 2.5, 3.2, 4.1, 4.2, 4.3	(7) <i>Sfidas dal futur</i> pon vegnir contempladas sut las perspectivas las pli differentas.	La Svizra: ina societad moderna (7) Giustia, curaschi civil, federalissem, democrazia directa, relaziun Svizra - Europa STS 5.2, 5.3, 6.3, 7.1, 7.2, 7.3, 8.1, 8.3
	La terra sco sistem Furmas d'utilisaziun en sistems ecologics da la terra STS 3.1, 1.4, 4.1, 4.2, 4.3	(8) Ils <i>dretgs umans</i> èn in tema impurtant en bleras regiuns dal mund.	Democrazia e dretgs umans (8) Constituziun, separaziun da las pussanzas, dretgs fundamentals, dretgs umans, dignitad umana STS 8.1, 8.2, 8.3
	America centrala e latina (4, 8) Modas da viver, materias primas, gaud tropic, disparitads, migraziun, cuntradas STS 2.1, 2.2, 2.3, 2.5, 1.4, 3.1, 3.2, 4.1, 4.2, 4.3		
Il futur sco project (7) Midada dal clima, urbanisaziun, disparitads, migraziun, resursas STS 1.2, 1.4, 3.1, 4.1, 4.2, 4.3			

Etica, religiuns, cuminanza (cun dumondas da la vita)

ERC.1 | Reflectar davart experientschas fundamentalas existenzialas

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.11.1</p> <p>1. Las scholaras ed ils scolars san descriver e reflectar davart experientschas fundamentalas umanas.</p> <p><i>Experientschas fundamentalas umanas</i></p> <p>ERC.1.1 Las scholaras ed ils scolars ...</p>		renviaments FSP - Sanadad	
3	a	» san scuvrir en raquints e rapports experientschas da vita marcantas ed interpretar talas (p.ex. fortuna, success, disditga, nunsuccess, relaziun, autodeterminaziun, malsogna, guerra).	
	b	» san reflectar davart experientschas dal crescher si resp. dal daventar creschì (p.ex. areguard las relaziuns, dependenza, autonomia) cun resguardar midadas e svilups.	
	c	» san examinar experientschas da cunfin (p.ex. pass en il nunenconuschent, cumportament da ristga, privel, salvament, mort) cun reflectar davart lur inevitabladad, problematica e fascinaziun.	
	d	» san tschertgar pussaivladads per exprimer experientschas marcantas e chattar plets per dumondas che occupan els sezs.	
<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.11.2</p> <p>2. Las scholaras ed ils scolars san tschentar dumondas filosoficas e reflectar davart talas.</p> <p><i>Filosofar</i></p> <p>ERC.1.2 Las scholaras ed ils scolars ...</p>		renviaments	
3	a	» san scuvrir en texts da differentas epocas e culturas dumondas e ponderaziuns filosoficas (p.ex. anecdota, raquint, aforissem).	
	b	» san integrar experiments mentalis en discurs filosofics (p.ex. T'imagescha ... Sche ti avessas stuì decider ... Sche ti avessas la pussaivladad ...).	
	c	» san identifitgar dumondas filosoficas en discussiuns u debattas e sclerir noziuns (p.ex. Quant enavant datti cunfins tar la toleranza- Tutga violenza tar la societad? Stoi u poi dar justia? Tge tut dastgan ins scumandar?). <small>☰ filosofar</small>	
	d	» san metter en dumonda infurmaziuns e posiziuns davart sfidas socialas actualas e conflicts en quai che concerna interess e vardavladad (p.ex. protecciun ed utilisaziun da datas, dumondas concernent l'ambient, mantegniment da la pasch).	FSP - Svilupp global e pasch

ERC.2 | Declerar valurs e normas e responsar decisiuns

		◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.11.3	renviaments
		1. Las scolaras ed ils scolars san declerar, examinar e represchentar valurs e normas.	FSP - Identitads culturalas e communicaziun interculturala
		<i>Valurs e normas</i>	
ERC.2.1		Las scolaras ed ils scolars ...	
3	a	» san reflectar davart il senn e niz da valurs e normas socialas ed individualas e negoziar correspondentamain normas. ≡ valurs, normas, reglas, legitimaziun, legitimitad	
	b	» san analisar e discutir situaziuns dal mintgadi e constellaziuns socialas (p.ex. giuven/vegl, schanzas da lavur, dretgs ed obligaziuns da burgais, fatgs da sanadad) en regard a valurs fundamentalas sco giustia, libertad, responsabladad e dignitad umana. ≡ giustia, libertad, responsabladad, dignitad umana	FSP - Politica, democrazia e dretgs umans STS.8.2
	c	» san chapir a maun d'exempels tipics co che valurs e normas sa midan en lur conturns u en la societad. ≡ midada da las valurs, autoritads, motivs, motivaziuns, generaziuns, epocas	
		◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.11.4	renviaments
		2. Las scolaras ed ils scolars san metter en dumonda e giuditgar eticamain reglas, situaziuns ed accziuns e defender a moda fundada puntgs da vista.	STS.8.2
		<i>Furmaziun etica da l'opiniun</i>	
ERC.2.2		Las scolaras ed ils scolars ...	
3	a	» san giuditgar a maun da las perspectivas da differentas persunas participadas situaziuns passentadas, observadas u raquintadas.	
	b	» san reflectar davart scalas dal giudicament etic. ≡ valurs, normas, ideas religiosas, decleraziuns, instanzas	
	c	» san giuditgar e respectar l'impurtanza da la conscienza per dumondas e conflicts morals, giuridics, etics. ≡ conscienza	
	d	» san identifitgar en l'agir dal mintgadi u en l'ambient social dischavantiagiaments e discriminaziuns e discutir reglas correspondentas (p.ex. schanzas, access, exclusiun, diever da la lingua). ≡ discriminaziun, emancipaziun, dretgs, interess, basegns	FSP - Politica, democrazia e dretgs umans
	e	» san discutir dumondas cuntraversas, cumparegliar posiziuns, lur interess e motivaziuns e defender in puntg da vista.	

ERC.3 | Enconuscher fastizs e l'influenza da religiuns en la cultura ed en la societad

		◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.12.1	renviaments FSP - Identitads culturalas e comunicaziun interculturala
		1. Las scolaras ed ils scolaras san identifitgar motivs religios en il mintgadi ed en ovras culturalas e giuditgar co che religiuns vegnan preschentadas en las medias.	
		<i>Religiuns en societad e medias</i>	
ERC.3.1		Las scolaras ed ils scolaras ...	
3	a	» san identifitgar al lieu u sin viadis fastizs religios u lieus religios e tractar quels en lur context. ☞ segns, simbols, religiuns	
	b	» san percorscher motivs religios en ovras culturalas (p.ex. da la cultura populara) e s'occupar da lur significaziun (p.ex. figuras biblicas en maletgs, pictura, musica, film, litteratura, edifizis). ☞ personas biblicas, anghels, sontgs, maletgs da Dieu	AF.3.A.1.1c MU.2.C.1.1h
	c	» san identifitgar aspects religios en l'ambient quotidian, a modas u stils da viver cundiziunads da la cultura ed interpretar quels en il context da lur utilisaziun (p.ex. vestgadira, accessoris, musica, abitar). ☞ art abstract, figurativ, concret	
	d	» san cumparegliar contribuziuns en las medias davart aspects da religiuns e da culturas, analisar tenor lur cuntegn objectiv sco era metter en dumonda la moda e maniera co che religiuns e culturas vegnan preschentadas en las medias. ☞ fatgs, interpretaziuns, attribuziuns	MI.1.2.h
		◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.12.1	renviaments FSP - Politica, democrazia e dretgs umans
		2. Las scolaras ed ils scolaras san giuditgar rolla ed effects da religiuns e communitads religiosas en connexs socials.	
		<i>Rolla ed effects da religiuns</i>	
ERC.3.2		Las scolaras ed ils scolaras ...	
3	a	» exploreschan in'instituziun sociala u culturala (p.ex. instituziun d'utilitad publica, scola, santeri, claustra, occurrenza) e san chapir a maun da si'istorgia il fons religios.	
	b	» san giuditgar effects positifs, ambivalents e negativs da religiuns (p.ex. raits socialas, integraziun, furmaziun d'opiniun, orientaziun, fundamentalissem).	
	c	» san mussar exemplaricamain a maun da l'istorgia dal giudaissem en Svizra ed en Europa experientschas da minoritads religiosas e culturalas. ☞ diaspora, identitad, toleranza, emancipaziun, antisemitissem, schoa/holocaust, renconuschientscha publica, zionissem	STS.5.1.c STS.5.1.d
	d	» san examinar debattas actualas davart lur puntgs da vista religios resp. ideologics ed attribuziuns discriminantas.	

ERC.4 | Sa fatschentar cun religiuns e cun vistas dal mund

		◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.12.2	renviaments FSP - Identitads culturalas e comunicaziun interculturala
		1. Las scolaras ed ils scolars san declarar co che texts e ducrinas vegnan tradids e duvrads en las religiuns.	
		<i>Texts, tesas e ducrinas</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
3	a	» san s'occupar da la derivanza culturala da texts religios exemplarics (p.ex. origin, epoca, mund quotidian). ☞ Tora, Tenach, Bibla, Vegl e Nov Testament, evangelis, Coran, Sunna, Hadith	
	b	» san explitgar co che scrittiras sontgas èn vegnidas tradidas e co ch'ellas vegnan studegiadas e duvradas. ☞ tradiziun a bucca, manuscrit, stampa da cudeschs, translaziun; scrittiras, iconografia, recitaziun, meditaziun, prelecziun, interpretaziun	
	c	» san explitgar a maun da las vitas e ducrinas l'impurtanza da figuras centralas da las religiuns sco era lur represchentaziun e veneraziun. Las scolaras ed ils scolars san tractar quellas or da differentas perspectivs (p.ex. istorica, estetica, culturala). ☞ Abraham: Sarah, Isaac, Hagar, Ismael; Moses: exodus da l'Egipta, palentada al Sinai; Jesus: Maria, giuvnalas e giuvnals, crusch e resurrecziun; Mohammed: Chadidscha, palentada dal Coran, Mekka e Medina; Buda: excursiuns, resvegl	
	d	» san s'occupar da visiuns, interpretaziuns e ducrinas a maun da texts religios specifics da las religiuns correspudentas.	
		◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.12.3	renviaments FSP - Identitads culturalas e comunicaziun interculturala
		2. Las scolaras ed ils scolars san explitgar pratica religiosa en il context profan da viver.	
		<i>Rituals</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
3	a	» san numnar e descriver correctamain edifizis da differentas religiuns cun lur equipament essenzial, (p.ex. impressiuns, caracteristicas, stil) e declarar objectivamain (p.ex. funcziun, diever). ☞ baselgia, moschea, sinagoga, tempel » san, co ch'ellas ed els sa cumportan sco visitadras e visitaders cun il resguard necessari.	
	b	» san declarar rituals d'iniziaziun dal daventar creschì en differentas religiuns e culturas. ☞ bar mizwa, craisma, confirmaziun, festas da pubertad, nozza	
	c	» san declarar tscherts cumandaments e reglas da differentas religiuns ed identifitgar e respectar interpretaziuns correspudentas, usits e cumportaments en il mintgadi (p.ex. moda da sa nutrir, vestgadira, temps da paus).	
	d	» san tractar appartegnents da differentas religiuns e vistas dal mund e respectar co ch'els integreschan tradiziuns en lur concepziun da la vita (p.ex. rituals en la famiglia, en la communitad).	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.12.4</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san caracterisar tradiziuns da festas e metter en in urden cultural.</p> <p><i>Tradiziuns da festas</i></p> <p>ERC.4.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Identitads culturalas e comunicaziun interculturala</p>	
3	a	» san barattar lur differentas experientschas cun tradiziuns da festas.	
	b	» san describer a maun d'in exempel, co che tradiziuns da festas sa midan en famiglia e societad e valitar la midada en regard cultural (p.ex. generaziuns, migraziun, modernisaziun).	
	c	» san cumparegliar ils termins da festa da differentas religiuns (p.ex. usits, simbols, istorgias, cuntegn religius e significaziun, funcziun sociala, impurtanza sociala). » respectan l'impurtanza da termins da festa per communitads religiusas, minoritads culturalas e la societad.	
	d	» san giuditgar l'impurtanza da dis u d'onns commemorativs seculars e realisar ensemen occurrenzas respectivas (p.ex. dis per fugitivs, di dals dretgs umans).	

<p>◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.12.5</p> <p>4. Las scolaras ed ils scolars san s'orientar en la diversitad da tradiziuns e d'ideologias religiusas ed inscuntrar cun respect differentas persvasiuns.</p> <p><i>Diversitad ideologica e culturala</i></p> <p>ERC.4.4 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Politica, democrazia e dretgs umans FSP - Identitads culturalas e comunicaziun interculturala</p>	
3	a	» intercureschan vita religiusa e communitads religiusas en ils conturns locals (p.ex. inscunters, visitas, retschertgas, intervistas).	
	b	» san preschentar a moda betg discriminanta religiuns e minoritads culturalas cun lur giavischs e relatar differentes avis a moda transparenta. ▣ ductrinas, interpretaziuns, statements: declaraziuns publicas e privatas	
	c	» san identifitgar tendenzas instrumentalistas - tant da gruppas religiusas ed ideologicas sco era dal mainstream social - en dumondas religiusas e morales e tractar quellas or da differentas perspectivas. ▣ autonomia, manipulaziun, dependenza, exclusiun, mainstream	
	d	» san identifitgar differentas interpretaziuns entaifer las religiuns, tractar cun respect la diversitad da persvasiuns e tradiziuns religiusas sco era las stentas per toleranza, integraziun e chapientscha.	

		◀ Competenzas precedentas: NUS.12.5	renviaments
		5. Las scolaras ed ils scolars san reflectar davart vistas ed interpretaziuns dal mund.	FSP - Svilup global e pasch FSP - Ambient natiral e resursas NT.1.1 NT.1.2
		<i>Cretta e savida</i>	
ERC.4.5		Las scolaras ed ils scolars ...	
3	a	» san identifitgar en differents secturs d'experienscha (p.ex. experienschas individualas, relaziuns socialas) e secturs speziels (p.ex. tecnica, art, religiun, politica, istorgia, biologia, fisica, dretg, economia) differentas dumondas e vistas dal mund.	
	b	» san cunfinar in da l'auter il dumandar scientific, perscrutar e declerar da sabientscha da la vita, tradiziun religiusa e persvasiun. savida e cretta, sabientscha	
	c	» san examinar e giuditgar en situaziuns concretas posiziuns motivadas religiosamain sco era nunreligiosamain e criticas envers la religiun areguard lur cuntegns. tradiziun, libertad, identitad, toleranza	

ERC.5 | Jau e la collectividad - concepir la vita e la convivenza

		◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.1.1	renviaments FSP - Sanadad ELT.4.1
		1. Las scolaras ed ils scolars san scuvrir, giuditgar e contribuir atgnas resursas.	
		<i>Atgnas resursas</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
ERC.5.1			
3	a	» san contribuir lur experientschas ed interess, descriver lur fermezzas e talents e sa preschentar correspondentamain en differentas situaziuns (p.ex. annunzia, nova gruppa). ≡ fermezzas, talents, svilup	
	b	» enonuschan pussaivladads dad ir enturn cun situaziuns da tensiun e stress (p.ex. concepciun da las pausas, moviment). ≡ recreaziun, detensiun, agids da planisaziun, tecnicas d'emprender	
	c	» enonuschan posts da consultaziun per situaziuns da problems (p.ex. famiglia, scola, sexualitad, mulesta, violenza, toxicomania, povradad) e san consultar quels en cas da basegn. ≡ cussegliaziun, terapia, agid a sasez	
	d	» san percepir siemis e bramas, exprimer visiuns davart lur futur e reflectar davart lur realisabladad.	
		◀ Cumpetenzas precedentas: NUS.1.6	renviaments FSP - Schlattainas ed egualitad
		2. Las scolaras ed ils scolars san reflectar davart schlattaina e rollas.	
		<i>Schlattaina e rollas</i> Las scolaras ed ils scolars ...	
ERC.5.2			
3	a	» san formular experientschas ed aspectativas areguard schlattaina e cumportament da rolla en la gruppa e discutir quellas cun il respect dui (p.ex. basegns, comunicaziun, egualitad dals dretgs).	
	b	» san analisar preschentaziuns da rollas d'umens e da dunnas sco era da sexualitad en las medias concernent ideals da bellezza ed aspectativas da rolla e contemplar cun egl critic discriminaziuns pervia da la schlattaina e l'orientaziun sexuala.	MI.1.2.h
	c	» enonuschan factors che favuriseschan discriminaziun ed abus e pondereschon lur agen cumportament. ≡ clichés, pregiudizis, dependenza, abus	

<p>◀ Competenza precedentas: NUS.1.5, NUS.1.6, NUS.10.2</p> <p>3. Las scolaras ed ils scolars san reflectar davart relaziuns, amur e sexualitad e giuditgar lur responsabladad.</p> <p><i>Relaziuns e sexualitad</i></p> <p>ERC.5.3 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Schlattainas ed egualitad NT.7.3</p>	
3	a	» reflecteschan en lur ambient davart atgnas aspectativas e pretensiuns a relaziuns, amicizias, partenadi e lètg. amicizia, partenadi, lètg	
	b	» collian sexualitad cun partenadi, amur, respect, equivalenza ed egualitad dals dretgs e san numnar a moda betg discriminanta orientaziuns sexualas. etero-, omosexualitad	
	c	» enonuschan lur dretgs en connex cun sexualitad e respectan ils dretgs dals auters. autodeterminaziun, maiorenitad sexuala, orientaziun sexuala, protecziun cunter dependenza ed abus	
	d	» san giuditgar criticamain cumportaments e lur consequenzas en il sectur sexualitad. ristgas, abus, maldiever, pornografia, promiscuitad, prostituziun	

<p>◀ Competenzas precedentas: NUS.10.1</p> <p>4. Las scolaras ed ils scolars san gidar a concepìr activamain cuminanza.</p> <p><i>Cuminanza</i></p> <p>ERC.5.4 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p>	
3	a	» emprendan a far stim da sentiments e basegns, da s'accorscher da tensiuns e da las tegnair or nua che quai è necessari.	
	b	» san exprimer renconuschientscha e dar feedbacks cun stima.	
	c	» san negoziar e fixar cumpetenzas e s'engaschar cun responsabladad per la communitad (p.ex. incumbensas, uffizis, planisar activitads).	
	d	» san analizar ils motivs pussaivels d'influenzas instrumentalisantas e sa cunfinar (p.ex. manipulaziun, trends da la moda, squitsch da gruppa, mobing).	

<p>◀ Competenza precedentia: NUS.7.1, NUS.7.2, NUS.7.4</p> <p>5. Las scolaras ed ils scolars san explorar e respectar differentas situaziuns da vita e different munds da viver.</p> <p><i>Situaziuns da vita e munds da viver</i></p> <p>ERC.5.5 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Identitads culturalas e comunicaziun interculturala STS.2.2</p>	
3	a	» san s'occupar d'umans en differentas situaziuns da vita e different munds da viver sco era reflectar davart experientschas, basegns e valurs (p.ex. situaziun professiunala, economica e famigliara; malsogna, impediment, asil, migraziun).	LE2GR.6.A.1.e
	b	» san prender part, co che umans van enturn cun grevas experientschas e dischavantatgs cun surpigliar la perspectiva da tals (p.ex. perdita, impediment, malsogna, fugia, experientschas traumaticas).	
	c	» san - a maun d'exempels - metter istorgias da famiglia en in connex pli vast e ponderar, co che quellas han caracterisà ils commembers da la famiglia (p.ex. svilup economic, midada sociala, fugia, migraziun, educaziun, rolla da la schlattaina, generaziuns, tradiziuns).	
	d	» san analizar ils motivs da pregiudizis, stereotips, aspects da l'inimi e temas (p.ex. medias, interess politics, atgnas experientschas).	LE2GR.6.A.1.c LE3GR.6.A.1.c MI.1.2.h
	e	» san discutir il tractament social e politic cun dissidents e minoritads (p.ex. integraziun, minoritads, nunconformists).	
<p>◀ Competenza precedentia: NUS.10.1, NUS.10.5</p> <p>6. Las scolaras ed ils scolars san formular giavischs, percepìr conflicts e tschertgar soluziuns pussaivlas.</p> <p><i>Conflicts</i></p> <p>ERC.5.6 Las scolaras ed ils scolars ...</p>		<p>renviaments</p> <p>FSP - Politica, democrazia e dretgs umans FSP - Svilup global e pasch</p>	
3	a	» san far valair agens giavischs e resguardar giavischs dad auters per furmar l'opiniun e per prender decisiuns en gruppas.	
	b	» san declerar e ponderar motivs pussaivels e consequenzas d'agressiun en la vita da mintgadi. ☒ aggressiun	
	c	» enconuschan furmas da discussiun e reglas da comunicaziun (p.ex. entrar sin auters, feedback, fatgs nunverbals) e san applitgar talas. ☒ discussiun, discours da rollas, debatta; reglas da comunicaziun	
	d	» san ponderar differentas vias da dumagnar conflicts e distinguer soluziuns fictivas (p.ex. disculpaziun, guntgir, bagatellisar, dictat da la maioritad). ☒ soluziun da conflicts, gulivaziun, mediaziun, votaziun	